

SKV CSOPORT

ÖKO Rt.: **Dr. Tombácz Endre**
 Magyar Emőke
 Mozsgai Katalin

Env-in-Cent Kft.: **Dr. Pálvölgyi Tamás**

Szakértők: **Dr. Fleischer Tamás**
 Dr. Gyulai Iván
 Szilvácsku Zsolt

STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLAT

**a Regionális Operatív Program környezeti szempontú
ex-ante értékelésének megalapozásához**

Készült a VÁTI Kht., a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és a Regionális Környezetvédelmi Központ megbízásából.

2003. augusztus

TARTALOMJEGYZÉK

ÖSSZEFOGLALÓ	3
I. A ROP KÖRNYEZETI STRATÉGIAI VIZSGÁLATÁNAK HÁTTERE	11
<i>1. A lefolytatott stratégiai környezeti vizsgálat folyamata</i>	<i>11</i>
<i>2. Módszertani kérdések</i>	<i>12</i>
II. A REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAM STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLATA	18
<i>1. Környezetvédelmi célok, prioritások, feltételek meghatározása</i>	<i>18</i>
1.1. Általános fenntarthatósági kritériumok	18
1.2. Környezetpolitikai célok.....	19
<i>2. A ROP helyzetértékelés és SWOT elemzés értékelése</i>	<i>25</i>
2.1. Általános értékelés.....	25
2.2. A helyzetértékelés megfelelése a problémáknak	31
2.3. A helyzetértékelés illeszkedése a fenntarthatósági értékrendhez	34
2.4. Konkrét javaslatok	36
2.5. Környezeti szempontú SWOT elemzés	42
<i>3. A fejlesztési célok, és a környezetvédelmi prioritás és célrendszer összevetése</i>	<i>47</i>
3.1. A ROP célrendszerének és a célrendszer konzisztenciájának vizsgálata	47
3.2. A prioritások konzisztencia vizsgálata	54
<i>4. Az intézkedések környezeti szempontú elemzése</i>	<i>56</i>
4.1. A ROP intézkedéseinek rendszere.....	56
4.2. A ROP intézkedések összevetése az értékrenddel.....	61
4.3. Az intézkedések összevetése a környezetvédelmi célokkal	66
<i>5. Szükséges környezeti feltételek és további javaslatok az intézkedésekre és azok végrehajtására vonatkozóan</i>	<i>74</i>
5.1. A ROP és a Natura 2000 területek várható összefüggései	74
5.2. Környezeti hatású intézkedések.....	76
<i>1. prioritás: A turisztikai potenciál erősítése</i>	<i>76</i>
<i>2. prioritás: Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése</i>	<i>82</i>
<i>3. prioritás: A régiók humán erőforrásainak fejlesztése</i>	<i>88</i>
5.3. Környezeti tartalmat is hordozó, közvetlen környezeti hatások nélküli intézkedések	92
<i>2. prioritás: Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése</i>	<i>92</i>
<i>3. prioritás: A régiók humán erőforrásainak fejlesztése</i>	<i>93</i>
<i>6. Indikátorok alkalmazása a környezetvédelmi célrendszer és annak teljesülése vonatkozásában</i>	<i>101</i>
6.1. A prioritásokhoz rendelt indikátorok elemzése	101
6.2. Az intézkedési indikátorok	102
MELLÉKLETEK	107
I. melléklet: A fenntarthatóság értékrendje a regionális fejlesztések vonatkozásában.....	108
II. melléklet: Környezeti probléma és célfa a Regionális operatív programokhoz	115

ÖSSZEFOGLALÓ

A feladat háttere

Magyarország az Európai Unió forrásaiból (Strukturális és Kohéziós Alapok) a Nemzeti Fejlesztési Terv és annak operatív programjain keresztül részesül. A Strukturális Alapokra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról szóló 1260/1999/EK tanácsi rendelet 40. és 41. cikke előírja e tervek társadalmi, gazdasági és környezeti szempontú ex-ante értékelését. A szabályozás különös hangsúlyt fektet a környezeti szempontú értékelésre, amelynek alapját a stratégiai környezeti vizsgálat képezi. A stratégiai környezeti vizsgálat az EU joganyag része (2001/42/EK irányelv), amely előírja a fontosabb gazdasági-társadalmi tervek, programok környezetre gyakorolt hatásának felmérését.

E fejleményekkel összhangban, 2002 elején született döntés arról, hogy a Regionális Operatív Program esetében a Stratégiai Környezeti Vizsgálat (továbbiakban SKV) újszerű folyamata „kipróbálásra kerül”. A rendelet előírásainak megfelelően 2002 áprilisában három szervezet – VÁTI Területfejlesztési Igazgatóság, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Regionális Környezetvédelmi Központ - szakmai együttműködése eredményeként kezdődött meg a Regionális Operatív Program (továbbiakban ROP) környezeti szempontú ex-ante értékelése stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) formájában. A három szervezet közösen választotta ki azt a szakértői csapatot, akik a vizsgálatot végzik. A nyertes ajánlatot az ÖKO Rt. és az Env-in-Cent Iroda konzorciuma nyújtotta be, további szakértők bevonásával. Így megalakult az ún. SKV csoport, amely a vizsgálatot végző szakértők és a projektet felügyelő szervezetek képviselőiből áll.

Az SKV eljárás

A stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) olyan eszköz, amely eredetét tekintve a környezeti hatásvizsgálatokból (KHV) nőtt ki és önállósult. Míg a KHV egy konkrét beruházási terv következtében várható új környezet állapotot értékeli, abból a szempontból, hogy az elfogadható-e vagy sem számunkra, addig az SKV beruházási szint felett elhelyezkedő tervek (stratégiák, programok) megvalósítási módjának („hogyanjának”) környezeti szempontú befolyásolására törekszik. Az SKV célja, hogy a fejlesztési elképzelések során megfelelő súllyal érvényre juthassanak a környezeti érdekek és szempontok. Az SKV az első lépés a prevenció irányába azzal, hogy a tervezés során felhívja a figyelmet a várható környezeti kockázatokra és azok elkerülésének vagy minimalizálásának lehetőségeire. A fenti megközelítésből adódóan a SKV egyik fő jellegzetessége, hogy nem konfrontál, hanem együtt készül a szakpolitikával, menet közben juttatja érvényre a környezeti érveket. Így az SKV kevésbé szakpolitikai dokumentum, inkább egy folyamat vagy eljárás, amelynek célja a tervezési folyamat környezeti szempontú „végigkísérése” szakértők és a társadalom széles körű bevonásával.

Módszertani kérdések

A tervek, programok környezeti hatásainak előzetes értékelésére nincs általánosan elfogadott módszertan. A Regionális Operatív Program Stratégiai Vizsgálatát célzó munka egyik fő feladata éppen ezért egy módszertan kialakítása volt, amely egyrészt megfelel az EU előírásoknak, másrészt kísérletet tesz a hazai tervezési eljárások és sajátosságok figyelembe vételére. A kialakított módszertan alapjául a fentieknek megfelelő, a témakörben eddig született EU tagállamokból, szervezetekből származó munkák, másrészt a hazai gyakorlati tapasztalatok szolgáltak.

A módszertan két fő részre különíthető el. Egyrészt környezeti szempontból minősíti a terv nyomán kialakuló várható új állapotokat, másrészt meg kell találni azokat a feltételeket, amelyek környezetkímélő megoldásokat szolgáltatnak válaszolva a „hogyan” kérdésre. A fentiekkel párhuzamosan környezeti indikátorok kerülnek meghatározásra, amelyek az előzőekben feltárt folyamatok mérését szolgálják a végrehajtás és ellenőrzés során. A feltárt folyamatokat és változásokat olyan indikátorkészlettel kell ellátni, amelyek lehetővé teszik a továbbiakban a célok megvalósulása során a környezeti hatások vizsgálatát.

A terveknek elsősorban nem valamilyen határértékrendszernek kell megfelelniük (ez a konkrétság hiányában nem is lehetséges), hanem meghatározott (jogszabályi, stratégiai stb.) elveknek, prioritásoknak, céloknak. Az ezeket összefogó feltételrendszer hiányában nem lehet a változásokat minősíteni, mert hiányzik ehhez a viszonyítási alap. A fentiek alapján a környezetvédelmi feltételrendszer (viszonyítási alap) három pillére került kialakításra:

- **A fenntarthatósági értékrend kialakítása:** A módszertan kialakítása során megkíséreltünk a fenntarthatósági kritériumok meghatározásával egy olyan általános kritériumrendszert megadni, amely az operatív programok (nemcsak a ROP) fejlesztése során egyfajta tervezési követelményként alkalmazhatók. Az általános környezetvédelmi prioritások, fenntarthatósági kritériumok tehát sokkal inkább egy szemléletmódot, megközelítési módot, ellenőrzési kritériumokat, viszonyítási alapot kívánnak rögzíteni, semmint mérhető és számonkérhető feltételeket.
- **A környezeti problémák, és azok okainak, következményeinek azonosítása:** Ahhoz, hogy a környezeti elemzés elvégezhető legyen szükséges feltárni azokat a társadalmi, gazdasági folyamatokat, amelyek a környezeti problémák kialakulásához vezetnek. Az elemzéshez ún. „környezeti problémafa” került kialakításra, amely az egyes régiók elemzéseire épült, és a környezeti problémákhoz vezető ok-okozati elemeket mutatja be, azok következményeivel együtt. A környezeti problémafa alkalmazásának célja, hogy a környezeti problémák kialakulásához vezető okok felismerhetők legyenek már a tervezés során.
- **A hazai és EU-s környezetpolitikai célok azonosítása:** A környezetpolitikai célok „külső tényezőként” is értelmezhetők. Nemcsak a hazai, de az Európai Unió környezetpolitika céljainak megvalósítása egy feltételrendszert jelent, olyan kereteket, amelynek keretein belül szükséges és kell a fejlesztési törekvéseket

megvalósítani. A környezetpolitikai célok a második Nemzeti Környezetvédelmi Program alapján kerültek kialakításra az EU VI. Környezetvédelmi Akcióprogram céljainak figyelembevételével. Harminckét számszerűsített környezetpolitikai cél került megfogalmazásra, amelyek egy része a környezeti állapotára, míg másik része a hatótényezőkre vonatkozik.

Az SKV vizsgálat feladata a fentiek meghatározását követően az volt, hogy összevesse a ROP szerkezetét és tartalmát e környezetvédelmi feltételrendszerrel. Az SKV így részletesen vizsgálja a ROP egyes fejezeteiben (helyzetértékelés, SWOT, célrendszer és prioritások, intézkedések) a környezeti problémák kezelésének mértékét, a fenntarthatósági értékrendhez való illeszkedést, a környezetpolitikai céloknak való megfelelést, illetve a ROP feladatok környezetileg is fenntartható megvalósíthatóságának elemzését. Az értékelés főbb lépései:

1. A ROP helyzetértékelés környezeti szempontú elemzése:

a) Helyzetértékelés megfelelése a környezeti problémáknak: Az elemzés alapvető célkitűzése, hogy vizsgálja a helyzetelemzést abból a szempontból, hogy milyen körültekintően és minőségben tárja fel a kapcsolódó környezeti állapotok milyenségét, jellemzőinek alakulását és azokat az okokat, befolyásoló tényezőket, amelyek az állapot alakulását meghatározták.

b) A helyzetértékelés illeszkedése a fenntarthatósági értékrendhez: Egyrészt azt vizsgáltuk, hogy a helyzetelemzés mennyiben érinti a fenntarthatósági értékrendet, mennyiben „fedik le” a helyzetelemzés megállapításai a javasolt értékrendet. Másrészt vizsgáltuk, hogy a jelenlegi térségi fejlődési tendenciák milyen „távol esnek” a fenntartható fejlődés kívánalmaitól.

2. A ROP SWOT-jának környezeti szempontú elemzése: A SWOT elemzés értékelésére egy olyan gyakorlati megoldást alkalmaztunk, amelynek célja egy környezetvédelmi vagy méginkább fenntarthatósági szempontok alapján kialakított SWOT elkészítése volt. Ezen keresztül lehetett értékelni a fejlesztés típusú SWOT táblázatot. Itt érzékelhető volt, hogy például vannak olyan állapotjellemzők, amelyek az egyik szempontból erősségnek, a másiktól gyengeségnek tűnnek. A feladat eredménye – véleményünk szerint - elsősorban a SWOT környezeti szempontokkal történő kiegészítésének lehetőségét biztosítja.

3. A ROP célrendszerének, prioritásainak környezeti szempontú konzisztencia vizsgálata: Az elemzés célja, hogy az NFT hármass célrendszere, a lényegében a fenntartható fejlődés pilléreit lefedő társadalom, gazdaság és környezet fejlesztését szolgáló célok hogyan jelennek meg a ROP-ban, különös tekintettel a környezetvédelmi szempontokra.

4. ROP intézkedések környezeti hatásainak azonosítása:

a) A környezeti hatású ROP intézkedések összevetése a fenntarthatósági értékrenddel: Az elemzés azt mutatja be, hogy az egyes intézkedések a fenntarthatósági értékrend

kritériumokkal milyen mértékben vannak összhangban. A vizsgálat kiterjed arra, hogy az intézkedés milyen szoros és milyen irányú kapcsolatban van a fenntarthatósággal.

b) A környezeti hatású ROP intézkedések összevetése a környezetpolitikai célokkal: Az elemzés bemutatja, hogy az intézkedés milyen mértékben és milyen területeken van vagy lehet hatással az egyes környezeti elemek és rendszerek állapotának alakulására (mind mennyiségi, mind minőségi szempontból).

5. Szükséges környezeti feltételek és további javaslatok az intézkedésekre és azok végrehajtására vonatkozóan: A környezeti hatású intézkedések esetében arra törekedtünk, hogy olyan környezeti feltételek kerüljenek rögzítésre az intézkedésekben, amelyek figyelembe vételével minimalizálhatók az előzőekben feltárt környezeti kockázatok. Továbbá azon társadalmi, szociális intézkedések, fejlesztések esetében, amelyeknél közvetlen környezeti hatások nem voltak azonosíthatók, olyan környezetvédelmi tartalommal történő kiegészítésre tettünk javaslatot, amelyek beépítésével az intézkedés jelentős mértékben járulhat hozzá a környezettudatos magatartás és fenntartható gazdasági és társadalmi normák kialakulásához.

6. Indikátorok alkalmazása a környezetvédelmi célrendszer és annak teljesülése vonatkozásában: Figyelembe véve azt a tényt, hogy az intézkedések többsége nem környezetvédelmi jellegű, az intézkedések környezetre gyakorolt hatásainak meghatározásához az indikátorok szélesebb körét (intézkedések teljesítménye, hatótényezők, környezeti állapot mérésére szolgáló indikátorokat) szükséges alkalmazni. Mindezek mellett az intézkedések vizsgálatához a környezetvédelmi indikátorokon kívül fenntarthatósági indikátorok is kialakításra kerültek.

Az elemzés főbb következtetései

Helyzetértékelés és SWOT elemzés

A ROP szerkezete (a helyzetértékelés, SWOT elemzés, célok és prioritások meghatározása, intézkedések azonosítása) egy logikus tervezési módszert ad a tervezéshez, ennek ellenére a dokumentumban **az állapot – problémák – okok – célok prioritások – eszközök logikai sor nem áll össze. A helyzetleíró fejezetekből pont ez az összefüggéseket feltáró szemlélet hiányzik, nem csupán a környezeti, de a gazdasági, vagy társadalmi kérdések tekintetében is.** Ennek az a következménye, hogy a helyzetet bemutató megállapítások okok és következmények nélkül maradnak, így viszont maguk az intézkedések is ok és következménynélküliek.

A helyzetfeltáró részek ugyan tükröznek általános szemléletbeli problémákat, de azok a jelenkor általánosan elfogadott, de fenntarthatóság szempontjából végig nem gondolt, gazdaság fejlesztési axiómáira épülnek. Ezek a szemléletbeli problémák a ROP újabb változataiban már enyhültek, de az anyag egészét tekintve jelen vannak. **A helyzetértékelés nem tükrözi a ROP szempontjából releváns, az NFT, három fő (társadalmi, gazdasági, környezeti) céljának is megfelelő fenntarthatósági értékrendet (illetve annak elemeit), és az attól való jelenlegi eltérést.**

A helyzetleíró részek a gazdasági-társadalmi fejlettségbeli különbségek tárgyalásával nyitnak, ugyanakkor nem térnek ki ezek környezeti vonatkozásaira. Az SKV során kialakított környezeti problémafa igyekszik a megjelenő környezeti problémák okait és következményeit is tisztázni. Ennek részben az a célja, hogy a problémák megoldásának célterületeit meghatározza, részben az, hogy ismerjük meg egy-egy környezeti probléma létének tovagyrűző következményeit, hiszen egy olyan tervben, mint a ROP, ezekkel is számolni kell. Továbbra is a ROP érvrendszere arra épül, hogy a regionális fejlődés alapvetően a gazdasági fejlesztések sorozatán keresztül érhető el, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy a gazdasági fejlesztések csak akkor lesznek minden szempontból sikeresek és eredményesek, ha azok a társadalmi és környezeti feltételeket és lehetőségeket is figyelembe veszik.

A ROP célrendszere

Az általános cél, a **kiegyensúlyozott területi fejlődés** arra a feltételezésre épül, hogy a főváros és az egyes térségek meghatározó városi centrumainak fejlesztése felzárkóztató hatású, amely kisugározhat a fejletlenebb térségekre. Ez az érvrendszer úgy került meghatározásra, hogy sem a leszakadás okai, sem e feltételezés létjogosultsága nem kerül indoklásra. A valóságban a város-vidék fejlettségbeli különbség alakulásának oka a korábbi hagyományos város-vidék kapcsolat felbomlása, s az együttélési viszonyrendszer megváltozása. Ez az új viszony a globalizáció kísérő jelensége, amelynek keretén belül a nagyobb piacot jelentő „gazdasági centrumok” a globális áruk piacává váltak, egyetemben a velük kapcsolatban lévő „vonzáskörzettel”.

A „gazdasági centrum” ettől kezdve nem a vonzáskörzetében termelt árut veszi fel, hiszen az versenyképtelen a globális áruval, hanem a vonzáskörzet is a centrumban szerzi be az „olcsó” árut. Ezzel a vidék áru termelő szerepe leértékelődik, tovább szűkül a jövedelemtermelési lehetőség. Mindennek komoly környezeti hatásai is vannak, amely egyrészt megnyilvánul a centrumok többletterhelésében (közlekedés, szállítás, szolgáltatási koncentráció), illetve vidéken a tradicionális környezeti viszonyok felbomlásához, a szerves kultúra megszűnéséhez vezet.

Annak ellenére, hogy a fő célkitűzés a területi különbségek felszámolása, és a helyzetelemzés is bizonyos fokig a területi egyenlőtlenségekre koncentrál (pl. főváros-vidék, kelet-nyugat stb.) **az intézkedések olyan általánosak, hogy igazából nem lehet meghatározni, hogy mely régiók, térségek, kistérségek azok, ahol a fejlesztések megvalósítása indokolt.**

A ROP lényegében a három célhoz három prioritást, beavatkozási területet *(nem számolva a 4. Technikai segítségnyújtással, amely tulajdonképpen eszköz és semmiképpen nem prioritás, így nem is lehet prioritásként elemezni)* emel ki, sőt meg is említi, hogy „a program céljai közvetlenül és egyenesen megfeleltethetők egy-egy prioritásnak”. Ez a törekvés eleve problémás, hiszen ha a beavatkozási területek azonosak egy-egy specifikus céllal, akkor nincs is rájuk külön szükség. Ezzel szemben nagyon hasznos lenne olyan, jól operacionalizálható, akcióként megfogalmazható prioritások kiválasztása, amelyek éppen, hogy nem egy-egy célt, hanem a célok lehető

legszélesebb körét képesek támogatni. Éppen az itt elkövetett formai hiba okozza többek között, hogy:

- az ágazatok közül egyedül a **turizmusfejlesztés jelenik meg explicit módon a célokban (ráadásul erőltetett módon a környezetvédelmiben)** mert úgy gondolták, hogy enélkül nem indokolható a turizmus prioritás formájában történő kiemelése. Tették ezt annak ellenére, hogy a ROP környezetvédelmi szempontból legnagyobb környezetterhelést kiváltó intézkedése a turizmusfejlesztés lehet.
- a célok esetében a **természeti és kulturális értékek legfontosabb hasznaként azok gazdasági hasznosíthatóságát láttatják.** Ugyanakkor ezen értékek fennmaradását gyakran pont azok érintetlenségének biztosítása jelenti, másrészt gazdasági értéküknél sokkal nagyobb azok eszmei vagy társadalmi értékei.
- a program a **gazdasági potenciál fejlesztését a városokra koncentrálja.** E feltevés – mint már kitértünk rá – nem a leghatékonyabb eszköze a területi kiegyenlítésnek, de a környezetvédelmi, vagy vidékfejlesztési célkitűzéseknek sem.

Intézkedések

Az SKV egyik fő feladata annak meghatározása, hogy az egyes ROP intézkedéseknek milyen környezeti hatása lehet az egyes környezeti elemekre, rendszerekre. E hatások elemzése, így a **ROP környezeti hatása a többi operatív program nélkül nem értelmezhető.** Az ex-ante vizsgálatoknak alapvető feladata lesz az NFT egészének környezeti hatását és természeti erőforrás igénybevételét meghatározni. A ROP-ban szereplő intézkedések többségének környezeti hatása a többi operatív programhoz képest nem jelentős, ugyanakkor a ROP esetében is a fejlesztések közege a természeti vagy települési környezet, így bizonyos egymásra hatással mindenképp számolni kell.

Környezeti szempontból a ROP két neuralgikus pontja a turizmusfejlesztés és a térségi elérhetőség javítása. **Turizmusfejlesztési intézkedések** dominanciája az egész ROP szerkezetén végigvonul. Más intézkedések is csak a turizmus „szemüvegén” keresztül jutnak érvényre. Így a környezetvédelmi, infrastrukturális, de még a humán erőforrás fejlesztés szükségességének indokai között is a turizmus fejleszthetősége áll, ami természetesen meglehetősen féloldalas eredményeket szülhet. Jobb lett volna a valós – esetünkben a környezeti – problémákból levezetni a szükséges intézkedéseket (pl. kistelepülések szennyvízelhelyezése).

A prioritáshoz tartozó intézkedések, a vonzerők versenyképességének növelése, a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése, az attrakciók feltárása környezeti terheléseket generál helyben és globálisan egyaránt. A terv egyáltalán nem foglalkozik a kialakuló környezeti problémák menedzselésével, vagy olyan típusú fejlesztési lehetőségekkel, amelyek során ezek a problémák nem jönnek létre. Az intézkedések pedig olyan típusú problémákat generálnak, amelyek nem vagy nehezen szüntethetők meg, hosszú távra meghatározva az adott térség környezetét, amelyek egyebek mellett a mobilitás növekedése, a területigény fokozódása, a terhelés növekedése és koncentrálódása, amelyet a szezonális tovább fokoz stb.

A **térségi elérhetőség javítása** intézkedés a ROP-ban kizárólag, a közlekedési infrastruktúra fejlesztésén keresztül jut érvényre. Ugyanakkor a közlekedés és szállítás épp az a fejlődő ágazat, amely a legtöbb vonatkozásban átveszi a vezető helyet a környezeti problémák generálásában. A ROP figyelmen kívül hagyja a fejlesztendő terület során a környezetvédelmi megfontolásokat, annak ellenére, hogy mind a hazai mind az EU környezetpolitikában (Fenntartható Fejlődés Stratégia, VI. Környezetvédelmi Akcióprogram) fontos célkitűzés a GDP növekedésének a mobilitás növekedésétől való szétválasztása. Ennek eszköze lehet a szennyező fizet elv alapján a bevezetendő energia- és útdadó, amelynek révén internalizálnák a közlekedés külső költségeit. Ilyen körülmények között nyilván más preferenciákat kell kapnia a mobilitás fejlesztési irányának, s nem biztos, hogy a közúti közlekedés eszközeivel kell elsősorban megoldani a térségfejlődés problémáit.

A ROP SKV főbb tapasztalatai

Az SKV csoport tevékenysége a ROP kidolgozásának folyamatában először egy folyamatos javaslattételt, véleményezést és egyeztetést jelentett, majd a végső változat esetében került sor a környezeti hatások értékelésére, valamint a megvalósítás során további figyelembe veendő környezeti szempontok kialakítására.

Nem volt egyszerű feladat a ROP környezeti teljesítményének megítélése, ugyanis a ROP célrendszere és intézkedései az elmúlt másfél év során folyamatosan változtak. Mivel az SKV csoport mandátuma „csak” a ROP vizsgálatára szolt, bizonyos komponensek időről, időre eltűntek a szemünk elől, ugyanis a többi operatív program tervezésére nem volt ráhatásunk. Másik nehézséget az jelentette, hogy a ROP céljai és intézkedései az általánosság olyan szintjén kerültek megfogalmazásra, amelyek analitikus eszközökkel csak jelentős nehézségekkel vizsgálhatók.

Összességében arra a következtetésre jutottunk, hogy a ROP környezeti szempontból egy „szelíd” program, bár bizonyos intézkedései (pl. a turizmusfejlesztés) számottevő – azonban a ROP kidolgozottságának jelenlegi szintjén csak bizonytalanul becsülhető – környezeti kockázatot rejteget. Más kérdés, hogy a ROP-ból kikerült, nem fenntartható intézkedéseket az NFT más operatív programjai „felszívták”. Megítélésünk szerint ugyan az SKV folyamat javította a ROP környezeti integritását, ám az NFT egészének környezeti teljesítménye összességében nem javult, hiszen a ROP „zöldesítése” valamilyen mértékben maga után vonta más operatív programok „szürkesítését”. Meg kell jegyeznünk, hogy az SKV ellenére a gazdasági típusú szemlélet még mindig dominánsan jelen van a ROP-ban, amely egyrészt abból származik, hogy az SKV csoport szerepe többnyire a véleményező semmint javaslattevő karaktere dominálhatott.

Mint az említettük, az SKV nemcsak elemző munka, hanem egyben partnerség-építő gyakorlat is, hiszen az SKV akkor érheti el célját, ha az SKV csoport javaslatai, ajánlatai folyamatosan beépítésre kerülnek a készülő tervezési dokumentumba. Azt tapasztaltuk, hogy az SKV „haszna” leginkább az új együttműködési készségek kialakításában keresendő. Az SKV – bár analitikus eszköz is – elősegíti a szakmák, intézmények, társadalmi csoportok közötti tematikus párbeszédet. Lehetőséget teremt

az „öko-logikus” gondolkodásmód terjesztésére és meghonosítására olyan területeken, ahol eddig a zöld szemlélet nehézségekkel küzdött, így az SKV a környezetpolitikai integráció „aprópénzre váltásának” egyik eszköze lehet. E szemléletalakító, integráló vonatkozásra a további SKV-kban még nagyobb hangsúlyt célszerű helyezni.

I. A ROP KÖRNYEZETI STRATÉGIAI VIZSGÁLATÁNAK HÁTTERE

1. A LEFOLYTATOTT STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLAT FOLYAMATA

Előzmények

A Regionális Operatív Program környezeti szempontú stratégiai környezeti vizsgálata a tavalyi évben kezdődött, amikor elkészült a módszertan és megkezdtek a vizsgálatot a ROP akkori aktuális verzióját illetően. Maga a program az eltelt időszakban annyit változott, hogy a tartalmi munkát lényegében előlről kellett kezdeni. Jelen vizsgálat a ROP 2003. április-májusi két változata alapján készült, bizonyos fokig figyelembe véve az eltelt időszak változásait. **A főbb események részletezve:**

- ☞ **2002. május:** régiós helyzetelemzések célfák feldolgozásának kezdete, módszertani megalapozó munkák.
- ☞ **2002. június 20-án egyeztető megbeszélés a tervezőkkel** A VÁTI-ban (Krisztina krt. 99. VII. em. 705-ös teremben): A stratégiai környezeti vizsgálati csoport (SKV csoport) eddigi munkáját, alkalmazandó módszertanát és értékelési kritériumai mutatja be a regionális szakértőknek.
- ☞ **2002. szeptember 19.** Műhelyvita az NFT ROP stratégiai környezeti vizsgálatáról a Regionális Környezetvédelmi Központban. Előtte a fenntarthatósági értékrend véglegesítése szakértői szinten.
- ☞ **ROP 2002. október 15.-i majd 21.-i változatai.** Helyzet és célértékelő anyagok készítése.
- ☞ **ROP 2003. januári, majd február 28-ai változatának átadása.**
- ☞ **2003. március:** a módszertani kérdések egységes tanulmányba való összefoglalása, terjesztési célokra.
- ☞ **ROP 2003. március 18-ai változat** részletes, nem csupán a környezeti kérdésekkel foglalkozó vélemény elkészítése, megvitatása.
- ☞ **2003. április 24.** Partnerség a környezetkímélő területfejlesztésért: 2. Műhelyvita a Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának stratégiai környezeti vizsgálatáról.
- ☞ **ROP április 30.-i, majd májusi változatai, amelyek jelen vizsgálat tényleges tárgyát jelentik.**

A feladat háttere

A Strukturális Alapokra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról szóló 1260/1999/EK tanácsi rendelet 40. és 41. cikke foglalkozik az ex-ante értékeléssel. A szabályozás előírja az ex-ante értékelés elvégzését tervek, operatív programok és programkiegészítő dokumentumok szintjén. A szabályozás különös hangsúlyt fektet a környezeti szempontú értékelésre.

A rendelet előírásainak megfelelően 2002. áprilisában három szervezet – VÁTI Területfejlesztési Igazgatóság, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Regionális Környezetvédelmi Központ - szakmai együttműködése eredményeként kezdődött meg a Regionális Operatív Program (továbbiakban ROP) környezeti szempontú ex-ante értékelése stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) formájában. A három szervezet közösen választotta ki azt a szakértői csapatot, akik a vizsgálatot végzik. Nyertes ajánlatot az ÖKO Rt. és az Env-in-Cent Iroda konzorciuma nyújtott be, további szakértők bevonásával. Így megalakult az ún. SKV csoport, amely a vizsgálatot végző szakértők és a projektet felügyelő szervezetek képviselőiből áll.

Az SKV csoport munkája illeszkedik a programozás fő szakaszaihoz, interaktív és folyamatos módon biztosítja a program környezeti szempontú értékelését.

2. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

A tervek, programok környezeti hatásainak előzetes értékelésére nincs általánosan elfogadott módszertan. A felelős hatóságok és szakértők segítségére szolgálnak az Európai Bizottság 2. sz. munkaanyaga alapján javasolt módszertani anyagok, melyek mindegyike központi eszközként foglalkozik a Stratégiai Környezeti Vizsgálattal.

- „Kézikönyv az EU strukturális alapjaihoz kapcsolódó programok és a regionális fejlesztési tervek környezeti értékeléséhez” Európai Bizottság, DG Környezet.
- A társadalmi-gazdasági programok értékelése: Átfogó értékelés a környezeti, foglalkoztatási és más beavatkozási prioritások hatásairól. MEANS füzetek, Vol.5.

Jelen módszertan tehát a Regionális Operatív Programok Stratégiai Vizsgálatát célzó munka mellékterméke, amely megfelelően kialakított sémák hiányában maga kívánja meghatározni a saját felépítését és tartalmát. A kialakított módszertan alapját a fentieknek megfelelően a témakörben eddig született, EU tagállamokból, szervezetektől származó munkák, másrészt a saját gyakorlati tapasztalatunk, harmadrészt, de nem utolsósorban a józanész jelenti. Ennek megfelelően az itt leírtak nem egy kiforrott és a gyakorlatban bevált sémát, hanem egy módszertani lehetőséget jelentenek, amely kiegészíthető, változtatható, formálható.

Néhány bevezető alapvetés

A környezeti hatásvizsgálat egy olyan eljárás, amely valamilyen tervezett emberi tevékenység következtében várható lényeges környezeti állapotváltozások becslésére és értékelésére szolgál, és ezen keresztül befolyásolja a tevékenységre vonatkozó döntést. A definíció értelemszerűen kivetíthető a társadalmi és a gazdasági hatásvizsgálatok vagy az ex-ante értékelés területére, hiszen jórészt ezeknél is azonos a vizsgálat feladata.

A **stratégiai környezeti vizsgálat** (SKV) olyan eszköz, amely eredetét tekintve a **környezeti hatásvizsgálatokból** (KHV) nőtt ki és önállósult. A beruházások környezeti hatásvizsgálata során a legfontosabb eldöntendő kérdés az, hogy adott

emberi tevékenység gyakorlása miatt kialakuló új környezetállapot elfogadható-e vagy sem számunkra. Más a helyzet, ha feljebb lépünk az elvontság szintjén a stratégiai környezeti vizsgálat irányába, ugyanis ez utóbbi nem egy-egy konkrét beruházásra vonatkozik, ahol a tevékenység elfogadása, vagy el nem fogadása a tét. A stratégiai hatásvizsgálatok alapját adó ágazati fejlesztési koncepcióknál, programoknál, területi terveknél, és más, a beruházási szint felett elhelyezkedő terveknél a tervek készítésének, megvalósítási módjának („hogyanjának”) befolyásolása a cél.

A stratégiák szintjén, így például a ROP-nál, illetve általában a területfejlesztési célú programok esetében a környezetvédelem nemcsak feltételrendszert, de célokat is jelent, így itt a hatásvizsgálat feladata kiegészül a környezetvédelmi célok megfelelésének, illetve a nem környezetvédelmi célok környezeti célokkal való összhangjának vizsgálatával.

Ezért mindenképp érdemes egy pillanatra elgondolkozni a környezetvédelmi és a területfejlesztési értékrend különbségén. A környezetvédelem - mint emberi törekvés és mint tevékenység - fő célja a környezetben meglévő természeti és mesterséges értékek védelme. Ez egyrészt jelenti a jelen időpillanatban ténylegesen létező és értékesnek tekintett környezeti állapot fenntartását, másrészt a jelen időpillanatra már károsított, vagy tönkretett értékek helyreállítását (egy lehetséges szintig). **A természeti környezet nem fejleszthető**, így az értékvédelmen és helyreállításon túlmutató, fejlesztések már nem tartoznak a környezetvédelem feladatai közé, hanem a területfejlesztés kérdéskörébe tartoznak. A két tevékenység az eltérő értékválasztások miatt kerül konfliktusba, főleg akkor, amikor a területfejlesztés az új értékek létrehozásakor a régieket megszünteti vagy károsítja.

Minden területfejlesztési típusú tervnek, intézkedésnek alapcélja ma már a jobb életminőség, és a térségi szinten értelmezhető fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása kell, hogy legyen, a környezeti értékek megtartása, és szükség esetén helyreállítása mellett.

A legfontosabb cél - amit minden tervnek meg kellene fogalmazni - annak elérése, hogy jobb legyen a térségben élni a tervek megvalósulása után. E mellett az is fontos cél lenne, hogy a térségben a természetes élőhelyeket ne akadályozzák, hanem kiváló adottságnak tekintsék, és ez a használatokban, a szabályozásban is megjelenjen.

A fenti szempontok szerint kulcskérdés annak meghatározása, hogy mit tekintünk jó életminőségnek. Ezt általában infrastrukturális és gazdasági mutatókban mérik, amelyek alapján egyáltalán nem biztos, hogy megfelelő eredményeket kapunk. Az életminőségnek a személyes biztonság igénye éppúgy része, mint a közösségi lét lehetőségének megmaradása. **Végeredményben a lakosság elégedettsége lehet az egyik alapvető fenntarthatósági indikátor, még akkor is, ha tudjuk hogy a lakossági értékválasztások gyakran hibásak¹.**

¹ A többség akarata gyakran csak akkor lehet iránymutató, ha ennek tagjai egy olyan szabályrendszert betartanak, amelyek nem képezhetik vita tárgyát, akkor sem, ha ezek betartása az egyén, vagy a közösség

A ROP környezeti vizsgálata a tevékenységekre, beruházásokra vonatkozó környezeti hatásvizsgálati gyakorlattól szükségszerűen eltér a következő okok miatt:

- (a) Míg a KHV alkalmas eszköz beruházások, konkrét, meghatározott létesítmények (projektek) hatásainak elemzésére, szükség volt egy olyan eljárás kifejlesztésére is, amely már korábbi fázisban, **szakpolitikák, tervek és programok** (*policies, plans and programs*) kialakításának időszakában előtérbe hozza a környezeti szempontokat. Ez a prevenció irányába megtett lépés tekinthető a stratégiák környezeti vizsgálata (angolul *Strategic Environmental Assessment, SEA*) létrehozójának. 1987-től először Hollandia, majd a kilencvenes évek kezdetén Új Zéland, Kanada, Nagy-Britannia és az Európai Bizottság is irányelveket alkotott a stratégiák környezeti értékelésére². Használat közben derült ki, hogy a SKV éppen nagyfokú döntéshozatalba integráltsága révén nem csupán, mint hatásvizsgálati eszköz jelentős, de igen szorosan kapcsolódik a fenntarthatóság eszméjéhez, s mint ilyen, a legközvetlenebb eljárás ahhoz, hogy általa a fenntarthatóság irányába való elmozdulás összehasonlítható módon értékelhető legyen.
- (b) **A fenti megközelítésből adódóan az SKV egyik fő jellegzetessége, hogy nem konfrontál, hanem együtt készül a tervvel, és így menet közben juttatja érvényre a környezeti érveket. A vizsgálatnak minden esetben környezetvédelmi szempontból is elfogadható kompromisszumokat tartalmazó programot kell eredményeznie.** Esetünkben nincs mód nemet mondani, mint a beruházásoknál. **Így a munka fő célja a lehetséges környezeti konfliktusok létének és mértékének azonosítása és ezeknek - amennyire lehetséges - feloldása.** Ez azt is jelenti, hogy az SKV sokkal jobban igényli a társadalmi és gazdasági szempontok együttes figyelembe vételét, mint a KHV.
- (c) A tényleges hatások olyan nagy számú hatásviselőt és olyan nagy területet érintenek, hogy a munka célja nem lehet a változások mértékének egy-egy helyre, vagy hatásviselőre vonatkozó becslése, hanem sokkal inkább a változások irányának egy-egy térségre vagy az országra való kivetítése és elemzése. Tehát itt nem az a kérdés, hogy egy-egy ponton milyen mértékben (hány százalékkal) emelkedik vagy csökken, mondjuk a kén-dioxid kibocsátás, hanem az, hogy a területen eltűrhető-e vagy sem valamilyen terhelésnövekedés, és ha eltűrhető, a változás becsült nagyságrendje milyen következményekkel járhat.

érdekével pillanatnyilag ellentétben van. Az ilyen „10 parancsolat” jellegű törvények betartása nélkül minden érték relativává válik.

² A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. Törvény 43.§-a tartalmaz egy SKV-hez hasonló előírást, az úgynevezett „vizsgálati elemzést”, mely előírását az SKV céljaihoz hasonló elképzelések vezették. A vizsgálati elemzést eddig (az előírásokkal ellentétben) jórészt csak a környezetvédelmi célú jogszabályok előkészítéskor használták. Ennek egyik oka az volt, hogy az elemzésre vonatkozó, és a 44 §-ban található tartalmi követelményeknek valóban csak akkor van értelme, ha ezeket a környezetvédelmi célú jogszabályokra használjuk őket.

Ennek a legfontosabb következménye, hogy a **tervnek nem valamilyen határértékrendszernek kell elsősorban megfelelnie, hanem meghatározott elveknek, prioritásoknak, céloknak. Ezeket összefogó értékrend hiányában nem lehetne a változásokat minősíteni, mert hiányozna ehhez a viszonyítási alap.** Az értékrendet a hatások értékelése előtt konkrétan le kell fektetni. A jónak és a rossznak a megkülönböztetéséhez segítséget nyújthatnak a már meglévő stratégia szintű programok, koncepciók, iránymutatások. A környezetvédelemre vonatkozóan például rendelkezésre állnak a következő, jogszabályok által meghatározott, és a Kormány vagy az Országgyűlés által elfogadott programok:

- ☞ Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP)
- ☞ Nemzeti Természetvédelmi Alapterv
- ☞ Nemzeti Környezetegészségügyi Akcióprogram
- ☞ Országos Területfejlesztési Koncepció
- ☞ Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program stb.

Az iránymutató dokumentumok vizsgálatakor azonban kiderül az a probléma, hogy a különböző terveknek, legyenek azok akár a környezetvédelemre vonatkozó tervek, nincs közös szemléleti gyökerük, nem egy töről fakadnak. Ez számunkra azt jelenti, hogy a saját rendszerünk konzisztenciájának biztosítása miatt szelektálnunk kell a programok céljait illetően.

- (d) A kialakítandó új stratégiai hatásvizsgálati módszertan alaplogikája, fogalomhasználata hasonló lehet a beruházásoknál alkalmazott rendszerhez. Alapvető különbség viszont az, hogy itt konkrét hatótényezők³ nem azonosíthatók, csak ezek feltételezett típusai, irányai adhatók meg. Ennek következtében az állapotváltozások előrejelzése természetesen bizonytalanabb a beruházások hatásvizsgálatához képest. **Érzékelhető, hogy itt sokkal inkább a "mit ne" és a "mit hogy", illetve a „merre és merre ne” típusú kérdések merülnek fel, a beruházási hatásvizsgálati rendszer "egy adottat hogyan" típusú kérdésével szemben.**
- (e) A kialakított stratégiai hatásvizsgálati módszertan alkalmazkodik a rá vonatkozó EK Irányelv előírásaihoz⁴. **Az Irányelvben⁵ lévő és a vizsgálat tartalmára vonatkozó információk tágabb tartalmat határoznak meg, mint ami a strukturális alapokra vonatkozó 1260/1999 EK rendelet 41. cikke által előírt „ex-ante” környezeti értékelésnél igényként felmerül. Az „ex-ante” értékelésre vonatkozó ajánlások gyakran konkrétabbak ugyan, de tartalmilag nem jelentenek eltérő igényeket. Ez azt jelenti, hogy a**

³ A hatótényező a tervezett tevékenység olyan önálló része, amely a környezeti elemek vagy rendszerek állapotváltozásának, azaz a hatásoknak az okaként tekinthető. **A hatótényező a változások kiváltó oka.**

⁴ Azért is indokolt az irányelv figyelembe vétele, mert valószínűsíthető, hogy az irányelv rendelkezései a 2000-2006-os, illetve 2000-2007-os programozási időszakot követően a strukturális alapok terveire és programjaira is érvényesek lesznek. (Lásd a 2001/42 sz. irányelv 12.cikkét.)

⁵ A Tanács Egyes tervek és programok környezetre való hatásainak vizsgálatáról szóló 2001/42.sz. irányelve.

megfelelően elkészített SKV megfelelhet az ex-ante környezeti értékelésnek is. (Jelen esetben a stratégiai környezeti vizsgálat egyszerre elemzés, egyeztetés és tanulási folyamat. A vizsgálat eredményeit – különösen a ROP „Ex-ante” értékelése vonatkozásában – a lehető legszélesebb szakmai vitára kell bocsátani, és a közvélemény elé kell tární⁶. Éppen a széleskörű egyeztetési, megismertetési követelmények végett az eredmények interpretálása nem lehet minősítő és konfrontatív jellegű, és célszerűen a tervezők és a SKV csoport egyetértésén kell nyugodnia.)

Az elemzési módszer főbb lépései

A módszertan két fő részre különíthető el. Egyrészt környezeti szempontból minősíti a terv nyomán kialakuló várható új állapotokat, másrészt meg kell találni azokat a feltételeket, amelyek környezetkímélő megoldásokat szolgáltatnak válaszolva a „hogyan” kérdésre. A fentiekkel párhuzamosan környezeti indikátorok kerülnek meghatározásra, amelyek az előzőekben feltárt folyamatok mérését szolgálják a végrehajtás és ellenőrzés során. A feltárt folyamatokat és változásokat olyan indikátorkészlettel kell ellátni, amelyek lehetővé teszik a továbbiakban a célok megvalósulása során a környezeti hatások vizsgálatát.

A terveknek elsősorban nem valamilyen határértékrendszernek kell megfelelniük (ez a konkrétság hiányában nem is lehetséges), hanem meghatározott (jogszabályi, stratégiai stb.) elveknek, prioritásoknak, céloknak. Az ezeket összefogó környezetvédelmi feltételrendszer (viszonyítási alap) három pillére került kialakításra:

- **A fenntarthatósági értékrend kialakítása:** A módszertan megalkotása során megkíséreltünk a fenntarthatósági kritériumok meghatározásával egy olyan általános kritériumrendszert megadni, amely az operatív programok (nemcsak a ROP) fejlesztése során egyfajta tervezési követelményként alkalmazhatók. Az általános környezetvédelmi prioritások, fenntarthatósági kritériumok tehát sokkal inkább egy szemléletmódot, megközelítési módot, ellenőrzési kritériumokat, viszonyítási alapot kívánnak rögzíteni, semmint mérhető és számon kérhető feltételeket.
- **A környezeti problémák, és azok okainak, következményeinek azonosítása:** Ahhoz, hogy a környezeti elemzés elvégezhető legyen szükséges feltárni azokat a társadalmi, gazdasági folyamatokat, amelyek a környezeti problémák kialakulásához vezetnek. Az elemzéshez egy ún. „környezeti problémafa” került kialakításra, amely az egyes régiók elemzéseire épül és a környezeti problémákhoz vezető ok-okozati elemeket mutatja be, azok következményeivel együtt. A környezeti problémafa alkalmazásának célja, hogy a környezeti problémák kialakulásához vezető okok felismerhetők lehessenek már a tervezés során.

⁶ Lásd 1260/1999. sz. Irányelv 8. Cikk értelmében: „a nemzeti, regionális, helyi vagy más szinten legnagyobb reprezentativitással rendelkező partnerek meghatározásában a tagállam széles körű és hatékony társulást hoz létre az összes érintett testületből, a nemzeti szabályoknak és gyakorlatnak megfelelően, számításba véve a nemzetségek közötti egyenlőség és a tartós gazdasági fejlődés elősegítésének ügyeit, **összhangban a környezetvédelem és -rehabilitáció szempontjaival.**”

- **A hazai és EU-s környezetpolitikai célok azonosítása:** A környezetpolitikai célok „külső tényezőként” is értelmezhetők. Nemcsak a hazai, de az Európai Unió környezetpolitika céljainak megvalósítása is egy feltételrendszert jelent, olyan kereteket, amelynek keretein belül szükséges a fejlesztési törekvéseket megvalósítani. A környezetpolitikai célok a második Nemzeti Környezetvédelmi Program alapján kerültek kialakításra az EU VI. Környezetvédelmi Akcióprogram céljainak figyelembevételével. Harminckét számszerűsített környezetpolitikai cél került megfogalmazásra, amelyek egy része a környezet állapotára, míg másik része hatótényezőkre vonatkozik.

Az SKV vizsgálat feladata a fentiek meghatározását követően az volt, hogy összevesse a ROP szerkezetét és tartalmát e környezetvédelmi feltételrendszerrel. Az SKV így részletesen vizsgálja a ROP egyes fejezeteiben (helyzetértékelés, SWOT, célrendszer és prioritások, intézkedések) a környezeti problémák kezelésének mértékét, a fenntarthatósági értékrendhez való illeszkedését, a környezetpolitikai céloknak való megfelelés meghatározását, illetve a nem környezetvédelmi célok környezeti célokkal való összhangjának lehetőség szerinti megteremtését.

II. A REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAM STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLATA

1. KÖRNYEZETVÉDELMI CÉLOK, PRIORITÁSOK, FELTÉTELEK MEGHATÁROZÁSA

A környezetvédelmi célok, prioritások meghatározásának legalább két szinten van értelme. Az általános fenntarthatósági elvek alapján meghatározott kritériumok, feltételek szintjén, és a konkrét környezeti elemekre, rendszerekre vonatkozó állapot és folyamat jellemzők szintjén. Ezeknek a kritériumoknak, feltételeknek együtt kell érvényesülniük, mert egy-egy ponton el lehet úgy is érni javulást, hogy közben más tényező, vagy akár a rendszer egésze is romlik.

1.1. Általános fenntarthatósági kritériumok

Az alábbiakban megkísérlünk egy olyan általános kritériumrendszert megadni, amely az operatív programok (nemcsak a ROP) fejlesztése során egyfajta tervezési követelményként alkalmazhatók. Az általános környezetvédelmi prioritások, fenntarthatósági kritériumok tehát sokkal inkább egy szemléletmódot, megközelítési módot, ellenőrzési kritériumokat, viszonyítási alapot kívánnak rögzíteni, semmint mérhető és számonkérhető feltételeket.

Fenntarthatósági értékrend

<p>I. A szükségletek kielégítése és a természeti/környezeti értékek megőrzése között hosszú távú egyensúlyt kell elérni.</p> <p><i>(a) a környezet igénybevétele ne haladja meg a források keletkezésének a mértékét, illetve</i></p> <p><i>(b) a környezet terhelése ne haladja meg a környezet asszimilációs kapacitását.</i></p>	<p>1. A lételemnek tekintett, feltételesen megújuló környezeti elemek (levegő, víz, föld, élővilág) készleteit és állapotát és az általuk alkotott környezeti rendszer potenciálját, önszabályozó képességét, a rendszer terhelhetőségének határán belül fenn kell tartani, illetve ahol ez szükséges és lehetséges, állapotukat javítani kell.</p>
	<p>2. A természeti erőforrásokkal való gazdálkodásban általánosan a feláldozott és a létrehozott értékek pozitív egyenlege kell, hogy érvényesüljön, miközben a meg nem újuló erőforrások igénybevétele nem haladhatja meg azt az ütemet, amennyivel azok megújuló erőforrásokkal való helyettesíthetősége megoldható.</p>
	<p>3. A természetbe hulladékként visszakerülő anyagok mennyiségének és veszélyességének csökkennie kell.</p>
	<p>4. A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek nagyságát kemény felső korlátnak kell tekinteni, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.</p>

<p>II. A kardinális értékek elvesztésével járó folyamatok nem tűrhetők el.</p> <p><i>Minden kipusztított faj belőlünk vesz el valamit.</i></p>	<p>5. A biológiai sokféleség megőrzésének feltételeit: a természetesen előforduló fajok, és tenyésztett vagy természetett hagyományos fajták megőrzését és védelmét, a természetes és természet szerű élőhelyek sokszínűségét, és térbeli koherenciáját biztosítani kell.</p> <p>6. Az építészeti, táji és kulturális értékek fennmaradását biztosítani kell.</p>
<p>III. Meg kell adni mindenkinek a lakóhelyén az emberhez méltó élet lehetőségét mind a jelenben, mind a jövőben.</p> <p><i>Egy fejlesztésnek akkor van értelme, ha jobb lesz tőle ott élni.</i></p>	<p>7. A fejlesztésnek meg kell őriznie a helyi kultúrát, azokat a termelői és fogyasztói mintázatokat, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki, s hosszú távon biztosították a helyi közösség és környezet harmóniáját. Emellett vagy amennyiben ez már nem lehetséges a fejlesztéseknek a fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítását kell támogatni. A termelői és fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegény inkább tudás és kultúra alapú termelés, és fogyasztás irányába kell, hogy mutasson.</p> <p>8. A helyi közösségeknek ne szűküljenek a lehetőségei az igényelt és választható életmódok tekintetében, amennyiben ezek nem zárják ki egymást, és megfelelnek mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés kritériumainak.</p> <p>9. Minden a környezetgazdálkodással összefüggő tevékenységet azon a szinten kell megvalósítani, ahol a probléma kezelése a legnagyobb környezeti és egyéb haszonnal, és a legkisebb környezeti kockázattal ill. kárral jár.</p> <p>10. A helyi szinten kezelhető erőforrások használata elsősorban a helyi közösség hasznát szolgálja.</p>
<p>IV. A fenntartható fejlődést csak felelősségteljes ember érheti el.</p> <p><i>Az egyén életminőségének javulása sem a saját, sem a mások által preferált környezeti javak sérelmére nem történhet.</i></p>	<p>11. Az egyén, közösség, régió (vagy más tervezési területi egység), nem veszélyezteti - sem közvetlen, sem közvetett formában - más régiókban (területeken) ugyanezeknek a követelményeknek az érvényesülését.</p> <p>12. Meg vannak az eszközök ahhoz, hogy a fenntarthatóság elvei tudatosuljanak, és erkölcsi normává váljanak a társadalom tagjaiban, és ezzel párhuzamosan az érintetteknek a döntésekben való részvétele biztosítva legyen.</p>

1.2. Környezetpolitikai célok

A fentiekben ismertetett általános kritériumok a ROP (illetve annak környezeti szempontú vizsgálata) szempontjából „belsőnek” tekinthetők, ám léteznek „külső” tényezők is, amelyek meghatározhatják a ROP környezeti teljesítményét. Ilyen külső tényezőnek tekinthető az érvényes Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP) vagy az Országos Területfejlesztési Konceptió (ld. még 14. oldal c) pont alatti felsorolást). Megítélésünk szerint kiindulási alapként figyelembe kell venni a tervezés alatt lévő, a

2003-2008 közötti időszokról szóló NKP céljait is. A „külső tényezők között nemcsak az NKP környezetpolitikai céljait kell figyelembe venni, hanem az EU környezetpolitikájának fő céljait is. E tényezők összessége a ROP szempontjából egy feltételrendszernek tekinthető, hiszen hatályos jogszabályok biztosítják e környezetpolitikai célok megvalósulását.

A továbbiakban bemutatjuk a legfontosabb hazai környezetpolitikai célokat és azoknak az EU VI. Akcióprogram prioritásaihoz való kapcsolatát, jelezve a prioritás számát. A célok strukturáltan kerülnek bemutatásra oly módon, hogy a környezet állapotára vonatkozó célok (lásd. „Állapotra vonatkozó cél” oszlop) mellett a környezeti problémák okainak a felszámolását ösztönző célok is meghatározásra kerülnek (lásd „Hatótényezőre vonatkozó célok”). Mint ahogy korábban már jeleztük, a regionális fejlesztések e szintjén már szükséges elemezni azokat a lehetséges társadalmi, gazdasági okokat, amelyek későbbiekben a környezet állapotának kedvezőtlen folyamatait eredményezhetik. E kétlépcsős célrendszer figyelembe vétele lehetővé teszi, hogy a fejlesztési terv a lehetséges környezeti károk elkerülésére, azaz már az okok kialakulásának megelőzésére koncentráljon.

Környezetpolitikai célok és azok EU kapcsolódása

Érintett környezeti elem vagy szakterület	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél	A célok kapcsolódása az EU VI. akcióprogramjához
1. Levegőminőség	1.1. A szennyezett levegőjű területek nagysága, az érintett lakosság és a határérték túllépések száma csökkenjen.	1.2. A kén-dioxid, nitrogén-oxidok, az illékony szerves vegyületek, ammónia kibocsátások csökkenjen.	III. Környezet és egészség: Olyan levegőminőség elérése, mely nem okoz elfogadhatatlan hatásokat vagy kockázatokat az emberi egészségre és a környezetre nézve.
		1.3. A globális légszennyező hatások csökkentése érdekében a nettó üvegház gáz potenciál csökkenjen.	I. az éghajlatváltozás kezelése: az EU a Kiotói Egyezmény keretében vállalta, hogy az 1990-es szinthez képest 8%-kal csökkenti üvegházgáz-kibocsátását 2008-2012-re
2. Felszíni vizek	2.1. Oxigén-, és tápanyagháztartási mutatók és a bakteriológiai paraméter (osztály) javítása.	2.2. Az élővizekbe jutó szervesanyag terhelés csökkenjen, a kibocsátott szennyvizek mennyiségének feltehető növekedése mellett is.	III. Környezet és egészség: Olyan vízminőségi színvonal elérése, amely nem okoz elfogadhatatlan hatásokat vagy kockázatokat az emberi egészségre és a környezetre.
3. Felszín alatti vizek	3.1. Az 50 mg/l nitrátkoncentrációt meghaladó mértékben szennyezett vízműutak száma csökkenjen.	3.2. Az ártalommentes szennyvízelhelyezés váljon általánossá.	III. Környezet és egészség: vízkészleteink olyan kitermelési arányainak biztosítása, melyek fenntarthatóak hosszú távon.
		3.3. A termásvízhasználat során növelni kell a visszatáplálás alkalmazását. .	IV. a természeti erőforrások fenntartható használata és a hulladékgazdálkodás: Annak biztosítása, hogy a megújuló és nem megújuló erőforrások fogyasztása, valamint a másodlagos hatások ne haladják meg a környezeti eltartóképességét;
	3.4. A talajvízvízszint süllyedés tekintetében szűnjön meg a nyomásszint csökkenés, illetve kezdődjön meg a nyomásszint emelkedés.		

Érintett környezeti elem vagy szakterület	Állapotról vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél	A célok kapcsolódása az EU VI. akcióprogramjához
4. Talaj, termőföld	4.1. A talajpusztulással veszélyeztetett területek csökkenjenek.	4.3. A környezetvédelmi előírásokat nem kielégítő hulladéklerakók száma csökkenjen.	<p>II. Természet és biodiverzitás: A talaj védelme az erózióval és a szennyezéssel szemben.</p> <p>IV. a természeti erőforrások fenntartható használata és a hulladékgazdálkodás: Annak biztosítása, hogy a megújuló és nem megújuló erőforrások fogyasztása, valamint a másodlagos hatások ne haladják meg a környezeti eltartóképességét;</p>
	4.2. A növényvédőszer maradékok és a nehézfém koncentráció tekintetében a a határértéket meghaladó értékek gyakoriságának és a szerves és szervetlen mikroszennyezők koncentrációjának csökkentése.		
5. Táj és természet	5.1. A védett terület aránya az ország teljes területéhez képest 12 % legyen		<p>II. Természet és biodiverzitás: A természeti rendszerek működésének védelme és – ahol szükséges – helyreállítása, a biodiverzitás csökkenésének megállítása.</p>
	5.2. Veszélyeztetett helyzetben lévő fajok helyzetének javulása, a veszélyeztetettségének megszűnése (a már nem veszélyeztetett helyzetű/átminősített fajok száma).		
	5.3. Az összefüggő természetes-természetközeli élőhely-együttesek aránya a jelenlegi szinten maradjon		
	5.4. A faállománnyal borított és erdősítésre kötelezett területek, a védett és fokozottan védett természeti területeken lévő erdők kiterjedése, erdőrezervátumok területe nőjön.		<p>II. Természet és biodiverzitás: erdők védelme és fenntartható fejlesztése.</p>

Érintett környezeti elem vagy szakterület	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél	A célok kapcsolódása az EU VI. akcióprogramjához
	5.5. Az őshonos erdőkkel borított erdőterület aránya nőjön.		
	5.6. A Natura 2000 területek aránya az ország területéhez viszonyítva 15% legyen.		II. Természet és biodiverzitás: Natura 2000 területek kialakítása.
	5.7. A földtani és felszínalaktani értékek fennmaradásának biztosítása mellett, a veszélyeztetett értékek aránya csökkenjen		
	5.8. Meg kell őrizni a hagyományos tájszerkezeteket, természetközeli tájainkat és egyedi táji értékeinket		II. Természet és biodiverzitás: Natura 2000 területek kialakítása, tájvédelem integrálása a vidéki és mezőgazdasági politikákba.
		6.2 A megújuló energiaforrások használatának aránya az összes villamosenergia termelésen belül 2010-ig legalább 6 %-ra növekedjen.	I. az éghajlatváltozás kezelése: az energiahatékonyság és az energiatakarékosság javítására, a megújuló energiaforrások és nyersanyagok szélesebb körű használata.
6. Természeti erőforrások fenntartható használata	6.1. A védelmi és a külterjes agrárzónába tartozó mezőgazdasági területek aránya nőjön.	6.3. Az ökológiai gazdálkodással művelt, minősített terület nagysága nőjön.	II. Természet és biodiverzitás: tájvédelem integrálása a vidéki és mezőgazdasági politikákba
		6.4. El kell kerülni az indokolatlan területfoglalásokat és földhasználatokat (pl. hulladéklerakók, vonalas létesítmények, belterületi területhasználat)	IV. a természeti erőforrások fenntartható használata és a hulladékgazdálkodás: Annak biztosítása, hogy a megújuló és nem megújuló erőforrások fogyasztása, valamint a másodlagos hatások ne haladják meg a környezeti eltartóképességet.

Érintett környezeti elem vagy szakterület	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél	A célok kapcsolódása az EU VI. akcióprogramjához
7. A környezetbarát fogyasztási szokások elterjesztése		7.1. Meg kell előzni a hulladékok keletkezését mind a termelés, mind a fogyasztás során.	IV. a természeti erőforrások fenntartható használata és a hulladékgazdálkodás: a hulladéktermelés elválasztása a gazdasági növekedéstől; a keletkezett hulladék mennyiségét illető jelentős átfogó csökkenés hulladék-megelőzési kezdeményezések révén; jobb erőforrás-hatékonyság; váltás fenntarthatóbb fogyasztói mintákra.
		7.2. A környezettudatos életmód választás lehetőségeinek javítása (pl. a szelektív kommunális hulladékgyűjtés kialakítása, környezetbarát és ökotermékek versenyképességének javítása stb.)	
8. Egészség-megőrzés	8.1. A szénanáthás és asztmás megbetegedések esetszámának csökkentése.		III. Környezet és egészség: Olyan minőségi környezet létrehozása, ahol a mesterséges szennyezőanyagok nem gyakorolnak jelentős hatást vagy nem jelentenek kockázatot az emberi egészséget illetően.
		8.2. Az élelmiszerek kémiai kockázatának csökkentése.	
9. Települési környezet-minőség javítása	9.1. A közhasználatú városi zöldterületek nagysága nőjön		
	9.2. A szlommösödött városi területek csökkenése.		
		9.3. Minden település egészséges ivóvízzel ellátott legyen.	
		9.4. 75 dB(A) feletti zajterheléssel érintettek lakosság száma zérus körül mozogjon	III. Környezet és egészség: azon emberek számát, akik rendszeresen ki vannak téve hosszú távú, jelentős zajhatásnak. 2010-re 10%-kal, 2020-ra pedig 20%-kal kell csökkenteni.

Összehasonlítva a fenntarthatósági feltételeket és a környezetvédelmi célokat első látásra szembe tűnik, hogy ez utóbbi lényegesen szűkebb tartományra, csak bizonyos környezeti állapotjellemzők elérése irányába terjed ki. Ez azért problémás, mert miközben állapotokat akarunk védeni, elsősorban folyamatokat és nem állapotokat tudunk befolyásolni. Ezen a téren előre kell lépünk, ami azért nehéz, mert egyelőre a környezeti elemek állapotjellemzőit sem tudjuk megfelelően követni.

2. A ROP HELYZETÉRTÉKELÉS ÉS SWOT ELEMZÉS ÉRTÉKELÉSE

A helyzetértékelésben foglalt minősítések elsősorban az előzőekben bemutatott értékrenddel vethetők össze, ugyanakkor magát a helyzetleírást is szükséges összevetni a ténylegesen jelentkező környezeti problémák rendszerével. Ehhez első lépésben egy regionális szempontokat figyelembe vevő környezeti problémafát készítettünk, amely a munka korábbi szakaszában kifejezetten a régiókra készített problémafák összesítését tartalmazza. (ld. 27-29. old.) Az elemzés alapvető célkitűzése, hogy vizsgálja a helyzetelemzést abból a szempontból, hogy milyen körülmények és minőségben tárja fel a kapcsolódó környezeti állapotok milyenségét, jellemzőinek alakulását és azokat az okokat, befolyásoló tényezőket, amelyek az állapot alakulását meghatározták.

A helyzetértékelés tehát a következő három szempont alapján elemezhető:

- A. **Teljesség:** Az elkészített problémafát össze kell vetni a ROP helyzetértékelésével amely alapján elvégezhető **egy teljességi értékelés**, amely elsősorban a hiányokra koncentrál.
- B. **Konzisztencia:** A ROP helyzetelemzésének és a problémafának az összevetése alkalmas az ún. **konzisztencia vizsgálatra**, amelyből kiderül, hogy a terv céljai megfelelnek-e a felvetett problémáknak, és fordítva: vajon a kitűzött céloknak van-e a megnevezett problémák között eredője.
- C. **Minősítési megfelelés:** Harmadik feladatként a helyzetfelmérés elsősorban az értékrend szempontjából elemezhető, itt már nem a teljesség, hanem értékelés **minősítési megállapításainak megfelelése** az eldöntendő kérdés.

2.1. Általános értékelés

Ha az anyag egészét nézzük, a legjobban kidolgozott résznek az intézkedési fejezet bizonyul, ennek megfelelően elég jól érzékelhető, hogy a tervezés visszafelé történt. Ez még nem lenne baj, **de az állapot – problémák – okok – célok prioritások – eszközök logikai sor nem áll össze**. Ennek legfontosabb okai a következők:

- Az állapotleíró részek megmaradnak tagolatlan szövegnek, **nincs kiemelve, hogy mely állapotjellemzők indokolják a beavatkozásokat és miért**. Hasonlóképpen nem derül ki a problémás állapotjellemzők oka sem. Itt az

egy-egy fejezetek végén érdemes lenne kiemelni az állapotleírás lényegét, a megjelenő problémákat és következtetéseket tenni.

- **A fenti logikai sor hiányát jelzi a SWOT elemzés helyzete.** Maga elemzés nincs szerves kapcsolatban a helyzetleíró részekkel, és igazán nem derül ki mi is az az rendszer, ami az értéktételek alapját képezi.
- **A feltárt problémák rendre okozati jellegűek,** a környezeti problémákat nem a társadalmi, gazdasági kérdésekbe beágyazva, azaz a fejlődés kérdéseivel összekötöten kezeli a helyzetleíró rész. A fejlődési problémák ok-okozati feltárása teljesen elmarad, és éppen ezért a program nem is képes a fejlődés kérdéseinek megfelelő kezelésére.

A fentieknek az is következménye, hogy a ROP olyan állapotokat tekint fejlettnak, célnak, elérendőnek, amely környezeti szempontból kedvezőtlen. Ezt a problémát a következő fejezetben részletezzük.

A helyzetfeltáró részek már tükröznek olyan általános szemléletbeli problémákat, amelyek a korunk általánosan elfogadott, de fenntarthatóság szempontjából végig nem gondolt gazdaság fejlesztési axiómáira épülnek. Ezek a szemléletbeli problémák a ROP újabb változataiban már enyhültek, de az anyag egészét tekintve jelen vannak. A problémák egy része a kidolgozók tényleges törekvéseitől függetlenek, miután a ROP szerkezeti és tartalmi tervezése (mint ahogy az NFT egésze is) gyakran az EU közvetlen elvárásainak függvénye volt, amely keretek nem minden esetben adtak lehetőséget a felvetett problémák kiküszöbölésére. A folyamatot jól jelzi a régiós szemléletű ROP tematikus szemléletűvé válása. Az eredeti tervek szerint a ROP volt az egyetlen operatív program, amely az intézkedéseket regionális szinten tervezte volna. Egy ilyen szemléletben készülő ROP erősíthette volna a helyi döntési rendszerek kialakulását, a helyi érdekek érvényesítési képességét, a helyi munkaerő és erőforrások helyi érdekeknek megfelelő felhasználását. Ennek hiányában viszont kérdéses a ROP fő céljának, a területi kiegyenlítés megvalósításának eredményessége.

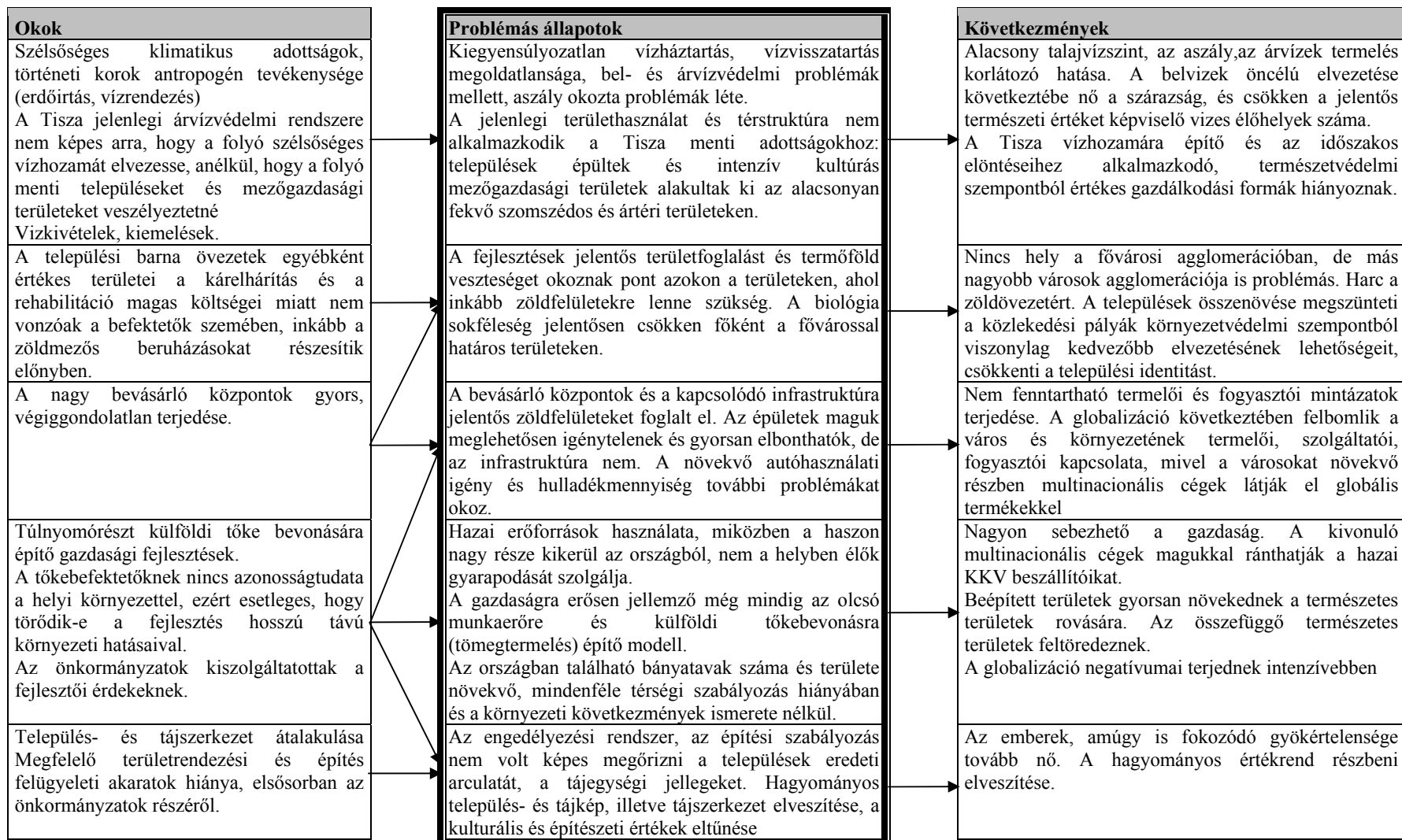
A 2002-es változatokban kifogásoltuk, hogy a régiók természet- és gazdaságföldrajzi sajátosságainak mellőzésével kerültek kialakításra a célkitűzések és a hozzájuk tartozó intézkedések. A végső változatokban, mivel „egy régióként” kezelték az országot, a fenti kifogás csak erősödött.

A program ugyan hivatkozik arra, hogy a projekteket a régiók sajátosságainak megfelelően kell majd tervezni, ám magában a programban ezekre a sajátosságokra alig van utalás. A régiókra készített SWOT analízisek is jól mutatták, hogy a nagyon változatos történelmi múlttal, ökológiai, kulturális háttérrel, továbbá területi kötődéssel rendelkező régiók programjai nem sematizálhatók.

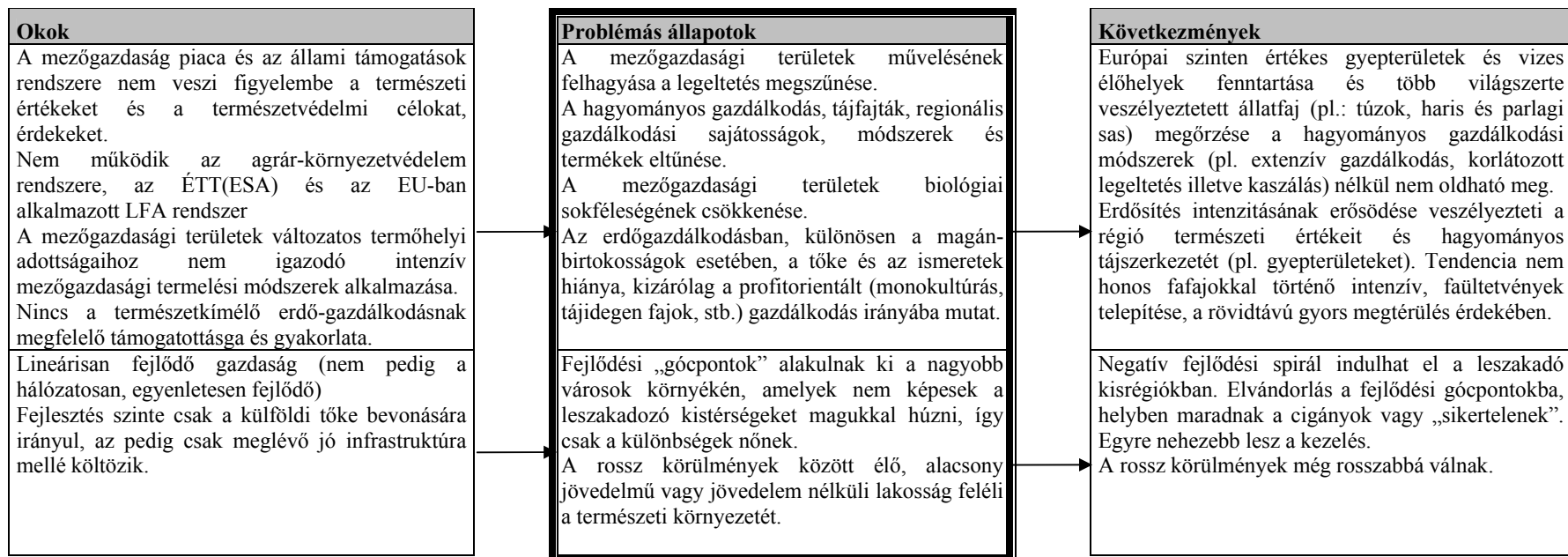
ORSZÁGOS KÖRNYEZETI PROBLÉMAFA (Regionális problémák feltárása alapján) I.

Okok	Problémás állapotok	Következmények
<p>A meglévő és a tervezett országos szintű közlekedési fejlesztések tovább centralizálnak, tömörítnek a főváros irányába. A nemzetközi tranzitforgalom jelentős. Autópályadíjak forgalomelterelő hatása</p> <p>A Duna alig van kihasználva (Duna-Majna-Rajna);</p> <p>A tömegközlekedés nem elég vonzó.</p> <p>Alacsonyrendű utak gyakran rossz minősége és az elkerülő utak hiánya. Térségi és regionális kapcsolatok hiánya</p>	<p>Magas, gyakran határértéket meghaladó közlekedési eredetű terhelések (levegőszennyezés, zaj) a települések belterületein, ami az EU csatlakozásunkkal még növekedhet is;</p> <p>A személygépkocsi állomány és használat növekedése.</p> <p>Budapest légszennyező hatása, mint regionális tényező érvényesül.</p>	<p>Az egyéneket érő stressz helyzetek száma nő, az erre vonatkozó érzékenységgel párhuzamosan.</p> <p>Közlekedési balesetek növekvő száma.</p> <p>Az elérési idő jelentős eltérései miatt az új gazdaságban egyre kevésbé lesz vonzó alternatíva a vasút.</p>
<p>Sok elhanyagolt, rendezetlen terület léte, az utak, vasutak környéke nem megfelelően gondozott, nagytáblás mezőgazdasági területek, gyakran környezeti szempontból nem megfelelően kezelve.</p>	<p>Magas por-, és pollenterhelés.</p> <p>Az invázió, agresszíven terjedő fajok térhódítása, allergiás hatások az emberre nézve.</p>	<p>Légzőszervi megbetegedések nagyobb arányú előfordulása. Nagyobb hajlam az allergiás betegségekre.</p>
<p>A megfelelő ártalommentes szennyvíz-kezelés hiánya. Jelenleg preferált a csatornázás és a nagy szennyvíztisztító művek építése, a „testre szabott” (településre szabott) megoldások helyett.</p> <p>Még mindig dominál a vízparthoz kötődő tömeges, szezonális turizmus.</p> <p>Termásvizek hasznosításából adódó megfelelő használtvíz elhelyezés nem megoldott.</p>	<p>A felszíni vizek minősége elsősorban az oxigén-, és tápanyagháztartási mutatók és a bakteriológiai paraméterek tekintetében rossz.</p> <p>A nem megfelelően kezelt és nagy mennyiségű szennyvíz terheli a talajt és talajvizet A talajvizek 60%-ában magas a nitráttartalom.</p> <p>Kevésbé hatékony, kapacitásukban kihasználatlan szennyvíztisztítók léte.</p>	<p>A vízműutaknál a megfelelő minőség csak előkezeléssel biztosítható, és az ivóvíz előállítás növekvő költségeit a lakosoknak kell megfizetni.</p> <p>Szűkülő hasznosítási lehetőségek (pl. turizmus, halászat, vizisportok) a vizek tekintetében.</p> <p>Szezonális terhelés nagyon erőteljes, látványos negatív hatásokat produkál, ami visszaszoríthatja az igényesebb turizmust.</p>
<p>A fogyasztás igény már a nyugati szintű, ami növekvő hulladéktermelést jelent, a megfelelő települési szilárd hulladék-kezelési gyakorlat általános hiánya mellett. A megelőzési erőfeszítések hiánya.</p> <p>A felhalmozott termelési hulladékok kezelésének lassúsága,</p>	<p>Szennyezett talajok.</p> <p>A nem megfelelő védelemmel ellátott zagyterekből kioldódnak különböző sók és nehézfémek</p>	<p>Felhalmozódó állami feladatkörbe tartozó szennyezési problémák léte.</p>
<p>Természetes adottságok és emberi beavatkozások: nagy erózió és deflációhajlam, szikesedés</p>	<p>Erózió és defláció, és egyéb talajminőségi problémák.</p>	<p>Talajok értékcsökkenése, mezőgazdasági használatra való alkalmatlanságuk romlása.</p>

ORSZÁGOS KÖRNYEZETI PROBLÉMAFA (Regionális problémák feltárása alapján) II.



ORSZÁGOS KÖRNYEZETI PROBLÉMAFA (Regionális problémák feltárása alapján) III.



2.2. A helyzetértékelés megfelelése a problémáknak

Az előző fejezetben ismertetett országos környezeti problémafa igyekszik a megjelenő környezeti problémák okait és következményeit is tisztázni. Ennek részben az a célja, hogy a problémák megoldásának célterületeit meghatározza, részben az, hogy ismerjük meg egy-egy környezeti probléma létének tovagyűrűző következményeit, hiszen egy olyan tervben, mint a ROP, ezekkel is számolni kell. **A helyzetreíró fejezetekből pont ez az összefüggéseket feltáró szemlélet hiányzik, nem csupán a környezeti, de a gazdasági, vagy társadalmi kérdések tekintetében is.** Ennek az a következménye, hogy a helyzetet bemutató megállapítások okok és következmények nélkül maradnak, így viszont maguk az intézkedések is okok és következménynélküliek.

A helyzetreíró részek a gazdasági-társadalmi fejlettségbeli különbségek tárgyalásával nyitnak. A problémafa is érint ezzel kapcsolatos kérdéseket, de környezeti típusú összefüggések létéről az első fejezetek kevésbé vesznek tudomást. Az első két fejezet egy szokásosan sematikus fejlettség-elmaradottság elképzelés szerint lett kidolgozva. A képet tovább torzítja, hogy a leírás értelemszerűen nem számolhat a jelentős szürke- és feketegazdaság hatásaival, például az aktivitások megítélésének terén, de amit valamelyest mégis figyelembe kellett volna vennie. A problémára nagyon jellemző példa a Tisza-tó környéki települések értékelése. A KSH adatai szerint a térség elmaradott, alacsony a jövedelemtermelő képesség, és magas a munkanélküliség. Eközben bizonyos településeken, a házak egyharmada az utóbbi 10 évben létesült, nagyszámú nyaraló építése mellett. Az ok, hogy a lakossági jövedelmek fele sem jelenik meg a statisztikákban.

Emellett fontos tudni, hogy a fejletlennek tekintett falvakban még működik a kölcsönös szívességek hálózata, egy olyan rendszer, amely sokkal közelebb van a fenntarthatósághoz, mint a fejlett piacgazdasághoz. A lakosok ingyen, vagy jelképes összegekért munkát végeznek egymásnak szívességi, kölcsönösségi alapon. Itt nincs ÁFA, nincs jövedelemadó, és ez nem számít bele a GDP-be. A tényleges gazdasági teljesítmények a létrejött eredményekben is mérhetőek lennének. A szívességek rendszere sajnos csökkenni fog a gazdasági folyamatok alakulása miatt, de ez nem javulás, hanem romlás a fenntarthatóság szempontjából. Minél fejlettebb egy terület, erre annál kevésbé lehet számítani, amúgy viszont ez teszi lehetővé az alacsonyabb, adózott jövedelmekből való megélhetést. (A megfelelő emberi kapcsolatok létéről nem is beszélve.)

A helyzetértékelő fejezet a szokásos módon a fővárost tekinti a hazai fejlettség csúcsának. Ezzel szemben a fenntarthatóság és a környezeti problémák felől közelítve, a **nagy világvárosok** - amelyek közé most Budapest is igyekszik kerülni - a **fenntarthatóság szinte minden feltételére kiterjedő kudarcaként jelennek meg. Ez a fajta nagyvárosi közeg az, ahol nem csak az állapotok mondanak ellent a fenntarthatósági elképzeléseknek, de a változások fő tendenciái is, azok a**

tendenciák, amit mindig előremutató modernizációként mutatnak be a lakosok számára.

A magyar főváros más világvárosokhoz hasonlóan képtelen a saját, illetve az általa okozott környezeti problémák kezelésére, a helyzetet tovább rontja, hogy a főváros erős érdekérvényesítő képessége miatt az országos szintű tervek is tovább növelik a meglévő túlzott centralizációt. Ha Budapestet tekintjük a fejlődés jellemző állapotának, akkor e mellett a fenntarthatóságnak semmi esélye sincs, ha viszont mást tekintünk annak, miért hagyjuk a nagyvárosokat egy nem kívánatos fejlődési pályán mozogva eltávolodni a jótól. A rossz irányba fejlődő nagyváros magával rántja a társadalom nagyobbik részét, akik azután minden fenntarthatósági irányba történő komolyabb változást már személyes katasztrófaként tudnának csak megélni.

A fejlődést bemutató részek nem vesznek tudomást azokról a problémákról, amelyek a hazánkban lejátszódó gazdasági folyamatok következtében a környezetre, vagy a társadalomra veszélyt jelentenek. A túlnyomórészt külföldi tőke bevonására épülő fejlesztések az országhoz, vagy a területhez való kötődés hiányában igen sok problémát okoznak. Hasonlóképpen a megfelelő önkormányzati akaratok, lehetőségek hiánya miatt a környezeti problémák, társadalmi feszültségek pontosan ott alakultak ki, ahol a fejlődés úgymond dinamikus volt. Ebből a szempontból érdemes lenne végiggondolni a problémafa magállapításait.

A ROP 1.3 fejezetben bemutatott értékelésről már beszéltünk az 1.2 ábrával kapcsolatban. A lényeg, hogy az ábra, illetve ennek megfelelően a hozzá kapcsolódó elemzés egy olyan típusú mutatórendszerre épül, amely a fejlettség kritériumait a nagyváros jellemzőiből meríti. Ennek megfelelően a fejlettség megjelenése – mint ahogy az az ábrán is látható – nem valami árnyaltabb elemzés eredménye, hanem pusztán annak a ténynek a folyománya, hogy hány és mekkora város van az adott kistérségben.

Az első fejezet, de jórészt a második is a fejlettségi különbségek bemutatását szolgálja, annak a ROP régebbi változataiban domináló elképzelésnek megfelelően, hogy ezeknek a különbségeknek a felszámolása, csökkentése a program alapvető feladata. Ez a szempont azonban az utóbbi ROP változatokból eltűnt, így az elemzés is lényegében érdektelenné vált, hiszen az eredmények alig befolyásolják az intézkedések céljait. Itt is az a helyzet, mint a helyzetértékelés régiós bontásának az esetében, azaz nincs szerves kapcsolat sem a célokkal, sem az intézkedésekkel. **A helyzetértékelés egy, a készítőik által a régebbi változatokban képviselt és a jelenleginél jobb koncepció megmaradt nyoma, ami a jelenlegi rendszerben már nem tud szervesen kapcsolódni a brüsszeli instrukciók szerint leegyszerűsített cél- és prioritásrendszerhez.**

A ROP 2. fejezete elemzi **a vállalkozói szektor alakulását, a külföldi tőke beáramlásának területi eltéréseit.** Itt különösen zavaró, hogy a fővárosi agglomeráció adatai miatt a Közép-Magyarországi régió van a legfejlettebbnek feltüntetve, elfedve azt a valóságos helyzetet, hogy az agglomeráció fejlődése nem vonta maga után a régió fejlődését. A környezeti problémák jól mutatják, hogy

jelenleg ez a tőkebeáramlási folyamat már kedvezőtlen az agglomerációra nézve is, ahol gyakorlatilag már alig van a fejlesztésekhez problémamentesen felhasználható terület.

de ezen belül is a szennyvízkezelésre vonatkozó bekezdés nem kapcsolódik szervesen a mondanivalóhoz. A turizmust korlátozza számos más infrastrukturális hiányosság is, például a hulladék helyzet, ami mégis így kiemelve. Jobb lett volna a valós környezeti problémákból levezetni a szükséges intézkedéseket, mert attól, hogy egy település kisebb 2000 lakosnál még nem következik, hogy a turizmust gátlóan szennyezett. Arról nem is beszélve, hogy itt a kedvezőtlen helyzetet a kilyukasztott betontárolók jellemzik, aminek a káros hatásait a turista nem igen észleli.

Környezeti szempontból az egyik legneuralgikusabb pont a 2.5 fejezetben tárgyalt **térségi elérhetőség**, amit azonosnak tekint az OP a közlekedési infrastruktúra állapotának és fejlesztésének problémakörével. Mint már fentebb leszögeztük, a közlekedés és szállítás az a fejlődő ágazat, amely a legtöbb vonatkozásban átveszi a vezető helyet a környezeti problémák generálásában. Az Unió is következetlen ezen a téren, hiszen a strukturális alapokon keresztül gerjeszteni fogja a mobilitást, miközben saját környezetpolitikai célkitűzései szerint (mind a Fenntartható Fejlődés Stratégiában, mind a VI. Környezetvédelmi Akció Programban valamint a 2001. évi Közlekedéspolitikában) szeretné elválasztani a GDP növekedését a mobilitás növekedésétől. Ennek eszközeként, a szennyező fizet elven keresztül alkalmaznák az energia- és útdót, azaz internalizálnák a közlekedés külső költségeit. Ilyen körülmények között nyilván más preferenciákat kapna a mobilitás fejlesztési iránya, s nem biztos, hogy a közlekedés eszközeivel kívánná megoldani a térségfejlődés problémáit. Ezen túlmenően a ROP hibát követ el, amikor az elérhetőséget azonosítja a mobilitással, ami oda vezet, hogy végül a fejlődés letéteményesének a mobilitás fejlettségét nevezzük ki. A megyeszékhelyek elérhetőségének mérése több szempontból is hamis. Egyrészt, mert nyilván a különböző térségek, különböző természetföldrajzi adottságokkal rendelkeznek, s más egy dombság, vagy síkság átjárhatósága. Ennél is lényegesebb azonban, hogy a megyeszékhely megközelíthetőségi értékelése azon a fejlődési modellen alapszik, amelyben a megyeszékhelyek ellátási centrum szerepet töltenek be, holott a területi fejlődés lényege éppen az lenne, hogy a szolgáltatások, termelés, piac, közügyek intézése helyben legyen megvalósítható. Utóbbi esetben a szolgáltatások *elérhetősége* nagy mértékben javulna, anélkül, hogy ehhez távolsági közlekedést kellene igénybevenni.

A leíró rész egy gyakori hibát is tartalmaz mikor a következő összefüggést véli felfedezni: „Az utak minőségének romlásához, az elérési idők növekedéséhez jelentősen hozzájárult, hogy míg az elmúlt évtizedben a közutak hossza mindössze 2%-kal bővült, addig a gépjárműállomány egyharmadával növekedett.”. Az utak minőségének romlásához, a nem megfelelő burkolat- és állapotjellemzők, valamint a szükséges karbantartások felújítások hiánya vezetett. **Ha a hálózat nagyobb lenne, akkor a helyzet még rosszabb volna, az erőforrások hiánya miatt.** A meglévő hálózat megfelelő állapotba hozatala és annak folyamatos fenntartása önmagában nagy javulást okozhatna, ideértve a megfelelő kiépítési szintek elérését. Ez a legtöbb vidéki területen lényegesen fontosabb, mint a hálózat bővítése.

A tömegközlekedés hálózata azért tűnik nemzetközi összehasonlításban megfelelőnek, mert olyan országok is az összehasonlítás tárgyát képezhették, ahol a hazainál is magasabb a személygépkocsi használat. A vasút esetében a meglévő hálózati sűrűség veszélyeztetett amikor egyre több mellékvonal szűnik meg, illetve nagyon rossznak nevezhető a fővonalak állapota is, annak ellenére, hogy megfelelő színvonal esetén helyettesítő hatással lehet számolni a személyforgalom tekintetében. Ezt érzékelteti az intercity forgalom bevezetésekor. A hálózati sűrűség csökkenésének egyik fő oka a megfelelő támogatások hiánya, pl. a személyszállítás fejlesztésére, a gyorsvasutak kiépítésére stb. A támogatásokat vagy azok elmaradását jelentősen befolyásolják gazdasági érdekek, amelyek ereje gyakran jóval meghaladja a környezetvédelem érdekérvényesítő képességét.

Jó példája ennek, hogy Budapest – Debrecen – Nyíregyháza relációban naponta 8 IC vonatpár közlekedik (hétféteken előfordul helyjegy hiány), közel 2 milliós ülőhely kapacitással, és 75%-os átlagos, igen jó kihasználtsággal. Ez évi több mint 1,5 millió utast jelent. (Ez napi forgalommá konvertálva – és feltételezve azt, hogy az egyébként gépkocsival közlekedők intercity-t használnak - azt jelentheti, hogy legalább naponta 1000 gépkocsi forgalomtól mentesítik a közutat.) Az IC vonatok használata fejleszthető. Az EU tagországok jó részének mintájára távlati cél lehet, a megyeszékhelyek és nagyobb regionális központok és a főváros viszonylatában a nappali óránkénti vonat sűrűség.

A fentieket azért érdemes figyelembe venni, mert a közúti közlekedés vált az utóbbi időben a legnehezebben kezelhető környezeti problémák forrásává, amint azt a problémafa is jelzi, és a ROP helyzetértékelése is ennek szenteli a legnagyobb terjedelmet.

2.3. A helyzetértékelés illeszkedése a fenntarthatósági értékrendhez

Az alábbiakban egyrészt azt vizsgáltuk, hogy a helyzetelemzés mennyiben érinti a fenntarthatósági értékrendet, mennyiben „fedik le” a helyzetelemzés megállapításai a javasolt értékrendet. Másrészt vizsgáljuk, hogy a területi fejlődés jelenlegi tendenciái milyen „távol esnek” a fenntartható fejlődés kívánalmaitól.

A fenntarthatósági értékrend elemei	Szerepel-e a helyzetértékelésben ?	A fenntarthatósági helyzet
1. A feltételesen megújuló környezeti elemek megőrzése, javítása	Nem	+
2. A természeti erőforrások igénybe vételének kívánatos szintje	Nem	+
3. A hulladékok mennyiségének és veszélyességének csökkennie kell	Csak említés szintjén	+
4. A fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni	Igen (kvi fejezetben)	-

A fenntarthatósági értékrend elemei	Szerepel-e a helyzet-értékelésben ?	A fenntarthatósági helyzet
5. A biológiai sokféleség megőrzése	Igen (kvi fejezetben)	-
6. Az építészeti, táji kulturális értékek fennmaradásának biztosítása	Igen (kvi fejezetben)	-
7. A környezethez alkalmazkodó fogyasztási és termelési mintázatok megőrzése	Nem	--
8. Az életmódváltás lehetőségeinek megőrzése	Nem	-
9. Szubszidiaritás a tevékenységek szintjén	Igen (helyi közig. fejezetben)	--
10. A helyi erőforrások a helyiek hasznát szolgálják.	Nem	--
11. A régió nem korlátozható más régiót a fentiek elérésében	Nem	-
12. A fenntarthatóság elveinek erkölcsi normává válása	Nem	--

- Jelkulcs:**
- ++** jó lehetőségek vannak a fenntarthatóságra való áttérésre
 - +** vannak lehetőségek a fenntarthatóságra való áttérésre
 - a jelen állapot kedvezőtlen a fenntartható fejlődés szempontjából
 - a jelenlegi állapot fenntarthatatlan

A ROP helyzetelemzése alapvetően arra a logikára épül, hogy csak azokat a helyzeteket (problémákat, értékeket stb.) kell feltárni, amelyekre a ROP intézkedései valamilyen mértékű megoldást szolgáltatnak. E visszafelé történő gondolkodás környezetvédelmi szempontból teljesen hibás, hiszen a környezeti hatások gyakran közvetettek, így egy fejlesztés olyan társadalmi-gazdasági és környezeti helyzetek alakulását is befolyásolja, amelyek közvetlenül nem tartoznak a fejlesztések tárgyához.

A helyzetelemzésből így kimaradtak, vagy csak említés szintjén jelennek meg a megújuló energiák alkalmazásának, a hulladékgazdálkodásnak stb. kérdései. Annak ellenére, hogy a fejlesztések (amennyiben arra vannak ösztönözve) alakíthatók olyanná, hogy a beruházás során pl. előnyben részesítsék ezeket a technológiákat. **A fenntarthatósági értékrend elemei olyan feltételrendszert jelentenek, amelyek bármely fejlesztés során figyelembe vehetők és általános érvényűek.** A ROP-ban ugyanakkor nem található a fejlesztések során általánosan érvényesítendő szempontok.

E feltételrendszer hiányában a ROP az átfogó cél (a területi kiegyenlítés) definiálásában is a gazdasági fejlődésre koncentrál: „Ez jelenti egyrészt a meghatározó centrumok, térségközpontok gazdasági fejlesztését, másrészt a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek, illetve a többségében hátrányos helyzetűek által lakott településrészek fejlesztését egyaránt.” A fejlesztés iránya és mélysége csak a gazdasági vonatkozásokban konkretizálódik. E szemlélet végig vonul a ROP egészen, és így olyan fontos értékek kerülnek háttérbe, mint az életmód, a hagyományok, a helyi közösségek és erőforrások javítása és védelme, amely érdekek képviselője a gazdaság túlsúlya miatt egyébként is háttérbe szorul. E tendenciákat szemlélteti a „fenntarthatósági helyzet” oszlop a fenti táblázatban.

2.4. Konkrét javaslatok

A „**Főváros és vidék**” fejezetben vázolt társadalmi-gazdasági különbségek számos környezetvédelmi probléma eredői is a térségben, amely egyre nagyobb környezeti terhelést ró a fővárosra és az agglomerációra. Szövegszerű javaslat:

Ugyanakkor Budapestet egyre erősebben sújtják a nagyvárosi problémák. „A főváros központi gazdasági és közlekedési csomóponti szerepe következtében a fővárosban és agglomerációjában jelentős mértékben koncentrálódik az ipari és közlekedési eredetű környezetszennyezés. A főváros és az agglomerációs települések terjeszkedése a zöldfelületek csökkenéséhez vezet, különösen a fővárosból kitelepülő lakosság következtében. Ennek eredményeként növekszik a fővárosban a szlökköszövényes és elhanyagolt, szemetes területek aránya. Az agglomerációban az ingázók számának növekedésével romlott a közlekedési helyzet, és megnövekedett a környezet terhelése. Az agglomeráción kívüli térségekben ezzel párhuzamosan az elvándorlás jellemző, jelentős az elszegényedő rétegek növekedése, ami egyúttal a hagyományok és a kulturális értékek degradálásával jár.”

A „**Nyugat-keleti megosztottság**” fejezetben a nyugati régiók fejlettségénél szükséges megemlíteni, néhány környezeti kockázatot. Szövegszerű javaslat:

„A multinacionális nagytőke ugyanakkor bizonyos mértékben uniformizálttá teszi az egyes nyugati térségeket, amelyekre évszázadok óta a hagyományok és a kultúra sokfélesége a jellemző. Eltűnő félben van a térségre jellemző életmód, kultúra a “nemzetközi egyformaság” népszerűsége miatt, amelyekkel párhuzamosan jelentkeznek a megváltozott fogyasztói szokások kedvezőtlen hatásai is. E hatások felszámolására és kezelésére tett törekvések kezdetlegesek, többek között nincsenek meg a szelektív hulladékgyűjtés feltételei, a környezettudatos magatartási formák elősegítését szolgáló ismeretterjesztés stb. A továbbiakban törekedni kell arra, hogy a gazdasági fejlesztéseket akkor szabad ösztönözni egyes térségekben, ha azok fogadásának megvannak a környezetvédelmi, infrastrukturális feltételei.”

„**Kistérségek és települések**” fejezetben tárgyaltakhoz hozzátartozik, hogy a fenntarthatósági értékrend megvalósításához a helyi hagyományokra és természeti

erőforrásokra építő vidéki közösségek megerősítése kiemelten fontos. A szövegszerű javaslat:

„A gazdaságilag elmaradott, stagnáló kistérségekben ugyanakkor még megtalálhatók a természettel együttműködő gazdálkodási formák, hagyományörző kézműipari múlt, tiszta és egészséges környezet. Ezen értékeket megőrizve és fejlesztve szükséges a gazdasági felzárkózást elősegíteni.”

„**A településhálózat sajátosságai**” c. fejezetben szereplő táblázatban a közműolló nyitottsága bemutatásra kerül, de arról szöveges értékelés nem olvasható. Fontos lenne továbbá hangsúlyozni, hogy a településhálózat sokszínűsége Magyarország fontos kulturális értéke, amelynek megőrzése és a vidéki népesség megtartása kiemelt feladat.

A „**Gazdasági versenyképesség**” fejezet térjen ki a környezeti szempontok versenyképességre gyakorolt hatásaira, így az energia- és erőforrás takarékosagra. Szövegszerű javaslat:

„Jelenleg a magyar gazdaság versenyképességét sokhelyütt rontja a természeti erőforrásokkal való pazarló gazdálkodás. A rendszerváltás során átalakult gazdasági szerkezet és intenzív gazdálkodás csökkenése okozta előnyök lassan megszűnnek, helyüket újabb típusú környezeti problémák veszik át, mint a környezetkímélő hulladékgazdálkodás hiánya, az energiatakarékosági intézkedések elégtelensége, a környezetirányítási rendszerek bevezetésének elmaradása, a zöldmezős beruházások számának növekedése stb.”

„**Demográfiai folyamatok**” fejezet tárgyalja a migráció okait, amely a kedvezőtlen tendenciák okai között említi a gazdasági elmaradottságot és az életminőség elégtelenségét. (A vélemény innen szövegszerű kiegészítés is egyben.)

„Fontos hangsúlyozni, hogy e folyamatok nagy részben járulnak hozzá a nem fenntartható fejlődéshez és azok kedvezőtlen környezeti következményeihez. Az elvándorlás során a hátrahagyott hagyományokra és a kulturális értékekre épülő kézműves és más iparágak rohamos romlásnak indulnak, a nagy vonzasközpontokban pedig tovább koncentrálódik a természeti erőforrások nagy távolságokról történő beszállítása és felhasználása. E folyamatok pedig tovább fokozzák a környezeti problémákat, illetve mind a helyi, mind a vonzasközpontok életminőség romlását. E kedvezőtlen folyamatok megállítása érdekében a helyi erőforrásokra és munkaerőre támaszkodó fejlesztéseket előnyben kell részesíteni, és meg kell őrizni az évszázados hagyományokra épülő, környezettel együttműködő termelési és fogyasztási mintázatokat.”

„**Munkaerőpiac**” fejezetben az utolsó bekezdésben található kijelentés, miszerint „Az elmaradott, kevés munkalehetőséget kínáló térségekben, az alacsony státuszú, többnyire hátrányos helyzetűek által lakott településrészekben jelentősen növelhető a foglalkoztatottság és az életminőség a helyi foglalkoztatási potenciál fokozottabb kihasználásával” csak részben fedi le az igazságot. Természetesen az elmaradott térségekben a helyi foglalkoztatás megoldása egyszerre több fontos probléma

megoldását segítheti elő, de más fejlettebb, illetve fejlett térségben is számos fenntartható gazdasági, életminőségbeli, kulturális és környezeti haszonnal jár.

„Oktatás, képzés” fejezet helyzetelemzése nem foglalkozik az oktatás tartalmi kérdéseivel, ugyanakkor a ROP számos céljával és intézkedésével törekszik a tudásintenzív iparágak, regionális tudásközpontok kialakítására stb. A képzések, szakmák igényekhez történő alkalmazkodása mellett legalább olyan fontos az új generációk integrált szemléletének a kialakítása. Az oktatási intézményeknek meg kell teremteniük azt a szellemi tőkét, ami a gazdasági és társadalmi fejlődést fenntartható módon képes irányítani.

A „Térségi elérhetőség” fejezet nem foglalkozik a közúti úthálózat minőségének környezeti hatásaival és a közúti közlekedés túlsúlyának kedvezőtlen környezeti hatásaival. Pedig a környezetvédelmi szempontokat figyelembe vevő fejlesztésekkel a már kialakult kedvezőtlen helyzetek jelentősen csökkenthetők illetve a kockázatok elkerülhetők.

A korábbi változatok tekintetében javasoltuk, hogy a társadalmi-gazdasági helyzetelemzés mellett egyenrangúan jelenjen meg – ezzel párhuzamosan – a környezeti helyzetelemzés, amely tartalmazza a környezet állapot főbb regionális vetületeit. A legutolsó ROP változat ezt a módosítást már tartalmazta. Az elkészült országos környezeti problémafa alapján a „3. Magyarország környezeti állapotának átfogó értékelése” fejezetben további módosításokat javasoltunk: (A kiegészítéseket aláhúzással jelöltük)

3. Magyarország környezeti állapotának átfogó értékelése

Magyarország regionális környezeti helyzetelemzésének fejezete a Nemzeti Fejlesztési Terv környezeti helyzetértékelésében foglaltak figyelembevételével került kidolgozásra. A főbb következtetések összhangban vannak az ez évben induló második Nemzeti Környezetvédelmi Program által meghatározott helyzetértékeléssel. Az értékelés biztosít alapot a Regionális Operatív Program által finanszírozott tevékenységek környezeti hatásának nyomon követésére.

3.1.A régiók környezeti állapota

Az elmúlt évtized társadalmi-gazdasági átalakulása jelentősen megváltoztatta a környezet állapotát befolyásoló hatások jellegét és nagyságrendjét. A környezet állapotának az elmúlt években lezajlott, összességében kedvező változása eltérő mértékben volt tapasztalható az ország különböző régióiban, sőt egy régióon belül is érzékelhető különbségek alakultak ki a települések vagy település-csoportok között. Bizonyos környezet terhelések jelentősen csökkentek (pl. nehézipar levegőszennyezése, műtrágya felhasználás stb.), ugyanakkor új típusú környezeti problémák is megjelentek az elmúlt évtizedben a termelői és fogyasztói szokások megváltozásával (pl. a hulladékok mennyiségének növekedése és összetételének változása stb). A környezeti elemekben bekövetkező kedvezőtlen folyamatok gyakran kiterjednek vagy valamely természetföldrajzi egység (pl. vízgyűjtő) részére vagy egészére, esetleg lineáris kiterjedésű területsáv (pl. utak, folyók mentén) mentén jelentkeznek a problémák.

A környezeti problémák nagyobb részt kapcsolódnak a társadalmi gazdasági folyamatok alakulásához, kisebb részt a hátrahagyott környezetszennyezésekhez. A máig fennmaradt és bizonyos szempontból tovább erősödő társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel párhuzamosan a környezeti állapotjellemzők is jelentős területi különbségeket mutatnak. Jelentős regionális környezeti

problémák (pl. közlekedési túlterheltségéből eredő zaj- és légszennyezettség) eredője a Közép-Magyarországi régióban a főváros jelentős gazdasági túlsúlya, hazánk főváros centralizált közlekedési hálózata és fokozatos területi terjeszkedése. Bár e problémák a fővárost és agglomerációját sújtják legnagyobb mértékben a fokozódó urbanizáció, a vidéki közösségek felbomlása, azaz az ún. "város és vidék probléma" az ország több régiójára is jellemző.

Magyarország természeti értékei nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő jelentőségűek. Földrajzi adottságaink sokszínűsége a tájak változatosságával és biológiai sokféleséggel párosul. A hagyományos tájhasználatok további jellegzetes és fajokban gazdag élőhely és életközösség kialakulásához járultak hozzá. 2002-ben az ország területének 9,2%-a állt természetvédelmi, és ezen belül 1,2%-a fokozott természetvédelmi oltalom alatt. A védett területek aránya jelenleg az Észak-Magyarországi régióban a legmagasabb (13,4%), és a Dél-Dunántúli régióban a legalacsonyabb (5,7%).

Ugyanakkor számos kedvezőtlen jelenség és folyamat mutatja természeti örökségünk veszélyeztetettségét. Az ország területének viszonylag érintetlen hányada a teljes terület 15%-ára csökkent, az egykori összefüggő, egymással folyamatos átmenetet mutató élőhelyek számottevően feldarabolódtak. A területhasználat változásának (pl. a művelésből kivont területek arányának növekedése stb.) velejárójaként számos, a táj- és természetvédelem szempontjából kedvezőtlen folyamat felerősödött: a települések területi növekedése számos esetben a település és a táj szerves kapcsolatát biztosító zöld gyűrű rovására történt. A rendszerváltás óta megváltozott körülmények és veszélyes folyamatok, rászorították a természetvédelmet korábbi rezervátum szemléletű természetvédelmi felfogás, és gyakorlat felülvizsgálatára.

A **levegőminőség** szempontjából lényeges, hogy számos helyhez kötött ipari forrás megszűnése, illetve a kibocsátott szennyezőanyagok fokozatos csökkenése következtében az Észak-Magyarországi és a Közép-Dunántúli régió nagy kiterjedésű, a levegő minősége szempontjából szennyezettnek minősített területei mozaikosan feldarabolódtak, területük a még megtalálható jelentősebb légszennyező források (főleg erőművek) közvetlen környezetére zsugorodott. A közlekedési kibocsátások, és ezen belül is a közúti gépjárműforgalom kibocsátásai jelenleg a levegőminőségi és zajproblémák legfontosabb okozói, amit jól mutat a szennyezettség országosan egyenletesebb, a nagy belső és/vagy átmenő forgalmat lebonyolító településekre koncentrálódó eloszlása. Főbb okok között a közlekedési fejlesztések centralizáltsága, a jelentős nemzetközi tranzitforgalom, valamint a meg gondolatlanul bevezetett autópályadíjak forgalomelterelő hatása említhető. A közlekedési eszközök igénybevételét tekintve tovább nőtt az egyéni közlekedési lehetőségeket igénybe vevők aránya a tömegközlekedés (vasút, vízi közlekedés esetében a Duna alig van kihasználva stb.) használatához képest. A gépjárműszám 1990-97 között 2,4 millió darabról 3,9 millióra emelkedett, ami több mint 60%-os emelkedését jelent. A növekedést legerősebben a személygépkocsi szám 1,9 millió darabról 3,1 millióra való változása befolyásolta. A gépkocsi szám növekedésének környezeti hatásait a gépkocsik minőségének kétségtelen javulása sem tudta ellensúlyozni. E kedvezőtlen folyamatok eredményeként az egyéneket érő stresszhelyzetek száma nő, az erre vonatkozó érzékenységgel párhuzamosan, valamint egyre növekvő tendenciát mutat a közlekedési balesetek száma.

Az elsősorban hőerőművekből és ipari üzemekből származó SO₂ és porkibocsátás legnagyobb mértékben az ipari jellegű Közép-dunántúli és Észak-Magyarországi régióra jellemző, míg a döntően közlekedési eredetű NO_x kibocsátás legnagyobb része a központi forgalmi helyzetű Közép-Magyarországi régióban kerül a levegőbe. A lakosság mintegy fele jelenleg is mérsékelt szennyezett illetve szennyezett levegőjű területen él.

A **felszíni vízkészletek** 96%-a az országhatáron kívülről érkezik, amelynek következtében a belépő vizek minősége és a környezeti kockázatok a környező országok által nagymértékben meghatározottak. Az országon átfolyó vízmennyiség nagy része a Duna és a Tisza vízfolyásoknál összpontosul. A felszíni vizek (részben az elégtelen szennyvíztisztító kapacitás miatt, az országból való kilépéskor több összetevő esetében, különösen az oxigén-, és tápanyagháztartási mutatók és a bakteriológiai paraméterek tekintetében tovább romlanak, amelyek környezeti problémákon túlmenően csökkentik a vizek hasznosítási lehetőségeit is (pl. turizmus, halászat, vízi sportok). A jelenlegi klimatikus változások, a XIX. és XX. század atropogén tevékenysége (erdőirtás, vízrendezés stb.) következtében a vízháztartás kiegyensúlyozatlanná vált, amely a bel- és árvízvédelmi problémák mellett, számos területet aszályal sújt. A nagy vízfolyások vízszállításában vagy vízminőségében

beálló szélsőségek (árhullám, szennyezőanyag levonulás) közel egyidőben több régió (a dunai árhullám öt, a tiszai három) régió folyómenti településeinek egész sora számára okoznak veszélyhelyzetet. A legrosszabb minőségűek a nagy lélekszámú, jelentős iparral rendelkező településeken átfolyó kisebb vízfolyások. A Balaton vízminősége az elmúlt években folyamatosan javul, köszönhetően a területén található három régió (Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl) környezetvédelmi és környezetkímélő gazdasági fejlesztésének, amely a továbbiakban is az összehangolt cselekvést igényli. Kedvezőtlen folyamat az utóbbi években ugyanakkor a Balaton tartós vízszintcsökkenése.

Felszín alatti vizeink alapvető jelentőségűek az ivóvízellátás szempontjából, amelynek több mint 90%-a e víztípusokra támaszkodik, amelynek mintegy egyharmada parti szűrésű víz. Noha a feltárható víz minősége általában kedvező és a vízellátó hálózat kiépítése minden régióban közel teljes körű, a szolgáltatott ivóvíz új minőségi előírásainak megfelelően a nyersvizet új tisztítási eljárásokkal kell kezelni. A Dél-Alföldi, az Észak-Alföldi és a Dél-Dunántúli régióban a felszín alatti vízkészletek természetes eleműsülései teszik szükségessé az ivóvíz minőségének javítását. Hazánk termálvizekben gazdag, szerepük gyógyászati, illetve egyes területeken a fűtési célú hasznosítás szempontjából jelentősek. Ugyanakkor a termálvizek hasznosításából származó használtvíz elhelyezése jelenleg nem megoldott. A termál- és gyógyvizekre épülő turizmus fejlesztését a Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi régió számos települése a gazdasági fejlődés egyik kulcsterületének tekinti.

A felszín alatti vizek mintegy kétharmada sérülékeny a felszíni eredetű szennyeződésekkel szemben. Különösen érzékeny felszín alatti vízminőségi területek a Közép-Dunántúli, az Észak-Magyarországi, a Közép-Magyarországi és a Dél-Dunántúli régióban találhatók. Egyes területeken (elsősorban a Dunántúlon) a vízbázisok jelentős mennyiségi károsodást szenvedtek az elmúlt évtizedekben a bányászat következtében, a Dél-Alföldi régió egyes területein még mindig tapasztalhatók a talajvízszint csökkenés káros hatásai, amit nagyban erősített az a száraz időszak, ami az 1990-es évek közepéig tartott és lényegesen hosszabb volt az előzőeknél. A felszín alatti vizek közül a talajvizek szennyezettségét túlnyomó részben a határértéket (40 mg/l) meghaladó nitrát koncentráció jelenti. A talajvizek mintegy 60 %-ában magas a nitráttartalom. A nitrátosodást leginkább okozó ismert tényezők közé tartozik a csatornázatlanság, hulladék lerakás és a mezőgazdaság stb. Míg a talajvizek nitrát-szennyezettsége országos jelenség, addig e vizek többnyire természetes arzén-terhelése leginkább a Dél-Alföldi régióra jellemző.

A **talaj állapotát** meghatározó fizikai, kémiai és biológiai tulajdonságok jók, a talajkárosodások mértéke viszonylag alacsony, a talaj minőségi állapota országos mértékben jó, és nemzetközi összehasonlításban is kedvező. Magyarország területének 83%-a művelésre alkalmas. A mezőgazdasági termelésben még mindig az intenzív módszerek az elterjedtek, a változatos termőhelyi adottságokhoz alkalmazkodó és a természeti értékeket figyelembe vevő módszerek helyett. A lassan ismét emelkedő vegyszerhasználat hatása elsősorban a kiterjedt mezőgazdasági művelésű területtel rendelkező Közép-Dunántúli és a két alföldi régióban várható. A víz- és szélerezű az ország területének 40%-án, az Észak-Magyarországi, valamint a három dunántúli régió érzékeny területein okoz talajpusztulást. A savanyodás elsősorban a Nyugat-Dunántúli és az Észak-Magyarországi régióban, valamint a Dél-Alföldi régió délkeleti részén, a másodlagos szikesedés az Észak-Alföldi régióban jelentkezik.

3.2.A települési életminőség

A helyi életminőségben meglévő különbségek elsősorban nem regionális szinten nyilvánulnak meg, hanem sokkal inkább kistérségek, települések között jellemzőek. A kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzet **a települési környezet** állapotának romlásához vezetett. A társadalmi-gazdasági folyamatok alakulásával párhuzamosan a települések eredeti arculata, településszerkezete, a hagyományos, adottságokhoz illeszkedő, vonzó tájkép és tájképi szerkezet is megváltozott, amelynek főbb oka az volt, hogy elmaradt a megfelelő területrendezési és építésfelügyeleti akarat érvényesítése elsősorban az önkormányzatok részéről. A belterületeken leromlott városi településrészek (rendezetlen közterületek, funkciójukat veszítő – sokszor épített örökségben gazdag – településközpontok (pl. történelmi városrészek), elszlömösödött lakótelepek) túlnyomórészt olyan területeken helyezkednek el, ahol halmozottan hátrányos helyzetű lakosok élnek. E lakosság körében kiemelkedően magas a munkanélküliek aránya és a szociális támogatások mértéke, amely nehezíti a szükséges fejlesztések megvalósítását.

A **nagyvárosok** tekintetében általánosan alkalmazott, és gyakran jogszabályi határértékekkel megerősített, *környezetvédelmi előírások nagy része nem betartható*. Elég csak a közlekedési eredetű levegőszennyezés és zajterhelés, vagy a szükséges zöldfelületek kérdésére gondolni. A különböző környezetvédelmi szakterületek jogszabályai kibocsátási és állapot jellegű határértékeket is tartalmaznak. A nagyvárosok és főleg Budapest egyik fő jellemzője e határértékek, normák betarthatóságának ellehetetlenülése. A levegőminőségi vagy zajterhelési állapot ezt jól jelzi. Az elfogadhatatlan zaj- és rezgésterhelések kialakulásáért is zömében a közlekedés a felelős. Magyarországon a becslések szerint a lakosság közel 40%-a él olyan területen, ahol a közlekedéstől származó zaj nagyobb a kívánatosnál.

A nagyvárosok és környékük munkamegosztása, kapcsolata a globalizáció következtében megváltozik. Fejlődési „gócponatok” alakulnak ki a nagyobb városok környékén, amelyek viszont nem képesek a leszakadozó térségeket magukkal húzni, így a különbségek fokozatosan nőnek. A városokat egyre növekvő arányban multinacionális cégek látják el világszerte termékekkel, így átalakul a város és környéke szerves kapcsolata. A külföldi tőke jelenleg a relatíve olcsó munkaerőre és erőforrásokra koncentrál, és kérdéses a helyi kultúrához és természeti környezethez fűződő azonosságtudatuk. A növekedési kényszer a közlekedés szempontjából olyan igényeket gerjeszt, amit az csak további koncentrációval tud kezelni, és ez megint újabb zöldterület foglalásokat indukál az agglomerációban a bevásárlóközpontok és a kapcsolódó infrastruktúra jelentős növekedésével. Az épületek maguk meglehetősen igénytelenek és gyorsan elbonthatók, de a körük épített infrastruktúra nem. A nyugati szintű fogyasztási igény növekvő hulladéktermeléssel párosul (a felhalmozott hulladékok kezelésének lassúsága és a megfelelő települési szilárd hulladékkezelési gyakorlat általános hiánya mellett). Ezzel párhuzamosan a nem fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kiterjednek az egyre táguló nagyvárosi agglomerációra.

Különösen a **kis lélekszámú, rossz infrastruktúrájú települések** lakókörnyezetének minősége más típusú problémákat hordoz. A legrosszabb helyzetben Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország és Észak-Alföld periferiára szorult aprófalvas térségei vannak, ahol a többnyire alacsony iskolázottsággal rendelkező – sokszor nagyrészt roma – lakosság szociális helyzete amúgy is rendkívül kedvezőtlen. A rossz közlekedési infrastruktúra (zsáktelepülések, tömegközlekedés hiányosságai, stb.), az alapellátást biztosító (elsősorban oktatási és szociális) intézményrendszer kiépítetlensége, valamint a munkalehetőségek hiánya a fiatalabb, és elsősorban a képzettebb korosztályt elvándorlásra kényszeríti. A helyben maradó lakosság előregedésével tovább romlik e települések helyzete.

Magyarországon a rendszerváltozás utáni kényszerűen gyors gazdasági struktúraváltás miatt jelentős számban fordulnak elő **barnamezős területek**. Üres laktanyák országszerte, nagyobb felhagyott vagy alig működő ipartelepek pedig elsősorban a nagyobb nehézipari és bányászati központokban (pl.: Észak-Magyarország, középhegységi tengely, Dél-Dunántúl) találhatóak.

A barnamezős területek, a használaton kívül került vagy adottságaikhoz/lehetőségeikhez képest alulhasznosított ipari területek és volt laktanyák nemcsak a városképet rontják, hanem komoly területfelhasználási, városüzemeltetési, környezeti gondokat is okoznak nagyon sok településben. A területen felgyülemlett szennyezés gyakran komolyan veszélyezteti környezetét. A nem hasznosított terület nemhogy az értékével arányos „jövedelmet” nem tudja megtermelni, de gazdasági veszteség a korábban működőképes termelői infrastruktúra és az épületállomány pusztulása is. Az elhanyagolt, rendezetlen területeket az invázió fajok hódítják el, ahol a por- és pollenszennyezés fokozza az allergiás hajlamot és a légzőszervi megbetegedések előfordulását. E területek látványa demoralizáló, a település imázsát károsan befolyásolja és a közbiztonságot is ronthatja. A gondokat fokozza, hogy – éppen az ipari termelés megszűnése következtében – a barnamezők jelentős része amúgy is gazdaságilag depresszív környezetben helyezkedik el, ahol általában magas a munkanélküliség és alacsony a terület tökevonzó képessége. E területek leromlott állaga és szennyezett környezete miatt az újrahasznosítás teljes egészében üzleti alapon nem oldható meg, a befektetői tőke a zöldmezős lehetőségeket részesíti előnyben, ami földvédelmi és gazdasági szempontból is kedvezőtlen és a fenntartható fejlődésre való törekvés ellen hat. E nagy területi igényű fejlesztések jelentős területfoglalással járnak, termőföld veszteséget okoznak és így csökkenhet a biológiai sokféleség a nagyvárosokkal (különösen a fővárossal) határos területeken A zöldmezős beruházások sora következtében a települések fokozatos összenövése jellemző, amelyek megszüntetik a környezetvédelmi szempontból viszonylag kedvezőbb közlekedési pályák elvezetésének lehetőségeit, és az ökológiai szempontból létfontosságú ökológiai, illetve zöldfolyosók egyes elemeit, ezzel az egész rendszer életképtelenné válásához vezetve.

A településeken élők életminőségét csökkentő és környezetvédelmi szempontból rendkívül kedvezőtlen folyamat eredménye, hogy a lakosság kikapcsolódási, pihenési, rekreációs célú utazásainak hossza megnő. Nincs lehetőség (illetve sok helyen szűkül a lehetőség) a lakóhelyhez közeli zöldterületen, szabad levegőn feltöltekezni akár munkából hazafelé menet, hanem egyre hosszabb utakat megtéve, egyre koncentráltabban keresik fel az emberek a településektől távolabbi pihenő, kiránduló területeket, amelyek túlterhelté váltak vagy túlterhelés fenyeget.

Jelentős problémát okoz a **szennyvízkezelés megoldatlansága**, különösen figyelembe véve azt a tény, hogy a lakosság mintegy teljes körűen ellátott ivóvízzel. A településszerkezetből adódóan magas azoknak a kistelepüléseknek a száma, melyek lakossága nem éri el a 2000 főt. Ezen települések csatornázottsága kevesebb, mint 20%. Jelenleg a csatornázás és a nagy szennyvíztisztító művek építése preferált, annak ellenére hogy gyakran kevésbé hatékonyak és kapacitásukban kihasználhatatlanok. Gazdaságossági és környezetvédelmi okokat mérlegelve indokolt lehet a fenti térségekben az egyszerűbb, egyedi tisztítási eljárások alkalmazása. Nagytérségi különbségeket tekintve a Dunától keletre eső régiókban a szennyvízcsatorna-hálózatba kapcsolt lakások aránya 2001-ben jelentősen elmarad (32-42%) az országos átlagtól (53,5%). A szennyvízhálózat kiépítése a vállalkozások letelepítésének elengedhetetlen feltétele.

2.5. Környezeti szempontú SWOT elemzés

Az SKV korai fázisaiban (2002. novemberig) a SWOT elemzés régióként történt, amelyek A táblázatok egyaránt tartalmaztak általános, azaz az ország egészére is érvényes megállapításokat az adott területekre konkretizálva, és speciálisan az adott régiót érintő megállapításokat. Később a ROP szerkezetének megváltozása után (tematikus ROP) a ROP már a SWOT elemzés szintjén sem nevesíti a régiókat, annak ellenére hogy a fő törekvés a regionális fejlesztés maradt.

A jelenlegi SWOT elemzés (áprilisi, májusi változatok) nem mutatják be konkrétan a helyzetelemzés és a SWOT kapcsolatát, nem derül ki, hogy milyen tényfeltárás vezetett az elemzés megállapításaihoz. Jelenleg úgy tűnik, hogy az elemzés inkább „visszafelé” történt, azaz a ROP intézkedések szükségességének igazolására szolgál (bár sehol sincs a ROP-ban ilyen jellegű visszacsatolás sem), ahelyett hogy kijelölné a társadalmi, gazdasági, környezeti kereteket és lehetőségeket, amelyben az intézkedések hatékonyan megvalósíthatók. Így nem kerül bemutatásra teljes körűen az a környezeti feltételrendszer sem, amely az intézkedések környezetkimélő irányba történő „terelését” jelentheti.

Egy fejlesztés tervezése egyszerre járhat gazdasági előnyökkel és környezeti hátrányokkal, és fordítva, azaz ami gazdasági szempontból erősség, az környezeti szempontból veszélyt jelenthet. **Az SKV csoport ezért azt tűzte ki célul, hogy meghatároz egy tisztán környezeti szempontú SWOT elemzést (amely természetesen kiegészíthető társadalmi, gazdasági elemzésekkel), amely teljes körűen tartalmazza a környezeti erősségeket, gyengeségeket, veszélyeket és lehetőségeket.** Egy intézkedés meghatározása során szükséges lenne minden, az adott intézkedésre releváns SWOT szempont mérlegelése, azaz hogy az intézkedés az erősségek és lehetőségek hatékony kihasználásán alapul-e, hogy elkerüli-e a veszélyeket, és hogy lehetőség szerint válaszol-e a jelenleg fennálló kedvezőtlen helyzetekre (gyengeségek).

A cél végül is egy környezetvédelmi vagy méginkább fenntarthatósági szempontok alapján kialakított táblázat elkészítése volt. Ezen keresztül lehetett értékelni a fejlesztés típusú SWOT táblázatot. Itt érzékelhető volt, hogy például vannak olyan állapotjellemzők, amelyek az egyik szempontból erősségnek, a másiktól gyengéségnek tűnnek. Az elemzés lépései a következők voltak:

- ☞ Az eredeti SWOT táblázatból kitörölni minden megállapítást a környezeti vonatkozású pontok kivételével.
- ☞ A környezetvédelmi, fenntarthatósági szempontból rossz helyen lévő vagy nem pontosan fogalmazott pontok javítása, áthelyezése.
- ☞ A kiegészítések elvégzése után kapunk egy környezeti szempontú SWOT-ot.
- ☞ Szöveges összehasonlító elemzés és értékelés az eltérések és egyezőségek alapján.

A helyzetértékeléshez hasonlóan a környezeti szempontok következetes érvényesítésére az alábbi SKV dokumentumok szolgáltak:

- A. A problémafa alapján értékelhető a teljeskörűség mértéke, illetve a lényeges környezeti problémák, és az azokat előidéző folyamatok megjelenése vagy hiánya.
- B. A fenntarthatósági értékrenddel való összevetés célja annak eldöntése, hogy a környezetvédelmi, illetve tágabb értelemben a fenntarthatósági típusú értékrend alapján mi tekinthető erősségnek és gyengéségnek. (fenntarthatósági értékrend, mint viszonyítási alap.)
- C. A korábbi régiós SWOT elemzések általános érvényű (az ország egészére is jellemző) megállapításainak összegzése

A feladat eredménye – véleményünk szerint - elsősorban kiegészítési igényben kellene, hogy megjelenjék. A fenti elemzés eredménye egy, a fenntarthatósági szempontokat jobban tükröző SWOT táblázat. Törekedtünk a környezeti SWOT elemzés tartalmának minél konkrétabb meghatározására. Ha az elemzés nagyon általánosító megállapításokkal dolgozik, akkor egyrészt elveszti a területi kötődését, másrészt minden értékelő, minősítő megállapítás egyre relatívabbá válik.

A következő táblázatban a környezeti SWOT elemzést mutatjuk be. **Vastaggal jelöltük** az áprilisi ROP változat SWOT elemzéséből átvett elemeket, **áthúzással** pedig az elhagyandó szövegrészeket.

Környezeti szempontú országos SWOT elemzés

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • Változatos természeti táj, vonzó környezeti adottságok. Természetes és természetserű társulások, védett természeti értékek, zöld folyosók nagy kiterjedése • Az ország minden régiójában található jelentős hagyományokkal rendelkező felsőoktatási központok • Minden régió rendelkezik gazdag természeti és kulturális örökséggel, rendelkezik egyedi turisztikai vonzerőkkel (Budapest, Balaton, világörökségi helyszínek, nemzeti parkok, építészeti örökségek, gyógy- és termálfürdők, történelmi hagyományokkal rendelkező borvidékek, stb.) • Az erdőállomány jó minőségű, mely kedvez az erdő-és vadgazdálkodásnak. • A több funkciós mezőgazdasági tevékenységhez jók az adottságok. • A megújuló energiaforrások közül geotermikus energiában az ország rendkívül gazdag, és a biomaszra előállításához is kedvezőek az adottságok • Az ország jól értékesíthető speciális hungaricum termékekben gazdag. • Minden régióban megtalálható az értékes élővilág, és ökörendszerek, hálózata. • A képzés bizonyos területei nagyon erős tudásbázist adnak. • A tradicionális, részben fenntarthatónak mondható fogyasztói mintázatok részbeni megőrzése (pl. alacsony vízfogyasztás, takarékos energiafelhasználás, újrahasonosítási megoldások jelenléte, stb.) vidéken. • Kedvezőbbek a hulladéktermelési és egy főre eső erőforrásfelhasználási mutatóink, mint a fejlettnek tartott EU tagállamoké • Hagyományos ismeretek megléte az extenzív gazdálkodás, a paraszti élet és néhány kismesterség területén. • A viszonylag alacsony fokú kemizálás a mezőgazdaságban. • Használaton kívüli földterületek állnak rendelkezésre. • Vannak hagyományos tájfajták az állattenyésztésben és növénytermesztésben. • Magyar kreativitás és kezdeményezőkézség. 	<ul style="list-style-type: none"> • Jelentős társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek vannak a főváros-vidék viszonylatában, a gyenge gazdasági potenciállal rendelkező keleti/déli és a nyugati országrész között, továbbá a régiókon belül a strukturális problémákkal küszködő perifériális elhelyezkedésű kistérségek és a központok között • A centrális közúthálózat (kevés keresztirányú úttal és hidakkal) akadályozza a régiók közötti forgalom gyors és biztonságos levezetését és felesleges környezeti terhelésekkel jár. • A régiókon belül sok helyütt rossz minőségű az alsóbb rendű közlekedési hálózat, hiányoznak a településeket elkerülő és tehermentesítő, valamint összekötő utak. Közlekedési eredetű magas zajszint és légszennyezés. • A kerékpárút-hálózat kiépítetlen, a kerékpárosok biztonságos elkülönítése a gépjárműforgalomtól megoldatlan • A turizmus szezonálisan és földrajzilag erősen koncentrált • A települések műemlékekben gazdag közterületeinek elhanyagolt állapota rontja az életminőséget, csökkenti a település turisztikai vonzerejét, a városok térszervező ereje korlátozott • Magas az alacsony társadalmi státuszú csoportok által lakott elhanyagolt állapotú településrészek száma • Nagyszámú szennyezett, hasznosítatlan ipari és katonai terület, létesítmény (barnaövezetek) különösen koncentráltan a nagyvárosokban • Jelentős a vizek szennyezettsége egyrészt a külföldi terhelésekből, másrészt a csatornázatlanságból és a szennyvíztisztítás hiányosságaiból adódóan. • A vasúthálózat állapota nem megfelelő, különösen leromlott állapotúak a vidéki szárvonalak. • A szennyvízelvezetés és tisztítás infrastruktúrájának kiépíttelensége az aprófalvas területeken hozzájárul a környezet romlásához, ami különösen az aprófalvas területeken jelent megoldatlan problémát • A helyi adminisztráció, valamint a civil szervezetek humán-erőforrás kapacitásában, valamint eszköz-ellátottságában meglévő hiányosságok (pl. az uniós, informatikai ismeretek terén) gátolják a helyi közigazgatás hatékony működését, modernizációját. • Alacsony fokú az informáltság a fenntartható fejlődésről, a környezet és fejlődés kérdéseinek összetartozásáról, a fogyasztók nem ismerik fel az összefüggést a fogyasztás növekedése és a környezet állapotának esetleges romlása között. • Nincsenek kihasználva a megújuló energiaforrások által nyújtott lehetőségek. • A mezőgazdasági termelés infrastruktúrája, szervezeti háttere és hatékonysága, a környezetkímélő mezőgazdasági gyakorlat, a valamint a biogazdálkodás elterjedése nem megfelelő. • A nagyvárosi jellegből adódó komplex és súlyos környezetterhelés a fővárosi agglomerációban. • Szabályozatlan és pazarló területhasználát az agglomerációs övezetekben. • Megélhetési lehetőségek szűkülése a kisebb településeken. Falvak elhagyása és pusztulása.

LEHETŐSÉGEK

- A határmenti és nemzetközi környezetvédelmi kapcsolatok erősödnek.
- Természetharmonikus, ökológiai gazdálkodási formák valósulnak meg a meglévő természeti adottságokra alapozva. Egy diverzifikált, természetkímélő mezőgazdasági termelés kialakítása, a több funkcióú mezőgazdálkodás folytatása az alkalmas területeken.
- A biotermékek felértékelődése.
- Vidéki területek természeti környezetre és kulturális örökségre alapuló fejlődése és a változatos helyi, regionális erőforrásokra, munkaerőre alapozott fejlesztések elterjedése.
- Az EU tagállamai számára mintaeértékű, a meglévő természeti értékekre alapozott tájrehabilitációk, tájközpontok létrehozása.
- Magas hozzáadott értékű, tudásintenzív és viszonylag alacsony környezetterhelésű iparágak fejlődése
- Az eddig kihasználatlanul maradó alternatív energiaforrások aránya megnő, az energiatakarékos megoldások előnyben részesítése
- A termelői ipar folyamatos kitelepülése a fővárosból az agglomeráción kívül eső területekre,
- Az ipar környezeti szempontokat integráló minőségbiztosítása és szervezése (ISO, EMAS stb.)
- Környezeti kultúrát erősítő oktatás, képzés és kutatás erősödése.
- Polgárosultság – a civil szféra, civil szervezetek száma és aktivitása erősödik
- A régiók tömegközlekedéssel történő elérhetőségének javulása, a nagyszámú vasútvonal tömegközlekedésbe történő bekapcsolása
- Barnamezős beruházások, jobb környezetminőségi igényű területhasználatok terjednek el
- Környezetbarát módon fejlődő települések (pl. a belső mag közúti forgalomtól való elzárása, forgalomszervezés, beruházások, átépítések során zöldfelületek kialakítása, felhagyott területek rehabilitációja stb..),
- A minőségi turisztikai termékek, szolgáltatások **iránti hazai és nemzetközi kereslet növekedése.** A kulturális, gyógy-, wellness és ökoturizmus növekvő tendenciája.

VESZÉLYEK

- A jelentős tranzitszerep környezeti szempontból többlet-terheléseket eredményez. Európa legjelentősebb közlekedési folyosói áthaladnak az országon. A közlekedési „fordítókör” szerep felvállalása további környezeti problémákat okoz.
- Az országos és a fővárosi közlekedésfejlesztési elképzelések tovább növelik a koncentrációt, miközben a fejlesztések elsősorban a gyorsforgalmi utakat preferálják.
- A tömegtermelésre épülő további fejlesztések a gazdasági struktúra további torzulását eredményezhetik. Azok a kistérségek, amelyek a tradíciókon alapuló fejlődés mellett döntenek nem lesznek versenyképesek a „modern” élet kínálta fejlődéssel, még jobban lemaradnak a mai értelemben vett fejlődésben.
- A multinacionális cégek további gyors térnyerése uniformizáltá teszi az országot. (Eltűnő félben van a térségekre jellemző életmód, kultúra a „nemzetközi egyformaság” népszerűsége miatt)
- A modern agrárgazdálkodásból származó tömegtermelés kiszorítja a helyi, alacsony hatékonyságú termelést. A környezetileg érzékeny területeken további intenzív területhasználat folyik.
- A beépített területek robbanásszerű növekedésével a nagyterjedésű és összefüggő természeti területek felaprózódásával, a fajok, populációk érintkezését, migrációját biztosító ökológiai folyosók megszűnésével jár. A külföldi tőke a zöldmezős beruházásokat részesíti előnyben, miközben a hasznosítatlan, szennyezett barnaövek rontják a települési környezet minőségét.
- A válságtérségekből a szakképzett munkaerő és az értelmiség elvándorlása. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok tovább erősödnek: aprófalvak elnéptelenedése, a népesség elöregedése
- A **turizmushoz kapcsolódó fejlesztések** okozta forgalom növekedés lokális környezetükben környezetállapot romlással jár együtt. Az idegenforgalom területén a vállalkozók nem veszik figyelembe a helyi sajátosságokat és fenntarthatósági kritériumokat.
- A **fogyasztói szokások jelenlegi kedvezőtlen tendenciáinak folytatódása következtében nő a települési hulladék és szennyvíz mennyisége a kezelési rendszerek nem megfelelő kiépítettsége miatt jelentősen romlik a környezet állapota**
- A szociális válság elmélyülése, közösségek szétesése, helyi kötődések megszűnése, társadalmi csoportok további elszegényedése.
- A **felsőoktatás átállása tömegképzésre** hátráltatja a környezettudatos szemléletformálás esélyeit.

A fenti környezeti, illetve fenntarthatósági megközelítésű SWOT (a továbbiakban KSWOT) elemzés bármely megállapítása átvihető a ROP-ban szereplő elemzésbe. A szöveges összevetés mellett érdemes a programban lévő SWOT elemzés néhány tartalmi problémájára felhívni a figyelmet.

Az **erősségek** meglehetősen szegényesnek tűnnek, pláne a gyengeségekkel összehasonlítva, és **nagyon egyoldalúan, egy külföldi tőkebefektető szemüvegével lettek kialakítva**. Az az erősség, amit a külföldi tőke annak tekint. Ennél pont a ROP esetében többre van szükség. Ez a fajta megközelítés felértékel olyan tényezőket is, amelyek nem is biztos, hogy erősségek. Ilyen például az a szempont, hogy az ország lakosságának hány %-a él 5000 főnél nagyobb településen. A KSWOT, mint érzékelhető, sokkal több erősséggel számol, és a környezeti megközelítés ellenére több olyan elemet tartalmaz, amelyhez a ROP intézkedései köthetők.

A **gyengeségek** tekintetében már árnyaltabb a kép, viszont vannak a felsorolásban vitatható elemek. A közlekedési hálózat minősége az igazi gyengeség, nem pedig a hálózati elemek hiánya. A nagyobb mobilitás igénye egyértelműen vállalt nagyobb szennyezést is jelent. A barnaövezetek inkább lehetőséget jelentenek, mint gyengeséget. A megfelelő szennyvízkezelés hiánya a főváros esetében nem gátolta a fejlődést, pedig a szennyvizek nagyobbik fele ma is tisztítatlan. Az aktivitás tekintetében a statisztikák meglehetősen hamisak, Magyarországon a szürke és fekete gazdaság aránya 40% körül van. A KSWOT nagyon sok hasonló elemet tartalmaz, de gyakran más megfogalmazásokat használ, mert az egy-két soros megállapítások pontos tartalma a szóhasználatoktól is függ.

A **lehetőségek** tekintetében sokkal nagyobb az eltérés, mint az eddig tárgyalt két tényezőnél. Ennek az a fő oka, hogy mi a fenntarthatóság irányába történő elmozdulás lehetőségeit kerestük, míg a ROP készítői a központok dinamizáló hatásaira és a külföldi tőke érdeklődésére építenek. A különbségek tehát szemléletbeliek, így az itt leírtakkal pontonként nem érdemes vitatkoznunk (az előző pont olyan elemeket is tartalmaz, amelyek egy más megközelítés szempontjából sem helytállóak), fel kell viszont hívnunk a figyelmet a KSWOT-ban található lehetőségekre, mert ezek megemlézése lényegesen megnövelné a program mozgásterét.

A **veszélyek** egy része a ROP-ban is környezeti jellegű, tehát itt adódik a párhuzamosság a KSWOT-tal. A világgazdasági recessziótól való félelem két pontban is megjelenik. Ez egy tőlünk teljesen független folyamat, amit befolyásolni nem tudunk. Egy dologra van behatásunk, a következmények könnyebb elviselése lehetőségének kialakítására. Ebből a szempontból viszont meglehetősen furcsa mindenféle fejlődést a külföldi tőke beáramlására építeni, hiszen ez pont az általunk nem befolyásolható folyamatoknak való kiszolgáltatottságunk növekedését jelenti, egy amúgy is nagyon nyitott gazdaságban. A tovább növekedő fejlettségi különbségek veszélye valós, viszont kérdés, hogy maga a ROP mit tesz ez ellen. KSWOT-ban leírt veszélyek elsősorban a már most is létező tendenciák, törekvések várható következményei alapján lettek meghatározva, és e tendenciák továbbélésével nagyon is valós alakot ölthetnek.

3. A FEJLESZTÉSI CÉLOK, ÉS A KÖRNYEZETVÉDELMI PRIORITÁS ÉS CÉLRENDSZER ÖSSZEVETÉSE

A célok értékelése előtt a tapasztalataink szerint szükség van a vizsgált program céljait a konzisztenciájuk szerint is áttekinteni. A ROP első változatai például 3 kiemelt prioritás mellett különböző szintű, és egymással különböző kapcsolatban lévő célokat tartalmaztak. Ahhoz, hogy az értékelés elvégezhető legyen ezeket a prioritásokat és célokat össze kellett rendezni és megjelent feladatként a célok belső konzisztenciájának vizsgálata.

3.1. A ROP célrendszerének és a célrendszer konzisztenciájának vizsgálata

A ROP célrendszere általánosan „A ROP kidolgozásának feltételei, Általános keretek” bevezető fejezetben, majd később részletesen a Programstratégia fő fejezetben kerül bemutatásra. A következőkben a két fejezet megállapításait együtt vesszük figyelembe.

Az általános keretek fejezetben kerülnek bemutatásra Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) specifikus céljai, amelynek megvalósítását az operatív programok szolgálják. Az ROP kereteit meghatározó **Nemzeti Fejlesztési Tervnek (NFT) három specifikus célja:**

- ☞ versenyképesebb gazdaság,
- ☞ a humán erőforrások jobb kihasználása, és
- ☞ a jobb minőségű környezet, kiegyensúlyozottabb regionális fejlődés.

Rögtön a 7. oldalon a 1. Általános keretek fejezetben⁷ a ROP szövegesen felsorolja a legfontosabb céljait, ami ezek szerint:

- ☞ a fenntartható turisztikai célú fejlesztések elősegítése,
- ☞ a városok települési környezetének fejlesztése,
- ☞ a térségek gazdasági potenciáljának fejlesztése,
- ☞ az infrastrukturális fejlesztések, és („mellett”)
- ☞ a foglalkoztatáspolitikai, képzési támogatások.

A ROP célrendszere a Programstratégia fejezetben, A célok és fejlesztési stratégia alfejezetben kerül bemutatásra. (Felhívjuk a figyelmet, hogy a címben szereplő kifejezésekben keverednek egymással: program, stratégia, fejlesztés stb. szavak.)

Magának a **ROP-nak az átfogó célja a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése.**

Az átfogó cél (a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése) rögtön egy kéttételes értelmezést kap:

- a meghatározó centrumok, térségközpontok gazdasági fejlesztése,

⁷ Regionális Operatív Program 2003. április 30.-i változata alapján.

- társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek és hátrányos helyzetűek által lakott településrészek fejlesztése

A korábbi változatban (április 11.) a második értelmezés is nevesítetten szerepel a fejezetben, ebben a formájában jelenleg már csak a Vezetői összefoglalóban található meg. Ettől függetlenül a meghatározó centrumok fejlesztését nem önmagáért valónak tekinti a ROP, hanem a fejlesztések az elmaradott térségekre gyakorolt felzárkóztató hatása érdekében történnek.

A ROP ezt az átfogó célt a továbbiakban *három cél és négy prioritás* formájában fejti ki, értelmezi vagy fogalmazza meg, és ezek között a csoportosítások között nem mindig fedezhető fel következetes összefüggés.

A ROP három specifikus célja a következő:

- ☞ A természeti értékek és a kulturális örökség turisztikai célú fenntartható hasznosítása,
- ☞ vonzó települési környezet kialakítása és a gazdasági potenciál fejlesztése a városokban
- ☞ megújulásra képes helyi társadalom megteremtése

A ROP négy *beavatkozási területe* (vagy a későbbi hivatkozások szerint **prioritásai**):

- ☞ *turisztikai* potenciál erősítése,
- ☞ térségi *infrastruktúra* és települési környezet fejlesztése,
- ☞ régiók *emberi erőforrásának* fejlesztése,
- ☞ szakértői segítségnyújtás

Tartalmi megjegyzések

Hibás alapfeltelezések

- ☞ **A modern nagyváros fejlett, a vidék fejletlen és így a nagyvárosi centrumok fejlesztése alapvetően kedvezően hat a régió egészére.** Ez a ROP korábbi változataiban erőteljesen szerepelt, a végsőnek tekinthető változatban már kevésbé van jelen. A feltételezést a gyakorlat nem igazolja. Elég csak a főváros és Pest megye kapcsolatát elemezni. A főváros nélkül a régió a gyengén fejlettek közé tartozna, főleg a ROP illetve az NFT fejlettségre vonatkozó elképzelései szerint. (Amit az anyag ki is emel.) Jól jellemzi a helyzetet a ROP 1.2 ábra, amely a maga által fejletlennek tartott régiókban a nagyobb városok térségét fejlettnak tünteti fel. Az ábra egyébként jól mutatja azt a megközelítést, amit fentebb kifogásoltunk, hiszen egyértelműen azt mutatja, hogy a nagyváros fejlett, a vidék fejletlen. Ezzel szemben megfelelőbbnek tartjuk kisebb térségi centrumok fejlesztését, amennyire erre lehetőség van egy adott területen. Egyedül a felsőoktatás fejlesztése jelent ez alól kivételt, bár például Gödöllő tipikusan olyan nem nagyváros, amely megfelel a céloknak. A program elmozdult ebben az irányban, de e szemlélet még mindig nyomom követhető.

A valóságban a város-vidék fejlettségbeli különbség alakulásának oka a korábbi város-vidék szimbiózis felbomlása, s az együttélési viszony parazitizmusra való cserélődése. Ez a új viszony a globalizáció kísérő jelensége, amelynek a keretén belül a nagyobb piacot jelentő „gazdasági centrumok” a globális árú piacává váltak, egyetemben a velük kapcsolatban lévő „vonzáskörzettel”. A „gazdasági centrum” ettől kezdve nem a vonzáskörzetében termelt árút veszi fel, hiszen az versenyképtelen a globális áruval, hanem a vonzáskörzet is a centrumban szerzi be az „olcsó” árút. Ezzel a vidék árútermelő szerepe leértékelődik, tovább szűkül a jövedelemtermelési lehetőség. Mindennek komoly környezeti hatásai is vannak, amely egyrészt megnyilvánul a centrumok többletterhelésében (közlekedés, szállítás, szolgáltatási koncentráció), illetve vidéken a tradicionális környezeti viszonyok felbomlásához, a szerves kultúra megszűnéséhez vezet.

A területi parazitizmust nagyon jól mutatja, hogy „1994-2000 között időszakban, mind az egy főre jutó GDP, mind a tőkebefektetések területén tovább nőttek a regionális különbségek”, pedig ezen időszakban már tudatosan törődtek a területfejlesztéssel. A „leszakadó térségekből elsősorban a képzetesebb társadalmi csoportok elvándorlása folytatódik” megállapítás ugyancsak a területi különbségek elmélyülésére utal. Ugyan honnan lehetne „leakasztani” egy depressziós, többszörösen kontraszelektálódott térségből, egyik napról a másikra a fejlődés szellemi motorjait? Sajnos mindennek a környezeti összefüggései újra nyilvánvalóak, a lemaradó társadalmi rétegek közvetlenül a természeti erőforrások ellen fordulnak, nem tartamos módon használják, hanem pusztítják környezetük erőforrásait (erdő, termőföld, biológiai értékek, épített környezet, stb.).

- ☞ **A falu, a kistelepülés infrastruktúrája feleljen meg a városénak, mert az a korszerű.** A nagyvárosi infrastruktúra egyrészt a legjobb példája a pazarló, nem fenntartható fejlődésnek, másrészt növeli a lakosok kiszolgáltatottságát, mert a nagyrendszerek meghibásodása esetén nincs helyettesítő megoldás. A kistelepüléseken, kertvárosokban megoldható a fűtés, a vízellátás, a szennyvízelvezetés akkor is, ha a rendszer meghibásodik. Arról nem is beszélve, hogy a kistelepülés működési rendje egész más, mint a nagyobb városoké.
- ☞ **A természeti értékek gazdasági célú kihasználása.** A ROP régebbi változatai itt rendszeresen elfelejtették kitenni a „fenntartható módon” és a „nem mindenre vonatkozóan” jelzőt, ennek megfelelően a kihasználás a szövegek alapján jelenthetett elhasználást is. A jelzők megjelentek az új változatban, de a ROP ilyen jellegű hangulata nem sokat változott, ez még akkor is igaz, ha a készítőknél nem is ez volt a szándéka. Az egyik korábbi változatban szerepelt a következő mondat: *„Magyarország változatos természeti és kulturális adottságokkal rendelkezik, amelyek állapota elhanyagolt, illetve gazdasági, turisztikai célú hasznosításuk nem megoldott”.* A mondat jól tükrözte a kifogásolt szemléletet. **A természeti értékek jórész azért maradtak meg természeti értéknek, mert elhanyagolták a kihasználásukat.** Ha az ember ezeket befolyásolta volna, azaz nem hanyagolta volna el őket, akkor már ezek sem lennének természetesnek nevezhetők. A kultúra is helytelenül értelmezett ebben a mondatban, szűkítő értelmezésű, lehet, hogy az elhanyagolt kulturális emlékekre utal. A kultúra fennmaradásához szerves fejlődésre, és nem erőltetett fejlesztésre lenne szükség. A természetet illetően

tudomásul kellene venni, hogy magasabb érdekből, nevezzük ezt evolúciós érdekek, szükségünk lenne érintetlen természetre. Ennek immateriális hasznai közvetett módon materializálódnak a társadalom számára.

☞ **Az infrastruktúrafejlesztés mindenhatóságába vetett hit.** Ugyancsak hamis összefüggés az az állítás, amely szerint „*a térségek útsűrűségi mutatóinak különbsége viszonylag jól mutatja a gazdasági különbségeket*”. Ez a szemlélet egyrészt úgy gondolja, hogy az életminőség legfőbb mutatója a gazdasági fejlettség. Másrészt, történelmileg oda vezettek utakat, ahová volt miért elmenni. Ezek különböző okok lehetnek. Feltárt természeti erőforrások, kedvező, letelepedésre alkalmas helyek, látványosságok, stb., többnyire a gazdasági fejlődés objektív alapjai. Most pedig attól várjuk a fejlődést, hogyha valahová odavezetjük az infrastruktúrákat, pedig ott esetleg hiányoznak a gazdasági fejlődés objektív alapjai. Ám nem kellene az ilyen helyeken azt az érzést táplálni az emberekben, hogy ők elmaradtak, mert pl. rosszak a GDP mutatóik. Tudjuk, hogy más életminőségi jellemzőik esetleg sokkal jobbak, mint a gazdaságilag fejlettebb térségekben. Egy környezettudatos társadalomban, vagy csak egy olyan társadalomban, ahol az értékválasztás lehetőségei szabadabbak, majd felértékelődnek a jobb környezetminőséggel, gazdag immateriális javakkal rendelkező élőhelyek.

☞ **Csak a kívülről jött tőke, vállalkozás, üzem stb. jelenti a fejlődés biztosítékát.** A fejlődés eszközeinek megítélésében előkelő helyet kap a foglalkoztatás, munkahelyteremtés. Fenntarthatósági szempontból ezt nem tartjuk önmagában elégséges szempontnak. Ezek hangsúlyozása helyett a jövedelemtermelés lehetőségeinek szélesítésére kellene törekedni. Mi a különbség a kettő között? Ennek fenntarthatósági megítélésében elsődleges az erőforrásokhoz való hozzáférés kérdése. A fenntarthatóság a helyi közösségek rendelkezését igényli a helyi erőforrások felett. A jövedelemteremtés, amely az életminőség materiális feltételeit alapozza meg, nem a munkahelytől függ. A jövedelemteremtéshez erőforrásra, munkaeszközökre, tudásra, mindezek birtoklására, piaci hozzáférésre van szükség. Ha ezek a feltételek teljesülnek, nagyobb a valószínűsége a fenntarthatóságnak. Környezeti hozadéka pozitív, mert a tulajdonosnak megfelelő identitása van a helyi erőforrásokhoz és környezethez. A munkahely, a foglalkoztatás legtöbbször a bér munkát, a más által teremtett lehetőséget jelenti, s ezért kiszolgáltatottá tesz. Ebben az esetben az erőforrások hasznából egy szűk csoport részesedik. Ebben a megvilágításban az emberek számára a bér munkás és tőketulajdonos státus közül lehet választani, ám a mai fejlesztési modell által kínált lehetőség a bér munkás státusz mellett teszi le a voksát. Kétségtől ez a gyorsabban elérhető út, amely viszont nem vezet a fenntarthatósághoz. Az anyag a helyzetlemezésben érdemtelenül hallgatja el azt a jelenséget, amely napjainkban megkezdődött, nevezetesen a tőke tulajdonságából következő állandó transzfert a „kedvezőbb” körülmények közé.

A célok, prioritások logikai rendszerének vizsgálata

A célok csoportosításában nem fedeztünk fel világos rendező elvet, ugyanakkor úgy véljük, hogy a formális rend viszonylag kismértékű beavatkozással megteremthető. Beavatkozásunk során kiindulásként kezeljük és nem változtatjuk meg a átfogó célját. *(a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése)*

A többi cél, specifikus cél, prioritás felsorolásait áttekintve tartalmi és formai szempontból találunk

- *formailag eltérő, de tartalmában feltehetően azonosnak szánt célokat* (pl. vonzó települési környezet kialakítása ill. a városok települési környezetének fejlesztése; vagy a foglalkoztatáspolitikai, képzési támogatások elősegítése ill. a régiók emberi erőforrásának fejlesztése);
- *formailag csaknem azonos, de tartalmában eltérő célokat* (a térségek gazdasági potenciáljának fejlesztése ill. a gazdasági potenciál fejlesztése a városokban);
- a csoportokat tekintve pedig olyan csoportosításokat, ahol egyértelműen azonosítható a rendező elv és olyanokat, ahol ez nem sikerült.

Az alábbiakban megkíséreljük az általunk kiolvasott rendező elvek (ezen belül a fenti felsorolásokban *általunk* dőlt betűvel kiemelt kulcsszavak) felhasználásával és a NFT céljainak a figyelembevételével rendezni a ROP céljait. Ahol formális ellentmondásba ütközünk, ott javaslatot teszünk az ellentmondás feloldására: ilyen esetekben azonban a javítással nem csak formai, hanem tartalmi elemek is megváltozhatnak, ilyenkor az értékvalasztásokra igyekszünk felhívni esetenként a figyelmet.

A ROP átfogó céljának két pontból álló kifejtése a térségi kiegyenlítésnek két célterületét értelmezi: a *meghatározó centrumokat* és az *elmaradott térségeket*. Az alábbiakban ezt a csoportosítást az NFT három specifikus céljával összekapcsolva elemezzük. (1. táblázat)

	Verseny-képesebb GAZDASÁG	Humán erőforrások jobb kihasználása TÁRSADALOM	Jobb minőségű KÖRNYEZET
(FEJLETT) KÖZPONT	(1) meghatározó centrumok, térségközpontok gazdasági fejlesztése	(2) többségében hátrányos helyzetűek által lakott településrészek fejlesztése	
(ELMARADOTT) TÉRSÉG	(2) társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek fejlesztése	(2) társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek fejlesztése	

1.táblázat. A ROP átfogó céljának két pontból álló értelmezése hogyan illeszkedik az NFT specifikus céljaihoz

A táblázat felső címsora az NFT specifikus céljait sorolja fel. Nagy betűkkel emeltük ki azokat a kulcsszavakat (GAZDASÁG, TÁRSADALOM, KÖRNYEZET) amelyeket megítélésünk szerint a ROP esetében is célszerű lenne tartunk követni a továbbiakban. A környezettel kapcsolatos cél mellől elhagytuk a *kiegyensúlyozottabb regionális fejlődésre* vonatkozó mellékmondatot, hiszen a ROP egésze erre szerveződik: vagyis, a táblázat oldalrovatainak kell az erre vonatkozó átfogó célt, a *kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítését* megjelenítenie.

A táblázatban tehát az alábbi célmegfogalmazást vizsgáljuk:

- a *meghatározó centrumok*, térségközpontok gazdasági fejlesztése,
- társadalmi-gazdasági szempontból *elmaradott térségek* és hátrányos helyzetűek által lakott településrészek fejlesztése

Ezen átfogó cél értelmezés, annak ellenére hogy ilyen formában az április 30-ai változatban már csak a Vezetői összefoglalóban van jelen **nem fedi le az NFT specifikus céljait. A kiegyenlített regionális fejlődésnek ugyanakkor a három NFT cél területi dimenzióját kellene jelentenie.** Az első megfogalmazás az NFT gazdasági-társadalmi-környezeti céljai közül egyértelműen csak a gazdaságiakra koncentrál (a *meghatározó centrumok*, térségközpontok gazdasági fejlesztése), míg a második megfogalmazás esetén (társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott...) kis jóindulattal beleérthetjük a térségek gazdasági és társadalmi szempontú fejlesztésének a célkitűzését, *továbbá* a társadalmilag problémás településrészek megcímzését.

Továbbá ez a felsorolás a kiegyensúlyozott területi fejlesztést alapvetően két kategóriában értelmezi: fejlett centrumokban és elmaradott térségekben. Valójában ez a felosztás nem fedi le a teljes teret: vegyül benne egy központok / térségek megkülönböztetés illetve egy fejlett térségek / fejletlen térségek megkülönböztetés, ami tulajdonképpen négy beavatkozási területet jelölne ki: *fejlett központok, fejletlen központok, fejlett térségek, fejletlen térségek*. Ebből tulajdonképpen csak az első és az utolsó fogalmazódik meg a ROP esetében, kiegészítve az egyébként fejletlennek tekintett központok fejletlen településrészeivel).

Környezeti vonatkozások ebben a cél-értelmezésben nem jelennek meg. Mivel a ROP a továbbiakban nem utal vissza erre a kételemű átfogó cél értelmezésre, csak a továbbiakban tárgyalandó három specifikus célra épít, talán helyesebb lenne ezt a cél-felosztást ebben a formában elhagyni, és a ROP-ban logikus rendben használni a központ/térség és/vagy fejlett/fejletlen a kategóriákat. **A jelenlegi (április 30-ai) átfogó cél értelmezés már csak az első megfogalmazást tartalmazza, amely még inkább egyoldalúvá teszi a ROP átfogó célját. Célszerűbb lenne inkább azt hangsúlyozni, hogy a ROP átfogó célja a kiegyenlített területi fejlődés, ami az NFT-nek mind a háromspecifikus célját támogatja a fejlesztések másik dimenziójaként.**

A ROP specifikus céljainak meghatározásának keretét tehát az alábbi két tényező határozza meg (kellene hogy meghatározza):

- az NFT specifikus céljai (gazdaság, társadalom, környezet)
- annak regionális vonatkozásai

A regionális vonatkozás meghatározásakor az eddigiekben használt központ/térség illetve fejlett/fejletlen a kategóriákat is lehet következetesen alkalmazni, úgy hogy vagy mind a négy esetet említeni kellene (fejlett központok, fejletlen központok, fejlett térségek, fejletlen térségek), vagy valamelyik osztályozásra kellene koncentrálni. Az 1. táblázatban a központ/térség felosztást emeltük ki. A fentiek alapján a következő keret adható meg a ROP specifikus céljainak vizsgálatához (meghatározásához):

	GAZDASÁG	TÁRSADALOM	KÖRNYEZET
KÖZPONT			
TÉRSÉG			

2.táblázat. Keret a ROP specifikus céljainak konzisztencia vizsgálatához

A ROP specifikus céljainak inkonzisztenciája

A következőkben ebbe a kialakított táblázatba, amely tehát megőrizte az NFT specifikus céljainak a fő kategória beosztását, megkíséreljük behelyezni a ROP specifikus céljait.

	GAZDASÁG	TÁRSADALOM	KÖRNYEZET
KÖZPONT	Városok gazdasági potenciáljának fejlesztése	[Többnyire helyi önkormányzatokhoz kötődő foglalkoztatás-politikai, képzési támogatások] <u>humán tőke fejlesztése</u>	Vonzó települési környezet kialakítása, a kulturális örökség [turisztikai célú fenntartható hasznosítása] <u>megőrzése</u>
TÉRSÉG	Térségek gazdasági potenciáljának fejlesztése	Megújulásra képes helyi társadalom megteremtése, <u>társadalmi tőke fejlesztése</u>	A természeti környezet [turisztikai célú fenntartható hasznosítása] <u>megőrzése</u>

3.táblázat. A ROP specifikus céljai és az NFT specifikus céljai illeszkedése

Jelmagyarázat:

- **kövér fekete** betűk olyan megfogalmazásokat jelölnek, amelyeket változtatás nélkül vettünk át a ROP specifikus céljaiból és beilleszthetőnek találtuk a táblázat logikájába.
- Normál betűvel olyan további célt jelöltünk, amelyik a ROP specifikus céljai között ugyan nem, de a ROP valamelyik másik korábban idézett cél-felsorolásában előfordult.
- *Dőlt betűvel* a ROP céljai között megjelenő, de szerintünk kiiktatandó megfogalmazásokat jelöltük,
- **Kövér aláhúzott** betűkkel általunk javasolt kiegészítést különböztettük meg.

A fenti hat célmeghatározásból az NFT specifikus céljaival összhangban (gazdaság – társadalom - környezet fejlesztése alapján) a regionális fejlesztési célok, azaz a **ROP specifikus céljai például így fogalmazhatók meg:**

- **Térségek és térségközpontok gazdasági potenciáljának fejlesztése**

- **Megújulásra képes helyi társadalom humán tőke és társadalmi kapcsolatrendszerének fejlesztése**
- **A természeti környezet és a kulturális örökség megőrzése, vonzó környezet kialakítása**

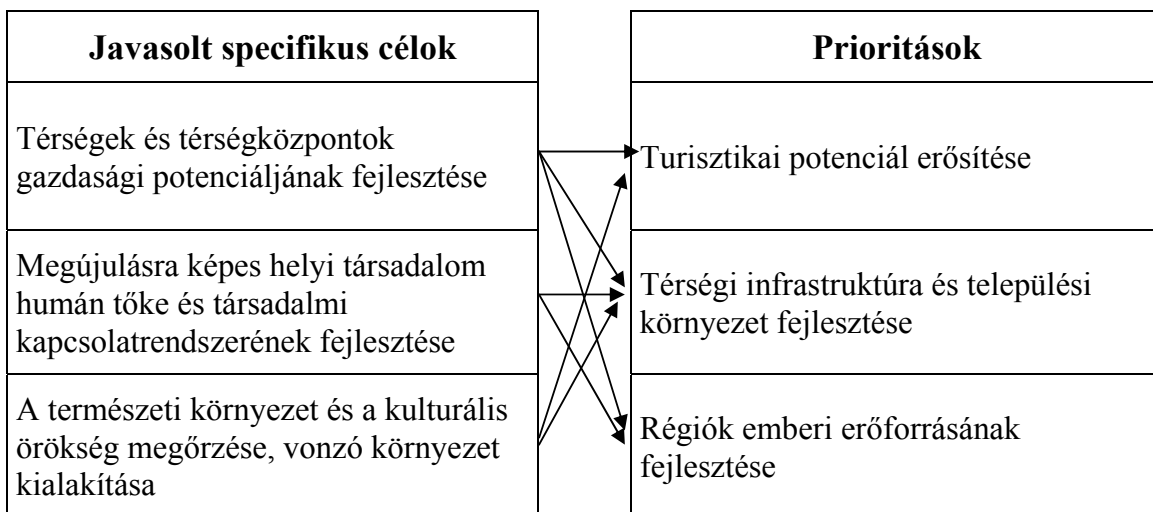
A fenti javaslatok gyakorlatilag a ROP célok minimális változtatással történő átfogalmazásai, és kizárólag a célok belső konzisztenciájának a létrehozását célozzák. A fentieket alapul véve nyilván célszerű lenne a tervezőknek még egyszer és tartalmilag is végiggondolni a célok megfogalmazását. Ehhez természetesen magának a keretül szolgáló táblázatnak a tartalmi megalapozására is szükség van, így felvethető a korábban említett módon a központ/térség fókuszálás helyett a fejlett célterület/fejletlen célterület alapján történő cél-operacionalizálás végiggondolása is.

3.2. A prioritások konzisztencia vizsgálata

A ROP a három célhoz négy prioritást (beavatkozási területet) emel ki, amelyek közül a negyedik prioritás nem tekinthető prioritásnak, hiszen csak egy közvetlen eszköznek tekinthető intézkedésről van szó. Így a három specifikus cél a ROP szerint „közvetlenül és egyenesen megfeleltethetők egy-egy prioritásnak”. **Véleményünk szerint a prioritás- és célmeghatározások más-más célokat szolgálnak a stratégiai tervezés során, azok egy-egy értelmű megfeleltetésük szakmailag értelmetlen.** Ezzel szemben nagyon hasznos lenne olyan, jól operacionalizálható, akcióterületekként megfogalmazható prioritások kiválasztása, amelyek nem egy-egy célt, hanem a célok lehető legszélesebb körét képesek támogatni. Más megfogalmazásban a prioritásoknak azokat a kulcsterületeket/beavatkozási területeket kell meghatározni, amelyek serkentésével a célok összességének elérése a lehető legnagyobb mértékben elősegíthető.

A prioritásokat tehát nem egy-egy specifikus célnak kell megfeleltetni, hanem egy prioritásnak a célok mindegyikének meg kell felelnie. Éppen az itt elkövetett formai hiba okozza, hogy a ROP készítői **megpróbálták valamelyik célban (ráadásul erőltetett módon a környezetvédelmiben) explicit módon is megemlíteni a turizmust, mert úgy gondolták, enélkül nem indokolható a turizmus prioritás formájában történő kiemelése.** Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a „gazdasági potenciál fejlesztése” cél tulajdonképpen magában foglalja a turizmus fejlesztésének a lehetőségét.

Az alábbiakban felidézzük a javasolt ROP specifikus célokat, és bemutatjuk, hogy azok elérését a jelenlegi prioritások megítélésünk szerint hogyan képesek elősegíteni. **A prioritások ez esetben nem egy-egy célt ismételnék meg, hanem valóban a célokat keresztbemetsző akcióterületekre irányítják a figyelmet.** Így minden azonosított prioritás ténylegesen beavatkozási területnek tekinthető, amely legalább kettő, vagy az összes specifikus céllal indokolható.



A további gondolatmenetet folytatva **a prioritások (beavatkozási területek) egy részének további konkretizálása szükséges**, tartalmukban ugyanis jelenlegi megfogalmazásban teljesen megegyeznek a specifikus célokkal. Ezek a következők:

- (...) *és települési környezet fejlesztése*, amely tartalmában is szűkebb mint a hozzá rendelt intézkedések (település-rehabilitációs akciók, barnamezős beruházások)
Javaslat: Az elhanyagolt területek, létesítmények sokoldalú hasznosítása a településeken
- *Régiók emberi erőforrásának fejlesztése* helyett javaslat: **A regionális tudásbázisok és helyi foglalkoztatás javításának szakmai, intézményi feltételeinek erősítése**

4. AZ INTÉZKEDÉSEK KÖRNYEZETI SZEMPONTÚ ELEMZÉSE

4.1. A ROP intézkedéseinek rendszere

Az előző fejezet logikáját követve a továbbiakban végig kellene követnünk a célok és prioritási területek konzisztens módon történő megállapítását és ezen az úton jutnánk el a javasolható intézkedésekig. Ezt a feladatot, illetve annak eldöntését, hogy a konzisztensebb célrendszerre vonatkozó javaslatainkból mit fogadnak el, kénytelenek vagyunk a tervezőkre bízni. A fentebbi módon megállapítható konzisztens intézkedésrendszer helyett az alábbiakban azt tekintjük intézkedésnek, amit a ROP vizsgált változata intézkedésként megjelölt.

Ahhoz, hogy a ROP intézkedéseit elemezni tudjuk szükség van az intézkedések összefüggő rendszerének bemutatására, amit a következő oldalon található táblázat kísérel meg megoldani. A táblázat két kategóriáját különíti el az intézkedéseknek:

Egyrészt **környezeti hatású intézkedések**, amelyek esetében közvetlen, a környezeti elemek állapotában történő változásokkal jellemezhető hatásokra lehet számítani, így:

- ☞ A turisztikai vonzerők versenyképességének növelése (1. prioritás)
- ☞ Turisztikai fogadóképesség javítása (1. prioritás)
- ☞ Kistélepülések szennyvíz kezelése (1. prioritás)
- ☞ Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése (2. prioritás)
- ☞ Település rehabilitációs akciók (2. prioritás)
- ☞ Barnamezős területek újrahasznosítása (2. prioritás)
- ☞ A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása (3. prioritás)

Másrészt **környezeti tartalmat is hordozó, közvetlen környezeti hatások nélküli intézkedések**, amelyek olyan társadalmi, szociális intézkedések, fejlesztések, amelyeknek közvetlen környezeti hatásuk nincs, ugyanakkor az intézkedések bizonyos környezetvédelmi tartalmú feladatok kibővítésével és egyes környezeti tartalmak erősítésével jelentős mértékben hozzájárulhatnak a környezettudatos magatartás és fenntartható gazdasági és társadalmi normák kialakulásához. Ebbe tartoznak az alábbi intézkedések:

- ☞ A regionális tudásközpontok infrastruktúrájának fejlesztése (2. prioritás)
- ☞ A helyi közigazgatás és civil szervezetek kapacitás építése (3. prioritás)
- ☞ Regionális tudásközpontok kialakítása (3. prioritás)
- ☞ Régió specifikus szakmai képzések támogatása (3. prioritás)

Az intézkedések környezeti vizsgálata a fentiek miatt is értelemszerűen eltérő. Az első csoport intézkedései a környezetre gyakorolt hatások értékelése végett az alábbiakban összevetésre kerülnek a fenntarthatósági értékrenddel és a környezetpolitikai célokkal. A második csoport intézkedéseinél azt vizsgáljuk, hogy milyen környezetvédelmi „tartalommal” tölthetők fel az intézkedések azok megvalósítása során.

A táblázat igyekszik minél konkrétan megjeleníteni a lehetséges intézkedéseket, hiszen a nagyon általános megfogalmazások lehetlenné teszik az érdemi értékelést.

KÖRNYEZETI HATÁSÚ INTÉZKEDÉSEK

Prioritások	Intézkedések	Tartalom	Érintettek	
1. A turisztikai potenciál erősítése	A turisztikai vonzerők versenyképességének növelése	- Turisztikai attrakciók, termékek fejlesztése - Ismertség, marketing	- Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások támogatása - Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése - Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése - Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Jelentős természeti, vagy kulturális értékekkel rendelkező, turisztikai szempontból üdülőkörzeteknek tekintett térségekben településmérettől függetlenül. A fenti területeken a 2000 fő alatti településeknél
	Turisztikai fogadóképesség javítása	- Szálláshelyek színvonalának javítása - Kapcsolódó szolgáltatási háttér bővítése	- Szálláshelyek és kapcsolódó szolgáltatások (beruházási elem) fejlesztése - Vonzerőkhöz kapcsolódó szolgáltatások (beruházási elem) fejlesztése	
	Kistelepülések szennyvízkezelése	- a turisztikailag frekvenciált kistelepüléseken	- Turisztikailag frekvenciált 2000 lakos-egyenérték terhelés alatti települések ártalommentes szennyvízelhelyezési megoldásai	
2. Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése	Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése	- Alsóbbrendű közúthálózat fejlesztése	- Periférikus helyzetű kistérségek összekötő- és bekötő útjainak felújítása, kiépítése, ezen belül rossz minőségű három-, négy- és ötszámjegyű utak felújítása, építése	A regionális, vagy kistérségi szinten meghatározó szereppel rendelkező centrumtelepülések
		- Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása - Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	- Iparterületekhez, logisztikai központokhoz vezető összekötő és bekötő utak felújítása, kiépítése - P+R rendszerek fejlesztése, buszsávok kialakítása, utasforgalmi szolgáltatások színvonalának javítása	
	Települési rehabilitációs akciók	- Leromlott településközpontok megújítása, új funkciók megjelenésének ösztönzése - Alacsony státuszú településrészek rehabilitációja	- Közterületek rehabilitációja és települési zöldfelületek fejlesztése; lakótelepek környezetének megújítása; gazdasági, kulturális, közösségi, közösségi-informatikai, valamint szabadidő- és sport szolgáltató tevékenységeknek helyi adó létesítmények kialakítása; városrészek közbiztonságának növelése	
		Barnamezős területek újrahaznosítása	- Barnamezős területek újrahaznosítása a területek funkcióváltása érdekében	
3. A régiók humán erőforrásának fejlesztése	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása	- A hátrányos helyzetűek foglalkoztatásának bővítése a szociális gazdaság fejlesztésén keresztül	- Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását szolgáló szociális gazdaság típusú programok támogatása. - Non-profit foglalkoztatási projektek kidolgozásában és menedzselésében jártas szakemberek képzése, mintaprojektek kidolgozása, tapasztalatok elterjesztése, tanácsadói szolgáltatás működtetése	Bárhol

KÖRNYEZETI TARTALMAT IS HORDOZÓ, KÖZVETLEN KÖRNYEZETI HATÁSOK NÉLKÜLI INTÉZKEDÉSEK

Prioritások	Intézkedések	Tartalom	Érintettek	
2. Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése	A regionális tudásközpontok infrastruktúrájának fejlesztése	- A közösségi funkciót is ellátó regionális tudásközpontok kialakulását gátló infrastukturális akadályok felszámolása	- Új oktatóhelyek, kutatóhelyek, valamint a vállalkozások és lakosság számára szolgáltatás nyújtásra alkalmas helyek létesítése, a meglévők átalakítása, felújítása (informatikai fejlesztések, központi könyvtárak kialakítása, fejlesztése)	A regionális, vagy kistérségi szinten meghatározó szereppel rendelkező centrumtelepülések
3. A régiók humán erőforrásának fejlesztése	A helyi közigazgatás és a civil szervezetek kapacitásépítése	- A helyi közigazgatás kapacitás fejlesztése, modernizációja	- A strukturális Alapok felhasználásához kötődő projektek tervezéséhez, végrehajtásához kapcsolódó ismeretek fejlesztése - Szervezet korszerűsítés és kapcsolódó képzések, informatikai fejlesztések - Munkatársak informatikai és idegen nyelvi tudásának fejlesztése	Bárhol
		- A helyi közigazgatás és a civil szféra közötti együttműködés ösztönzése	- A fejlesztéspolitikában és az önkormányzati feladatok ellátásában a civil szférával való együttműködés javítása	
	Regionális tudásközpontok kialakítása	- A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése, a régiós igényekhez való illesztése	- A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának fejlesztése a régiók gazdasági igényeihez illeszkedve	Vidéki felsőoktatási intézményekkel érintett települések
		- A felsőoktatási intézmények és a vállalkozások közötti kapcsolat erősítése	- Felsőoktatási intézmények és a vállalkozások közötti együttműködési modellek kialakítása, új innovatív tevékenységeket megalapozó tanulmányok kidolgozása	
Régió specifikus szakmai képzések támogatása	- A munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése, különös tekintettel a turisztikai vállalkozások alkalmazottaira	- KKV-k, mikrovállalkozások alkalmazottainak szakmai ismereteit javító szakképzési, szakmai továbbképzési programok támogatása különös tekintettel a turizmushoz kapcsolódóan - A régió számára fontos ágazatokban, hiányszakmákban megvalósuló OKI-s szakképzési programok megvalósítása a piacképes szakmai ismeretekkel nem rendelkezők számára	Bárhol	

4.2. A ROP intézkedések összevetése az értékrenddel

Eredeti elképzeléseink szerint a ROP célokat vetettük volna össze a fenntarthatósági értékrenddel. Ennek azonban a legutóbbi program változatok esetében nem sok értelme volt, miután a célrendszer olyan általános és leegyszerűsített lett, hogy érdemi megállapítások már nem tehetők. E miatt az összevetést az átfogó intézkedések tekintetében végezzük el a következő oldalon található táblázat segítségével. A már bemutatott fenntarthatósági feltételek jelentik a táblázat oszlopait, egyszerűsített, rövidített formában. A sorokat a környezeti hatású intézkedések alapján képeztük. Egy-egy cella azt mutatja be, hogy egy bizonyos fenntarthatósági kritérium melyik intézkedést érint és milyen szoros és milyen irányú kapcsolat van köztük.

A **kapcsolat szorosságán** értjük, hogy egy bizonyos tervezett ROP intézkedés milyen mértékben képes befolyásolni a fenntarthatósági értékrend valamely elemét, azaz a fenntartható fejlődés elvének gyakorlati érvényesítésére vagy éppen érvényesíthetőségére milyen mértékben képes hatást gyakorolni. Első lépésben a kapcsolat nagysága kerül meghatározásra függetlenül annak irányától. Ugyanis bizonyos kiegészítésekkel (környezeti prioritásokkal, feltételekkel stb.) az irányok esetleg módosíthatóak, vagy megfordíthatóak.

Bizonyos esetekben nincs összefüggés az értékrend feltétel és az intézkedés között, ebben az esetben a cellát nem sátoztuk. Ez esetben az intézkedések fenntarthatósági feltételekkel történő kiegészítésének nincs értelme. A legtöbb esetben kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de az intézkedés hatással van a fenntarthatósági kritérium érvényesíthetőségére (sötétítéssel jelöltük kapcsolat szorosságát, minél sötétebb annál szorosabb a kapcsolat).

A **kapcsolat irányán** értjük, hogy az egyes intézkedések milyen viszonyban állnak a fenntarthatósági célkitűzésekkel. Először az intézkedésekkel kapcsolatos eddigi általános tapasztalatok (betűjele: Á) alapján illetve az intézkedés jelenlegi tartalmának ismeretében kerül meghatározásra a kapcsolat iránya (negatív vagy pozitív kapcsolat) és annak nagysága. Előfordulhatnak olyan intézkedések is, amelyek egyszerre hatnak pozitívan és negatívan is a fenntarthatósági értékrend elemekre, amelyeket külön betűvel jelöltünk (E). Második lépésben azt vizsgáljuk, hogy milyen mértékben lehet ezen a kapcsolati irányon, azaz az intézkedés hatásán változtatni bizonyos fenntarthatósági feltételek figyelembe vétele esetén. (betűjele: F)

A környezeti hatású ROP intézkedések összehasonlítása az értékrenddel

	1. A turisztikai vonzerők versenyképességének növelése	2. Turisztikai fogadóképesség javítása	3. Kistéleplések szennyvíz kezelése	4. Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése	5. Település rehabilitációs akciók	6. Barnamezős területek újrahaznosítása	7. A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása
1. A feltételeken megújuló környezeti elemek megőrzése	A - F 0	A-- F-	A + F++	A - F 0	0	A+ F++	A+ F+
2. A természeti erőforrások igénybe vételének kívánatos szintje	A-- F-	A-- F-	A + F+	A - F 0	0	A+ F++	0
3. A lerakott hulladékok mennyiségének és veszélyességének csökkentése	A - F -	A - F -	A - F 0	0	A + F +	0	A 0 F +
4. Terület felhasználási korlátok érvényesítése	A-- F 0	A -- F -	0	A - F 0	A 0 A +	A + F ++	0
5. A biológiai sokféleség megőrzése	A - F 0	A - F -	0	A - F -	0	A + F ++	0
6. Az építészeti, táji kulturális értékek fennmaradásának biztosítása	A + F ++	A 0 F +	0	0	A + F +	A 0 F +	0
7. A környezethez alkalmazkodó fogyasztási és termelési mintázatok megőrzése	A - F +	A - F 0	0	0	0	0	A+ F+
8. Az életmódváltás lehetőségeinek megőrzése	0	0	A + F +	A - F +	A 0 F +	A 0 F +	0
9. Szubszidiaritás a tevékenységek szintjén	A - F +	A - F +	0	A - F 0	A 0 F +	A 0 F +	A+ F+
10. A helyi erőforrások a helyiek hasznát szolgálják.	A - F +	A - F +	0	0	A + F ++	A + F ++	A+ F+
11. A régió nem korlátozható más régiótól a fentiek elérésében	0	0	0	0	0	0	0
12. A fenntarthatóság elveinek erkölcsi normává válása	A - F +	0	A + F +	0	A + F +	A + F +	A + F +

Jelkulcs: Szürkítés: Kapcsolat szorossága, minél sötétebb annál szorosabb kapcsolat

Á: általánosan jellemző kapcsolati irány az eddigi tapasztalatok alapján

F: megfelelő feltételek érvényesítése esetében kialakítható kapcsolati irány, jobbnak kell lennie Á-nál

--: erős negatív kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából

-: negatív kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából

0: semleges kapcsolat

++: erős kedvező kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából

+: kedvező kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából

E: jellemzően ellentétes hatások érvényesülése az eddigi gyakorlatban, tehát -+ egyszerre

Vastagon szedve: döntően befolyásolni kívánt kérdések, itt szükségesek elsősorban feltételek

*Az elemzés főbb megállapításai***1. A turisztikai vonzerők versenyképességének növelése**

Az intézkedés a legtöbb fenntarthatósági kritérium teljesülésére hatást gyakorol, amely összefüggésekre általában a szoros kapcsolat jellemző. A turizmus ágazat fejlesztése jelentős területfoglalással és természeti erőforrás igénybevételével járhat, a turizmusban részt vevő látogatók pedig növelik az adott pontban keletkező hulladékok mennyiségét. A természeti erőforrások és környezeti elemek változása kihatással lehet a természeti értékekre és a biológiai sokféleségre. Az intézkedés ezen negatív hatásai a fenntarthatóságra bizonyos mértékig mérsékelhetők megfelelő feltételrendszer kialakításával és alkalmazásával. Az intézkedések megvalósításánál minden esetben kiemelt figyelmet kell szentelni arra, hogy a fejlesztések a környezeti értékek lehető legkisebb károsodásával párosuljanak és a környezeti károk ne haladják meg a társadalom számára nyújtott előnyöket.

A turizmusfejlesztés pozitív „mellékhatása”, hogy a turizmus egyik súlyponti célját képező kulturális illetve természeti érték a fenntartandók közé kerül, így egyes értékek megőrzése egy időre biztosítottá válik. Mindezek mellett szükséges olyan feltételek kialakítása, amely az értékek károsodásának megelőzését, illetve hosszú távú megőrzését és fennmaradását biztosítja a jövő generációk számára, függetlenül attól hogy milyen turisztikai érdeklődésre számíthat majd a közeljövőben.

A fenntarthatósági elemek egy másik részére is érdemes figyelmet szentelnünk, mégha a fenntarthatósággal való kapcsolatuk nem is túl szoros. Ezen feltételek figyelmen kívül hagyása a fenntarthatóság ellenében hat, kiaknázása viszont számos helyi érdek megvalósulását szolgálja pl. a környezethez és a hagyományokhoz illeszkedő fejlesztések megvalósítása különösen a turizmus kapcsán jól érvényesíthető feltétel, a helyi erőforrásokra és munkaerőre támaszkodó fejlesztések, a fenntarthatósági értékrend közvetítése a turisztikai vonzerők kialakításán keresztül stb.

2 Turisztikai fogadóképesség javítása

Turizmusfejlesztési cél, hogy minél hosszabb időre legyen képes a látogatókat az adott látványossághoz vonzani, amelyhez szükséges a fogadóhelyek számának bővítése. Ez az intézkedés már nem kapcsolódik a kulturális és természeti értékek megőrzéséhez, így még kedvezőtlenebb a kapcsolat a környezeti elemek, természeti erőforrások és a természet használata között. Fennáll a veszélye annak, hogy a fogadóképesség javítása következtében a területen megjelenő terhelés meghaladja a természeti vagy kulturális érték „teherbíró képességét”. Rendkívül fontosak az előre meghatározott keret feltételek, amelyek segítségével az irányított terhelés és a megfelelő időzítés megoldható (így elkerülhetővé válhatnak a természetkárosítás változatos formái (fészkelési időszakban tartott jachtbemutató vagy motorcsónak verseny a Tisza-tavon; terepkerékpár verseny, vagy vadvirággyűjtés a veszélyeztetett fajok fészkeinek közelében nem védett területen stb.).

Ugyanakkor az ország területén számos régi, felújításra szoruló kúria, parasztház stb. van, amelyek jövő generációk számára történő megőrzése fontos feladat lehet. Célszerű tehát olyan feltételeket szabni, hogy ahol lehet előnyben kell részesíteni a szálláshely bővítés során a régi (műemléki, műemlék jellegű) ingatlanok felújítását, az új beruházásokkal szemben. E feltétel alkalmazásának további pozitív kihatása lehet a fent említett negatív kapcsolatokra. Ugyanis e fejlesztések „barnamezős beruházásként” foghatók fel, abban az értelemben, hogy bizonyos mértékben adott az ingatlan és a hozzá kapcsolódó infrastruktúra és a helyreállítás hozzájárul a településkép javításához. Továbbá ezen intézkedésnél is figyelembe vehetők az előző intézkedésnél meghatározott további fenntarthatósági feltételek: így a helyi környezethez és a hagyományokhoz illeszkedő fejlesztések, a helyi erőforrások és munkaerő alkalmazásának ösztönzése stb.

3. Kistelepülések szennyvízkezelése

A „kistelepülések szennyvízkezelése” intézkedés alapvetően környezetbarát intézkedésnek tekinthető, egyetlen fenntarthatósági elemmel kapcsolatban fogalmazható meg negatív kapcsolati irány. A szennyvíz kezelés során tisztított szennyvíz és szennyvíziszap keletkezik, amelyek közül az előbbi új terhelést jelent a befogadó vízfolyásnak, utóbbi ártalommentes elhelyezése pedig további feladatot ró a tervezőkre. E feladatok megoldása a feltételeken megújuló környezeti elemek (pl. befogadók) minőségét tovább javíthatja.

4 Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése

Általánosságban elmondható, hogy a térségi helyi kapcsolatrendszer sűrítése, a közösségek erősítése kifejezetten egybeesik a fenntarthatósági célkitűzésekkel. Ugyanakkor a nem kellően körültekintő tervezés könnyen visszajára fordíthatja e kapcsolatot. A térségi kapcsolatok elősegítésének a sokirányú együttműködési lehetőségek bővülését kell szolgálnia, nem pedig a központok vonzáskörzetének kiszélesítését annak minden negatív környezeti vonzatával együtt (ingázás, forgalomnövekedés, elvándorlás stb.). A kapcsolatrendszer infrastruktúrájának fejlesztését csak abban az esetben célszerű megkezdeni, ha a kölcsönös gazdasági és társadalmi kapcsolatok biztosítottak. Ezen összefüggést a kapcsolat szorosságának közepes értékelése fejezi ki. Ugyanakkor az elérhetőségnek a kis közutak fejlesztése segítségével történő javítása területfoglalással és természeti erőforrás használatlal jár, kis mértékben módosítja a tájképet, a környezeti elemeket és a természeti értékeket.

A természetvédelmi szempontokat (élőhelyek védelme, tájba illesztés stb.) messzemenőig figyelembe vevő fejlesztések mérsékelhetik a várható kedvezőtlen kialakuló hatásokat. A biológiai sokféleség, illetve természetvédelem bizonyos fokig minden esetben elszenvéd kedvezőtlen hatásokat pl. élőhelyek összezsugorodása stb. révén, de minden esetben vizsgálni kell e hatások minimalizálásának lehetőségét.

A környezeti elemek védelme esetében, főleg a levegő szennyezés és zajhatások csökkentése érdekében előnyben kell részesíteni a tömegközlekedés infrastruktúrájának fejlesztéseit, és ahol lehet a lakott területektől a lehető legtávolabb

kell az új fejlesztéseket megtenni, a korszerűsítésnél pedig a környezetkímélő eljárásokat is alkalmazni kell pl. védősávok, zajárnyékoló falak stb.

A közútfejlesztésnek továbbá nem kizárólag a személygépkocsi forgalmat kell kiszolgáltatni, hanem a tömegközlekedés, a kerékpárutak fejlesztését is, ugyanis ez javíthatja a fenntartható életmódok kialakításának esélyeit.

5. Település rehabilitációs akciók

A település rehabilitációs akciók megvalósítása különösen fontos mind a területi kiegyenlítés mind a környezetvédelem (pl. elhanyagolt, szemetes területek felszámolása, építészeti és kulturális értékek megőrzése, településkép javítása stb.) számára. Ugyanakkor ezen intézkedések tovább bővíthetők olyan szempontokkal, amelyek a fenntarthatósági célkitűzések elérését is szolgálják. A rehabilitáció során az új funkciók meghatározásakor előnyben kell részesíteni a fenntartható életmódot, szokásokat népszerűsítő funkciókat (kultúra, sport, rekreáció stb.), és törekedni kell arra, hogy a települések új (kulturális, társadalmi célokat szolgáló) létesítmények kialakításánál részesítsék előnyben a település rehabilitációs akciókat. (E cél elérésében együtt kell működni más operatív programokban található kulturális, egészségügyi, életmódváltozást elősegítő stb. akciókkal, hogy az egyes intézkedések egymást erősítve valósuljanak meg.)

A fejlesztések során szükséges további fenntarthatósági szempontokat is figyelembe venni, amelyek a fenntartható, környezetbarát életmód lehetőségeit ösztönzik és terjesztik így a helyi tevékenységek ösztönzését, természeti és kulturális hagyományok megőrzését, valamint a helyi munkaerő és erőforrások előnyben részesítését.

6. Barnamezős területek újrahasznosítása

A korábban felhagyott katonai és ipari objektumok jelentős környezetveszélyeztetésükön túl jelentősen rontják a település- vagy tájképet. Felszámolásuk és újrahasznosításuk pozitív kapcsolatban van a fenntarthatósági értékrenddel. Az újrahasznosítás során társadalmi, környezeti célokat szolgáló funkciókat előnyben kell részesíteni. Pl. kulturális, sport stb. központok olyan régi ipari létesítményekben is kialakíthatók, amelyek korábbi funkciójukat elvesztették, de a létesítmény és környezetének rehabilitációja alkalmassá teszi őket új funkciók betöltésére (az elmúlt években jó példája volt ennek a Millenáris Park létrehozása). Amennyiben az újrahasznosítás során a terület újra iparterületté válik, ebben az esetben is keresni kell az ilyen úgynevezett „win-win” megoldásokat. E megoldások ugyanis megmenthetik az új létesítmények felállításához szükséges zöldterületeket. Az ilyen beruházások révén elérhető, hogy környezeti elemeket, rendszereket érintő területfoglalásokra ne kerüljön sor és újabb természeti erőforrások ne essenek a fejlesztések áldozatául.

A fejlesztések során további fenntarthatósági szempontokat is szükséges figyelembe venni, amelyek a fenntartható, környezetbarát életmód lehetőségeit ösztönzik és elterjesztik így a helyi tevékenységek ösztönzését, természeti és kulturális

hagyományok megőrzését, valamint a helyi munkaerő és erőforrások előnyben részesítését a megvalósítás során.

7. A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása

Az intézkedés elsősorban a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásának bővítését kívánja elérni. Az intézkedés helyben kívánja foglalkoztatni és megtartani a munkaerőt, amely egyezik a fenntarthatósági célokkal. Az önkormányzatok által szervezett közmunkák is gyakran szolgálnak környezetjavító célokat, amelyek a támogatások célterületei is lehetnek. Amennyiben lehet, törekedni kell a hagyományos és kulturális termelési szokások továbbvitelére. A végrehajtás során ki kell terjeszteni a helyi foglalkoztatás jelentőségét a fenntarthatósági erkölcsi normák megismertetésére és terjesztésére.

4.3. Az intézkedések összevetése a környezetvédelmi célokkal

A második táblázat az intézkedéseket veti össze a konkrét környezetvédelmi célokkal és főleg azt kívánja bemutatni, hogy az intézkedés kedvező vagy kedvezőtlen hatású a célok megvalósulása szempontjából. Ebben a táblázatban már jelöltük a környezeti hatásokat kiváltó hatótényezők típusát is.

Jelkulcs:

- 0=érdektelen, nincs kapcsolat
- 2=környezeti haszonnal kell számolni
- 1=megfelelő feltételek esetében környezeti haszonnal kell számolni
- 1=ráfordításokkal elhárítható környezeti problémákkal kell számolni
- 2=mindenképpen környezeti problémákkal járó intézkedés

A lehetséges hatótényezők típusai:

- Sz:** szennyezőanyag kibocsátás (a relációt mindig az oszlop tartalma határozza meg, negatív előjelű szám növekedést, pozitív csökkenést jelent)
- Z:** zaj vagy rezgés terhelés
- T:** jelentős területfoglalás
- K:** készlet- vagy használatváltozás a természeti erőforrások tekintetében
- H:** jelentős területhasználat változás (itt a pozitív előjel jelenti a környezetvédelmi szempontból kedvező változást)
- É:** életminőségbeli változás

ROP intézkedések, alintézkedések	1. intézkedés				2.int.	3. int.	4. intézkedés		5. int.	6. int.	7. int.	A ROP környezeti hatásának összesítése (rövid szöveges értékelés)
Környezetpolitikai célok	Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások	Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése	Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése	Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Turisztikai fogadóképesség javítása	Kistelepülések szennyvízkezelése	a) Alsóbrendü közúthálózat fejl b) Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása c) Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	Település-rehabilitációs akciók	Barnamezős területek újrahatszósítása	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása		
1.1. A szennyezett levegőjű területek nagysága, és az érintett lakosság és a határérték túllépések száma csökkenjen.	SZ-2	0	0	0	SZ -2	0	SZ -2	SZ 2 É 1	0	0	0	Esetleg lokálisan kialakuló problémák. Ezért mindenképpen figyelembe kell venni a terhelhetőségi korlátokat és hatásviselők csökkentését.
1.2. A kén-dioxid, nitrogén-oxidok, az illékony szerves vegyületek, ammónia kibocsátások csökkenjen.	SZ -2	SZ -2	SZ 1	Sz -1	SZ -2	0	SZ -2	SZ 2 É 1	0	0	0	A turizmus jelentős forgalomvonzó hatása levegőszennyezés növelő tényező, amelyet a kerékpárúthálózat használat mérsékelhet. Megfelelő környezeti haszonnal jár a tömegközlekedés fejlesztése
1.3. A globális légszennyező hatások csökkentése érdekében a nettó üvegház gáz potenciál csökkenjen.	SZ-1	0	0	0	SZ -1	0	0	0	0	0	0	Az üvegházhatású gázok szempontjából nem számottevő a forgalomműködésből eredő többlet szennyezés
2.1. A felszíni vizek esetében az oxigén-, és tápanyagháztartási mutatók és a bakteriológiai paraméter (osztály) javítása.	SZ -2	0	0	SZ -1	SZ-2 É-1	SZ-1	0	0	0	0	0	- A turizmus esetében a nagy mennyiségű látogató által megnövekedett többlet szennyvíznövekedés és terhelés! - A fürdőzés élővizekre gyakorolt közvetlen hatása - Az élővízbe vezetett tisztított szennyvíz is többletterhelést okoz.
2.2. Az élővizekbe jutó szervesanyag terhelés csökkenjen, a kibocsátott szennyvizek mennyiségének feltehető növekedése mellett is.	SZ -2	0	0	SZ -1	SZ-2	SZ-1	0	0	0	0	0	
3.1. Az 50 mg/l nitrátkoncentrációt meghaladó mértékben szennyezett vízműutak száma csökkenjen.	SZ-1,	0	0	0	SZ-1	SZ 2	0	0	SZ 1	SZ 1	0	Talajvíz szennyezés veszélye, mind a turizmusfejlesztés során. Megfelelő szennyvíz ártalmatlanítással csökkenthetők a terhelések.

ROP intézkedések, alintézkedések	1. intézkedés				2.int.	3. int.	4. intézkedés		5. int.	6. int.	7. int.	
Környezetpolitikai célok	Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások	Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése	Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése	Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Turisztikai fogadóképesség javítása	Kistéleplések szennyvízkezelése	a) Alsóbrendű közúthálózat fejl b) Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása c) Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	Település-rehabilitációs akciók	Barnamezős területek újrahasonosítása	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása		A ROP környezeti hatásának összesítése (rövid szöveges értékelés)
3.2. Az ártalommentes szennyvízelhelyezés váljon általánossá.	SZ 1,	0	0	0	SZ 1	SZ 2	0	0	0	0	0	A szennyvízkezelés támogatása és a színvonalas infrastruktúra igénye segíti a cél teljesülését.
3.3. A termálvízhasználat során növelni kell a visszatáplálás alkalmazását.	Sz -1	0	0	0	SZ -1 K -1,	0	0	0	0	0	0	A turizmus fejlesztés során nem megfelelő termálvíz használat. Elő kell írni a felhasznált vizek megfelelő kezelését.
3.4. A talajvízvízszint süllyedés tekintetében szűnjön meg a nyomásszint csökkenés, illetve kezdődjön meg a nyomásszint emelkedés.	K -1	0	0	0	K -1	K-1	0	0	0	0	0	Viszonylag csekély érintettség a talajvíz vonatkozásában, de például a csatornázás is csökkenti a szintet.
4.1. A talajpusztulással veszélyeztetett területek csökkenjenek.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	A ROP csak nagyon szélsőséges esetben érintheti.
4.2. A növényvédőszer maradékok és a nehézfém koncentráció tekintetében a határértéket meghaladó értékek gyakoriságának és a szerves és szervetlen mikroszennyezők koncentrációjának csökkentése.	0	0	0	0	0	0	0	0	SZ 2	SZ 2	0	Közterületek, és elhagyott ipari, katonai területek rendbetételével csökken a talajszennyezés előfordulása.
4.3. A környezetvédelmi előírásokat nem kielégítő hulladéklerakók száma csökkenjen.	SZ 1 H 2	0	0	0	SZ 1 H 2	SZ 1	0	0	SZ 1 H 2	SZ 1 H 2	0	A fejlesztések során legyen előírás, a keletkező hulladék elhelyezés ártalommentes megoldása. A kérdés rendezése javítja a környezet használati lehetőségeket.

ROP intézkedések, alintézkedések	1. intézkedés				2.int.	3. int.	4. intézkedés		5. int.	6. int.	7. int.	
Környezetpolitikai célok	Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások	Turisztikai vonzerőkhöz vezető beköthő utak felújítása, kiépítése	Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése	Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Turisztikai fogadóképesség javítása	Kistelepülések szennyvízkezelése	a) Alsóbbrendű közúthálózat fejl b) Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása c) Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	Település-rehabilitációs akciók	Barnamezős területek újrahasonosítása	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása	A ROP környezeti hatásának összesítése (rövid szöveges értékelés)	
5.1. A védett terület aránya az ország teljes területéhez képest 12 % legyen	T -1 H -1	T -1 H-1	0	0	0	0	T -1 H-1	0	0	0	0	Bár a területi védettség az infrastrukturális fejlesztésektől független, az utakkal indokolatlanul felszabdalt élőhelyeknél a védettség nehezebben fenntartható
5.2. Veszélyeztetett helyzetben lévő fajok helyzetének javulása, a veszélyeztetettségének megszűnése.	SZ-1 T -1 Z -1	SZ-2 T -1 Z -1	SZ1 Z 1	0	SZ-1 T -1 Z -1	0	SZ-2 T -1 Z -1	0	0	0	0	Az érintett élővilág és élőhelyeik károsításának minimalizálására tett törekvések csökkenthetik a kockázatot
5.3. Az összefüggő természetes-természetközeli élőhely-együttesek aránya a jelenlegi szinten maradjon	T -1 H -1	T -1	0	0	T -1 H -1	0	T -1	0	0	0	0	Csak az a fejlesztés legyen prioritás, amely az élőhely védelemmel összhangban történik.
5.4. A faállománnyal borított és erdősítésre kötelezett területek, a védett és fokozottan védett természeti területeken lévő erdők kiterjedése, erdőrezervátumok területe nőjön.	K 1 H 1	T-1	0	K 1	T -1	0	T -1	0	0	0	0	A turizmusfejlesztés támogassa ahol ez ésszerű a célt, a fejlesztések nem mehetnek az erdősített területek mennyiségének és minőségének rovására.
5.5. Az őshonos erdőkkel borított erdőterület aránya nőjön.	H 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	A vonzerő növelés a célokkal párhuzamosan mozoghat.
5.6. A Natura 2000 területek aránya az ország területéhez viszonyítva 15% legyen.	H 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
5.7. A földtani és felszínalakítási értékek fennmaradásának biztosítása mellett, a veszélyeztetett értékek aránya csökkenjen	SZ-1	0	0	SZ-1	SZ-1	0	0	0	0	0	0	Ha földtani érték a turisztikai vonzerő, biztosítani kell védelmüket, ugyanakkor ezek meglehetősen forgalomérzékenyek.

ROP intézkedések, alintézkedések	1. intézkedés				2.int.	3. int.	4. intézkedés		5. int.	6. int.	7. int.	
Környezetpolitikai célok	Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások	Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése	Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése	Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Turisztikai fogadóképesség javítása	Kistéleplések szennyvízkezelése	a) Alsóbrendű közúthálózat fejl b) Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása c) Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	Település-rehabilitációs akciók	Barnamezős területek újrahaszosítása	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása		A ROP környezeti hatásának összesítése (rövid szöveges értékelés)
5.8. Meg kell őrizni a hagyományos tájszerkezeteket, természetközeli tájainkat és egyedi táji értékeinket	H -1	H -1 T -1	0	H 1	H -1	0	H -1 T -1	0	0	0	0	A döntő kérdés mire épít a túrizmus fejlesztése, ha a célban megjelöltek fenntartására, akkor ez érvényesíthető, ellenkező esetben értékek nehezen tarthatók fenn.
6.1. A védelmi és a külterjes agrárzónába tartozó mezőgazdasági területek aránya nőjön.	H 1 É 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	H 1 É 1	A túrizmusnak ez értéket jelent, az iparszerű mezőgazdaság nem, tehát érdemes támogatni.
6.2 A megújuló energiaforrások használatának aránya az összes villamosenergia termelésen belül 2010-ig legalább 6 %-ra növekedjen.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Nincs lényegi összefüggés, de a fejlesztések során ösztönözni kell a megújuló energiák használatát a működtetés során
6.3. Az ökológiai gazdálkodással művelt, minősített terület nagysága nőjön.	H 1 É 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	H 1 É 1	A túrizmusnak ez értéket jelent, az iparszerű mezőgazdaság nem, tehát érdemes támogatni.
6.4. El kell kerülni az indokolatlan területfoglalásokat és földhasználatokat (pl. hulladéklerakók, vonalas létesítmények, belterületi területhasználat)	T -1 H -1	T -1 H -1	É 1	0	T -1 H -1	É 1	T -1 H -1	É 2	H 2 É 2	H 2 É 1	É 1	A fejlesztések szinte mindegyike jár valamilyen mértékű területhasználat változással. Feltételekkel a negatív változásokat mérsékelni kell, ahol lehet szorgalmazni kell a fenntartható területhasználatot.
7.1. Meg kell előzni a hulladékok keletkezését mind a termelés, mind a fogyasztás során.	SZ -1	0	0	0	SZ -1	SZ -1	0	0	0	0	0	A hulladék megelőzést a ROP lényegében nem befolyásolja, a hulladékszegény technológiák kedvezőbb megítélést kaphatnak a támogatások odaítélésénél.

ROP intézkedések, alintézkedések	1. intézkedés				2.int.	3. int.	4. intézkedés		5. int.	6. int.	7. int.	
Környezetpolitikai célok	Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások	Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése	Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése	Kapcsolódó marketing eszközök támogatása	Turisztikai fogadóképesség javítása	Kistelepülések szennyvízkezelése	a) Alsóbbrendű közúthálózat fejl b) Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása c) Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása	Település-rehabilitációs akciók	Barnamezős területek újrahasonosítása	A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása		A ROP környezeti hatásának összesítése (rövid szöveges értékelés)
7.2. A környezettudatos életmód választás lehetőségét javítani kell (pl. a szelektív hulladék-gyűjtés, a környezetbarát és ökotermékek versenyképességének javítása stb.)	É 1	É -2	É 2	É 1	É -1	0	É -2	É 2	É 1	É 1	É 1	Élvezzenek prioritást a környezettudatos életvitelt ösztönző, támogató fejlesztések (pl. hulladékszegény működtetés, környezetkímélő életvitel ösztönzése stb.).
8.1. A szénanáthás és asztmás megbetegedések esetszámának csökkentése.	H 1	Sz -1	0	0	H 1	0	SZ -1	0	SZ 2	SZ 2	0	A területek rendbetétele (pl. gyommentesítés), feltétel kell legyen, és nem csak környezeti okokból.
8.2. Az élelmiszerek kémiai kockázatának csökkentése.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Nincs összefüggés.
9.1. A közhasználatú városi zöldterületek nagysága nőjön	H 1	0	0	0	0	0	0	0	H 2 É 2	H 1 É 1	0	A turisztikai vonzerő akkor növekedhet és a települési környezet akkor lesz élhető, ha ahhoz a település kellemes közeget jelent.
9.2. A szlőmmösödött városi területek csökkenése.	H 1	0	0	0	H 1	0	0	0	H 2 É 2	H 1 É 1	0	A túrizmus igényként, a terület rendbetételek pedig párhuzamos céként segítenek.
9.3. Minden település egészséges ivóvízzel ellátott legyen.	0	0	0	0	H 1	SZ 1	0	0	0	0	0	A turizmus fejlesztés során az egészséges ivóvíz követelmény.
9.4. 75 dB(A) feletti zajterheléssel érintettek lakosság száma zérus körül mozogjon	Z -2	Z -2	Z 1	Z -1	Z -2	0	Z -1	Z 1	0	0	0	Forgalomnövekedésből származó zajterhelések, egy bizonyos terhelési szintig elviselhetőek. Mérsékelni kell pl. elkerülő utak, kerékpárutak, tömegközlekedés fejlesztése stb. kialakításával.

A fenti táblázatban azt elemeztük, hogy az egyes ROP intézkedéseknek milyen környezeti hatása lehet az egyes környezeti elemekre, rendszerekre. Mint ahogy már korábban utaltunk rá, a ROP környezeti hatása a többi operatív program nélkül tulajdonképpen nem értelmezhető. Az ex-ante vizsgálatok alapvető feladata az egész NFT környezeti hatásainak és a természeti erőforrások igénybevételének meghatározása.

A ROP-ban szereplő intézkedések többségének környezeti hatása nem jelentős, ugyanakkor a fejlesztések közege a természeti vagy települési környezet, így valamilyen jellegű egymásra hatással mindenképpen számolni kell.

A **levegő állapotára** alapvetően a közlekedési infrastruktúra fejlesztő, valamint a mobilitást ösztönző intézkedések hatnak. A ROP esetében a turizmus és a térségi kapcsolatrendszer fejlesztésének esetében számolhatunk levegő- és zajterhelés növekedéssel.

A **vizek állapotára** lényeges hatással az a szennyvíznövekedés járhat amit a turizmusfejlesztés következtében megnövekedett nagy mennyiségű látogató idéz elő a felszíni és felszín alatti vizek tekintetében egyaránt, amennyiben a fejlesztések során nem járnak el körültekintően e hatások minimalizálása érdekében. A fejlesztéseknél ösztönözni szükséges a többlet terhelés kezelését. A kistelepülések szennyvízelhelyezésének támogatása környezetvédelmi szempontból is fontos feladat. Az illegálisan elszikkasztott szennyvizek a talajt és a talajvizet is jelentősen szennyezik. Az élővizek tekintetében a fürdőzés során is számolhatunk kedvezőtlen hatásokkal.

A **talajok minőségét** a ROP intézkedések lényegesen nem befolyásolják. Szennyezéssel elsősorban a közúti légszennyezés miatt az utak menti keskeny sávban kell számolni. A turizmusfejlesztések során a működtetésre vonatkozóan célszerű a hulladékszegény technológiák alkalmazását ösztönözni, és előírni a megfelelő hulladékgazdálkodás megvalósítását. E feltételekkel elkerülhető, hogy a turizmus célpontok szemetessé váljanak.

A talajok minőségére pozitív hatásúak a barnamezős és település-rehabilitációs akciók, amelyek során egy-egy pontban a szennyezett talajok kármentesítése is megvalósulhat, felszámolva a további szennyezéseket, vagy azok kockázatát.

A **természeti, táji értékek** megőrzésére a turizmusfejlesztési intézkedésekkel összefüggésben kell különös figyelmet szentelni. A látogatók számának drasztikus növekedése megzavarhatja az élővilág működését. A területhasználat változásával járó beruházások megváltoztathatják a hagyományos tájszerkezetet. A térségi kapcsolatrendszer fejlesztését szolgáló infrastrukturális beruházások természeti értékek és élőhelyek feldarabolódásához vezethetnek, ami veszélyeztetheti egyes természetvédelmi célok megvalósulását. A fenti kockázatok elkerülése érdekében a tervezés során a természetvédelmi szempontokat is figyelembe kell venni, és ahol szükséges kompenzáló intézkedéseket is tervezni kell.

A **természeti erőforrások igénybevétele** tekintetében az alapvető fenntarthatósági szempontok figyelembe vétele nélkülözhetetlen. A ROP intézkedések legnagyobb részt az indokolatlan területfoglalások és földhasználatok számát növelhetik. Az új létesítmények (építmények, épületek stb.) tervezésekor kerülni kell a zöldmezős beruházásokat, ami újabb területet von ki a természetből. Új utak létesítését a ROP-nak csak abban az esetben indokolt támogatnia ha az meglévő környezeti terhelést vált ki. Pl. érzékeny ökoszisztémát tehermentesít, eltereli a forgalmat, lerövidít korábbi útvonalat, stb. Az új utak létesítése jelentős mértékben változtatja meg az élőhelyeket, egyes élőhelyek feldarabolódnak és elszigetelődnek, azzal egyszer s mindenkorra megváltoztatva az élővilág feltételeit.

A fejlesztések mindegyikére igaz, hogy a természeti erőforrások (anyag, energia) takarékos felhasználását előnyben kell részesíteni a fenntartható gazdálkodás ösztönzése érdekében.

A **települési környezet** közvetlen célterülete a ROP-nak így van az intézkedéseknek egy olyan csoportja, ahol közvetlen környezetjavítás jelenik meg feladatként. Ezeknél a végrehajtás milyensége lesz az a tényező, amely eldönti a környezeti szempontból való hasznosság mértékét. Vannak olyan intézkedések viszont, amelyek környezeti hatásaként lokálisan megjelenhet a települési környezet romlása, elsősorban a közlekedési eredetű terhelések növekedése miatt. A sikeresnek tartott turizmusfejlesztésnek, nem megfelelő feltételek kialakítása, illetve hiánya mellett ez általános velejárója. Ez azt jelenti, hogy az egyes tervek elbírálásától függetlenül is kérdés, hogy a települések forgalomtűrő képessége milyen, még akkor is, ha ezt a helyi emberek nem környezeti hatásnak, hanem munkahelyi terhelésnek tekintik, amit kárpótol a turizmus adta bevétel.

5. SZÜKSÉGES KÖRNYEZETI FELTÉTELEK ÉS TOVÁBBI JAVASLATOK AZ INTÉZKEDÉSEKRE ÉS AZOK VÉGREHAJTÁSÁRA VONATKOZÓAN

Környezeti feltételek alatt olyan szempontokat, illetve szakmapolitikai tartalmakat értünk, amelyek figyelembevételével az intézkedések „környezeti jósága” javítható.

A kiegészítések (feltételek, javaslatok) tekintetében elsősorban azokról az intézkedésekről lehet szó, amelyek a környezetvédelmi célokkal történő összevetés során –1 vagy 1 értéket kaptak.

Másrészt, ha a fenntarthatósági kritériumokkal való összevetés alapján jelentős negatív hatással is számolni lehet, de ez a hatás megfelelő feltételekkel javítható, akkor olyan feltételeket kell a célhoz rendelni, amelyek a kedvező irányt biztosítják.

Ismerve a tervezés jelenlegi állását, a javaslatok legnagyobb része feltétel, kisebb rész kiegészítés jellegű lehet. Fontos, hogy a feltétel jellegű javaslatok bekerüljenek a pályázati rendszerbe, hiszen ezek befolyásolhatják, adott esetben meg is határozhatják a pályázatok elbírálásának szempontjait, ill. közvetve a pályázatok eredményeit. Az SKV keretében javasolt projekt-kiválasztási kritériumok beillesztése a támogatási rendszer végrehajtásába biztosíthatja a negatív környezeti hatások minimalizálását. A környezeti típusú feltételek figyelembe vehetők az indikátorok kialakításánál és a megvalósítás utó-értékelésénél is. A feltételek érvényesítésére – elsősorban természetvédelmi oldalról – keretet nyújthat a következő szabályozás:

5.1. A ROP és a Natura 2000 területek várható összefüggései

A Natura 2000 területekkel kapcsolatos európai szabályozást az Európai Tanács 1992. május 21-i 92/42/EGK irányelve tartalmazza, mely a természetes élőhelyek, illetve a vadon élő növény- és állatvilág védelméről szól. Felismerve, hogy az európai tagállamok területén található természetes élőhelyek továbbra is folyamatosan pusztulnak, és az élővilág egyre több faja válik veszélyeztetetté az irányelv célja elsősorban az, hogy bizonyos élőhelytípusok és fajok veszélyeztetettségük ismeretében elsőbbséget élvezzenek a megőrzésükre irányuló intézkedések gyors megtétele során, valamint hogy ezen élőhelyek és fajok kedvező védelmi helyzetének visszaállítása vagy fenntartása érdekében különleges természet-megőrzési területek kerüljenek kijelölésre.

Az irányelv a mellékleteiben meghatározott élőhely-típusokra, növény- és állatfajok élőhelyeire vonatkozik. A tagállamoknak lehetőségük van a listát kiegészíteni a tagállamok területén veszélyeztetett, de a mellékletben nem szereplő további élőhelyekkel és fajokkal. A listán szereplő élőhelyekre és a listán szereplő fajok élőhelyeire egyaránt Natura 2000 területeket szükséges kijelölni és ezekre elrendelni az irányelvben meghatározott intézkedéseket.

A szükséges intézkedések között a 6. cikkely 3. bekezdésében a következő előírás is szerepel:

„Azoknak a terveknek vagy projekteknek, amelyek a (Natura 2000) terület kezelésével nincsenek közvetlen kapcsolatban vagy ahhoz nem szükségesek, de arra vélhetően jelentős hatással lehetnek akár önmagukban, akár más tervekkel vagy projektekkel együttműködésben, megfelelő hatásbecslést kell elvégezni a területre való kihatásaival kapcsolatban, figyelemmel a terület megőrzési céljaira. A területtel kapcsolatos hatásvizsgálat eredményeit figyelembe véve, továbbá a 4. pont rendelkezéseinek értelmében az illetékes nemzeti hatóságok csak akkor járulhatnak hozzá a szóban forgó tervhez vagy projekthez, ha előzőleg megbizonyosodtak arról, hogy az nem fogja sérteni az érintett terület integritását, továbbá ha szükség esetén kikérték a lakosság véleményét.”

Az elvárásokból látható, hogy az irányelvben szereplő követelmények túlmutatnak a környezeti hatásvizsgálati eljárásban szereplő elvárásokon. Amennyiben egy tervezett projekt amúgy is környezeti hatásvizsgálat-köteles akkor ezeket az elvárásokat a hatásvizsgálati eljárás folyamatába be lehet építeni, de jelen irányelv számos környezeti hatásvizsgálati-eljárás alá nem tartozó tervre és projektre is kiterjeszti a hatásbecslés kötelezettségét, ha azok Natura 2000 területet érintenek..

A ROP-ban szereplő projektek egy része várhatóan nem esik ezen eljárás alá, vannak viszont olyan programtípusok melyeknél a Natura 2000 területek érintettsége feltétlenül vizsgálandó. Az érintettség vizsgálatára a ROP-ban szereplő programok közül elsősorban a következő típusoknál kell számítani:

- Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások
- Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak kiépítése
- Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése
- Szálláshelyek és kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése
- Vonzerőkhöz kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése
- Turisztikailag frekventált 2000 lakos-egyenérték terhelés alatti települések ártalommentes szennyvízelhelyezési megoldásai
- Periférikus helyzetű kistérségek összekötő- és bekötő útjainak felújítása, kiépítése.
- Iparterületekhez, logisztikai központokhoz vezető összekötő és bekötő utak felújítása, kiépítése.

5.2. Környezeti hatású intézkedések

1. prioritás: A turisztikai potenciál erősítése

Általános megjegyzések a prioritásról:

A terv a természeti értékek és kulturális örökség turisztikai célú fenntartható hasznosítását irányozza elő, **anélkül, hogy meghatározná ezen erőforrások eltartóképességét, terhelhetőségét, vagy éppen turisztikai potenciálját.** Mire alapozható a fenntartható hasznosítás, ha mindezeket nem vizsgálják, s nem ezekre a lehetőségekre és korlátokra terveznek? Az ebből leszűrhető következtetés, hogy a fenntartható használat a tervezett intézkedésekkel nem igazolható. *A fenntartható használat feltétele, hogy az ne haladja meg a környezet eltartóképességét.*

A fejlesztés nem építhet csak a turizmusra és a körébe vonható fejlesztési mellékhatásokra, (pl. több szolgáltatási igény, kézműves termékek előállítás, stb.), **hiszen a turizmus számos külső és belső feltételtől függ, amely feltételek nagyon sérülékenyek.** Ilyen pl. a helyi turisztikai potenciál (attrakció) sérülékenysége, környezeti amortizációja túlhasználat vagy balesetszerű károsodás miatt; az utazási lehetőségek beszűkülése biztonsági vagy anyagi okok miatt; a turisztikai kínálat növekedésének bizonytalansága a világban; biztonságpolitikai kérdések; betegségek, járványok; rémhírek terjesztése, stb. A turizmushoz kapcsolódó tevékenységek és azok jövedelmezősége a turizmus-piac függvényei, ezért nem lehetnek a fejlődés kizárólagos letéteményesei. Úgy tűnik, hogy a terv nem ad *alternatívákat* azoknak a területeknek, ahol a turisztikai potenciál fejlesztésében bízunk.

Nem kellően tisztázott, hogy a turisztikai *vonzerők* mennyiben fejleszthetők. A legtöbb turisztikai vonzerő már objektíven létezik (elsődleges vonzerők), pl. egy tó, egy műemlék, egy vízesés, azaz unikális, egyedi értékek. Ez teszi vonzerővé. Más esetekben a vonzerő kialakítható (másodlagos vonzerő), pl. valamilyen tevékenység színhelye (ring, strand, múzeum, település). Ezek potenciálja és fejleszthetősége azonban eltérő. Az első kategória esetében különösen **fontos tisztázni, hogy mit jelent a vonzerő fejleszthetősége.** Jelenthetné ugyanis a jelenlegi terhelések bizonyos fajtáinak megszüntetését is, s jelentheti azt is, amit a tervben előirányoznak: még több terhelés létrehozását. A prioritáshoz tartozó intézkedések (a vonzerők versenyképességének növelése, a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése, az attrakciók feltárása) környezeti terheléseket generál helyben és globálisan egyaránt. Mint ahogy a helyzetelemzés részben már kitértünk rá, bizonyos környezetterhelések a turisztikai hasznosíthatóságot jelentős mértékben akadályozzák (pl. felszíni vizek szennyezettsége), másrészt viszont a turizmus maga is a környezetszennyezés elősegítőjévé válhat.

A turizmus környezeti hatása meglehetősen elemzése sajátos megfontolásokat igényel globális szinten. A turista, amikor egyik helyről a másikra mozdul, a terhelés lokációját változtatja meg, exportálja napi környezetterhelését. Ezzel még nem hozna létre globális mértékben többletterhelést. **Ami többletterhelés keletkezik az egyrészt az utazásból származik, másrészt az ilyenkor megnövekvő fogyasztási többletből.**

Plusz terhelést jelent az is, hogy az ökoturizmus esetében általában a célállomás környezeti érzékenysége nagyobb, mint a kiindulóponté.

A turizmus környezeti terhelése szezonálisan változik, s ez komoly nehézségeket jelent a környezeti terhelések menedzselésében. A **főszezonban** jelentkező terhelési csúcsok megkövetelik, hogy a szolgáltató kapacitásokat a csúcsterhelésnek megfelelően alakítsák ki, mely kapacitások e rövid időt kivéve fölöslegesek. A **használaton kívüli idő** jelentős többletkiadásokat és környezeti terheket is jelent, hiszen fokozott az amortizáció, gondoskodni kell a fenntartásról, esetleg fűtésről, akkor is, amikor a létesítmények használaton kívül vannak. **A terv egyáltalán nem foglalkozik ezeknek a környezeti problémáknak a menedzselésével**, vagy olyan típusú fejlesztéssel, amikor ezek a problémák nem jönnek létre. A szezonális széthúzása a turizmus egészére vonatkozóan, nyilván korlátolt lehetőség, hiszen objektív akadályai is vannak. Pl. az emberek nyáron kapják meg a szabadságukat, vagy a jó időben mennek üdülni, stb. A szezonalitást társadalmi szempontból sem kezeli kellőképpen a terv, holott az áhított munkahelyteremtés, jövedelemteremtés is függvénye a szezonalitásnak.

Érdekes lenne azt is megvizsgálni, hogy **mit jelent a magas minőségű turisztikai termék**. A terv értelmezésében ismerjük ennek kritériumait. Ám a „magas minőség” igényfüggő is. van, aki ki nem állhatja a poros falut, vagy a zsúfolt várost, másnak meg ez jelenti a magas minőséget. Ökoturisztikai termék esetében **a magas minőség kritériuma a természeti érték érintetlensége, vagy annak a szándéka, hogy természetes világot teremtsünk magunk körül. Az ökoturisztikai termék része a tanulási lehetőség, illetve a részvétel lehetősége az attrakció fenntartásában.** Ezek a minőségi kritériumok sem jelennek meg a terv szemléletében.

Nem foglalkozik a terv azzal sem, hogy **a turizmusból származó jövedelmek** hogyan oszlanak majd meg a helyi lakosok között, akik a helyi adottságokon elméletileg közösen osztoznak, ám az adottságokból általában csak kevesen szedik a hasznokat. Nagyon fontos az is, hogy a jövedelem felhasználása milyen, *fordítanak-e abból valamennyit arra, hogy a potenciált megóvják és ha lehetséges fejlesszék.*

A célkitűzéshez rendelt indikátorok mindegyike ún. performance indikátor, ami önmagában véve nem lenne baj, ha egyikük is integrálna magába valami környezeti jellemzőt. A mutatók önmagukban is ellentmondásosak. Pl. a jövedelemteremtés mértéke jobb mutató lenne a vendégéjszakánál, mert lehet, hogy a konkurencia miatt csökkenni fognak az árak, s nem nő a jövedelem. A szennyvízellátásba bevont települések száma nem minősíti a megoldás környezeti teljesítményét. *Fenntarthatósági indikátornak javasoljuk a jövedelem változását, illetve a szezonális környezetterhelési olló indexét.*

A prioritáson belül az alábbi intézkedések szerepelnek:

1.1. Intézkedés: Turisztikai vonzerők fejlesztése

(Beleértve a kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások támogatását, a turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak

felújítását, kiépítését, turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítését és a kapcsolódó marketing eszközök támogatását)

1.2. Intézkedés: Turisztikai fogadóképesség javítása

(Beleértve a szálláshelyek és kapcsolódó szolgáltatások (beruházási elem) fejlesztését, a vonzerőkhöz kapcsolódó szolgáltatások (beruházási elem) fejlesztését)

1.3. Intézkedés: Kistelepülések szennyvízkezelése

Turisztikailag frekventált 2000 lakos-egyenérték terhelés alatti települések ártalommentes szennyvízelhelyezési megoldásai

Tartalmi szempontból az intézkedések nem egyenszilárdságúak. Az első intézkedés, bár címe szerint a konkrét (kulturális vagy természeti) turisztikai vonzerő fejlesztését célozza meg, mégis tartalmaz olyan intézkedéseket, amelyek a vonzerőt kiszolgáló infrastruktúra fejlesztésére irányulnak (pl. bekötőút stb.). A másik két intézkedés ugyanakkor ezen infrastrukturális alintézkedéshez áll közelebb. Környezetvédelmi szempontból két fontos szegmense van a prioritásnak, egyrészt magának a kulturális és/vagy természeti értéknek a megőrzése és fejlesztése, másrészt a hozzá tartozó infrastruktúra fejlesztése és annak használatba vétele (látogatók által). **Fenntarthatósági szempontból a prioritást összefüggéseiben együtt kell kezelni, hiszen ahol a fogadóképességet bővítik valószínűleg a turisztikai vonzerők is többletterhelésével is számolhatunk.**

A kistelepülések szennyvízkezelése intézkedés – ha csak a címét vesszük figyelembe – nem tartozik szorosan a turizmus hatásai vizsgálatához. A ROP esetében viszont csak azok a szennyvízkezelési intézkedések valósulnak meg, amelyek turisztikailag frekventáltak. Így ezen intézkedés környezeti szempontból inkább csak feltétele a fentebb említett két intézkedésnek.

Emiatt környezeti szempontból lényegében csak az 1. prioritás egésze értelmezhető. Gyakorlatilag a következőkben feltárt környezeti hatások és azok megelőzésére tett javaslatok az első két intézkedés mindegyikére értendők.

A tervezett intézkedések lehetséges környezeti hatásai:

A fejlesztések kedvezőtlen környezeti hatásai a beruházásokon túlmenően a működtetés során is jelentkeznek, bizonyos mértékben fokozódnak. A környezetbarát technológiák és eljárások révén egyes környezeti hatások jelentős mértékben csökkenthetők (pl. szennyvizek, hulladékok, allergén növények stb.), míg bizonyos terhelések nem vagy csak részben mérsékelhetők (így a vonzerők forgalomnövekedéséből származó levegő- és zajterhelés). Az fejlesztések bizonyos mértékben területfoglalással, vagy területhasználat változással járhatnak, ennek a természeti értékekre és a tájra ható kockázatát minimalizálni szükséges. A fejlesztések levegőminőségre gyakorolt kedvezőtlen környezeti hatása a közlekedés és mobilitás növekedés következményeként értékelhető. A turizmusfejlesztés jelentős forgalomvonzó hatása levegőszennyezés növelő, valamint növekszik a közlekedés eredetű zajterhelés. Az intézkedés leírása során egy esetben található utalás arra, hogy az utak felújítása és kiépítése többnyire a településeken belül található közutakra terjed ki. A belterületen illetve külterületen található közutak esetében eltérő környezeti

hatásokkal kell számolni, azok csökkentésének szempontjait is eltérő módon kell kezelni. A belterületi utak esetében a hatásviselő az ember és az épített környezet, míg a külterületi utak esetében elsősorban a természeti környezet. Az új utak kialakítása területfoglalással jár, amely legtöbb esetben valamely mértékű beavatkozással jár az élőhelyekbe, természeti területekbe, és az élő élővilágba.

A helyzetértékelésben kiemelten szerepel a kerékpárút-hálózat jelentősége és annak turizmussal való kapcsolata, ennek ellenére kiemelt fejlesztése az intézkedés leírásában nem jelenik meg. A kerékpárút-hálózat fejlesztése a turizmus vonzerejét jelentősen növelheti, mindemellett jelentős szemléletformáló hatással is bír. A kerékpárút hálózat fejlesztése ugyanakkor nem csak a turizmussal kapcsolható össze, hanem települések közötti kapcsolatok fejlesztésével is. A kerékpáros közlekedés feltételeinek megteremtése lehetővé teszi – különösen kisebb településeken – a gépkocsi forgalom kiváltását, így hozzájárulhat a forgalomnövekedésből származó levegő- és zajterhelés bizonyos fokú csökkentéséhez.

A „**Kapcsolódó marketing eszközök támogatása**” alintézkedés pártolja a turizmusfejlesztéshez kapcsolódó marketing eszközök kialakítását. Ugyanakkor a vonzerők ismertetését bemutató eszközök azon kívül, hogy „marketing eszköz”-nek tekinthetők, fontos szerepet játszhatnak az ismeretterjesztésben és tudatformálásban. Ezek az eszközökön eljuttatott információkon múlik, hogy milyen céllal és igényességgel veszik igénybe a turizmus által nyújtott szolgáltatásokat, éppen ezért a környezet- és természetvédelmi értékek, környezetbarát magatartásformák terjesztése fontos eleme kell legyen e támogatásoknak.

Mindezek mellett bizonyos környezeti hasznokkal is számolhat(nának) az intézkedések, ennek tudatos kiaknázását ösztönözni szükséges. Így a természeti értékek hosszú távú védelmének biztosítása, a fenntartható életmódok, szokások elterjesztése és a fejlesztéshez kapcsolódó egyéb környezetbarát fejlesztés megvalósítása pl. zöldfelület növelés, erdősítés stb.

A fentiek alapján az alábbi környezeti hatások azonosíthatók:

- ☞ a helyi építkezések által igénybe vett anyag és energia, az ezekkel kapcsolatos közvetett és közvetlen környezetterhelések
- ☞ az új létesítmények üzemeltetési és karbantartási anyag és energiaszükséglete, és az ezzel kapcsolódó környezeti terhelések
- ☞ a meglévő létesítmények anyag és energiafelhasználási többletei a növekvő igénybevételnek megfelelően
- ☞ szezonálisan jelentkező fogyasztási csúcsok hatása egyes erőforrások (pl. ivóvíz, energia) fenntartható használatára
- ☞ szezonálisan jelentkező környezetterhelési csúcsok hatásai a helyi és tágabb környezetre, pl. hulladék, szennyvíz
- ☞ a szezonális kihasználtság miatti fokozott amortizáció (nyári túlterhelés, téli alulterhelés)
- ☞ a távolsági (odautazás) és helyi mobilitás növekedése az igénybevételnek megfelelően, energiafelhasználás és kibocsátási többletek
- ☞ újabb útszakaszok élőhely szegregáló hatása

- ☞ a forgalom zavaró hatásai az ökoszisztémákra, közvetlen pusztítás (balesetek) és közvetett hatások a zaj, rezgés, légszennyezés, stb. szennyezőanyag transzportok hatásai az ökoszisztémára
- ☞ növekvő fényterhelés, s hatása az élővilágra
- ☞ az élőhelyek közvetlen zavarása a többletlátogatók viselkedésének megfelelően.

Javaslatok a környezetvédelmi feltételekre

- Minden egyes fejlesztési területen biztosítani kell, hogy a tervezett projektek összességének vizsgálják a környezetre gyakorolt hatását.
- A projektek számát, jellegét, hatásterületét tekintve igazodni kell a környezet eltartó-képességéhez, ennek a támogatási elbírálás folyamatába be kell épülnie, akkor is, ha ezért több körös pályázatadás válik szükségessé.
- A helyi turisztikai fejlesztési projekteket úgy kell tervezni, hogy azok megvalósulása ne okozzon környezeti többletterhelést. Az új beruházások megkezdése előtt be kell mutatni azokat az intézkedéseket, amelyek megvalósítása megszüntet már létező környezeti terheléseket (kompenzáló intézkedések).
- Nem fogadhatók el olyan fejlesztések, amelyek a helyi környezetet a tágabb környezet kárára terhelik meg, és ugyanakkor jövedelmezőségükből nem biztosítják az exportált környezeti többletterhelés kompenzációját.
- A támogatandó projektek közül elsőbbséget kell kapniuk azoknak, amelyek a helyi közösség hasznát szolgálják, amelyek megvalósításában és működtetésében helyi emberek vesznek részt, amelyek összekapcsolódva más fejlesztésekkel biztosítják, hogy a helyi közösségben egyenlően kerüljenek megoszlásra a jövedelmek.
- Elsősorban ott kell turisztikai fejlesztéseket támogatni, ahol a szezonális környezetterhelési olló (a csúcsidejű maximális, és a minimális terhelés közötti különbség) nyílása kicsi. A nagy nyílású helyeken további terhelés többnyire már nem engedhető.
- Új létesítményeket nem a védett területeken, hanem azok pufferzónájában kell elhelyezni, vagy azok szélén, azaz az építéssel járó fejlesztéseket a pufferzónára vagy azon kívülre kell korlátozni. Kivételt képez, ha a fejlesztéseket védett területen már meglévő építmények funkcióváltoztatásával valósítják meg, s ha az új funkció nem jelent többletterhelést az előző tevékenységhez képest. A pufferzónák fejlesztése megkíméli a természeti vonzerőt a degradációtól, s az attrakció kihasználásával fejleszti a kisebb fejlesztési potenciállal rendelkező területeket.
- Új létesítmények, épületek építését a környezeti szempontból legjobb ismert technológia és építőanyagok megválasztásával kell elvégezni, gondolva az üzemeltetés környezeti hatékonyságára is (helyi anyagok felhasználásának elsőbbsége, energiaellátás, szigetelés, világítás, szennyvízkezelés, stb.).
- Meglévő épületek felújítását, funkcióváltását a környezeti szempontok érvényesítése érdekében környezeti szempontok figyelembe vételével kell tervezetni. Itt is érvényesíteni kell a helyi anyagok, megújuló energiaforrások, alternatív technológiák megvalósítását.

- A létesítmények funkciójának megválasztásakor az egész életciklusra (építés, üzemeltetés, későbbi hasznosíthatóság) kell a tervezést kiterjeszteni, az üzemeltetés során is biztosítani kell a környezetbarát használatot.
- Egy attrakció fejlesztése a lehető legkisebb anyag és energiafelhasználással járjon. Vagyis a kis fajlagos építési és üzemeltetési költségekkel járó projektek megvalósítását előnyben kell részesíteni azonos jövedelmezőséggel rendelkező fejlesztések esetében.
- Turisztikai attrakció fejlesztését akkor szabad csak támogatni, ha fennáll a fenntartható vízkészlet-gazdálkodás lehetősége, azaz amennyiben a gazdaságosan elérhető helyi vízkészletek megfelelő mennyiségben állnak rendelkezésre.
- Helyi turisztikai fejlesztéseknél különös figyelmet kell fordítani arra, hogy ahol az adottságok erre alkalmasak, ott az organikus és a természetkímélő helyi, kistérségi gazdálkodás döntő szerepet kapjon a vendégek ételkészítés és bizonyos mértékben a használati eszköz ellátásában.
- Új út, pl. bekötőút létesítése csak akkor megengedhető, ha az meglévő környezeti terhelést vált ki. Pl. érzékeny ökoszisztémát tehermentesít, eltereli a forgalmat, lerövidít korábbi útvonalat, stb.
- A levegőszennyezés kialakulásának megelőzése érdekében a fejlesztéseknek ki kell terjedniük a célterület illetve létesítmény tömegközlekedésbe való bekapcsolására és annak ösztönzésére, belterületen sebességkorlátozó eszközök alkalmazására stb. Előnyben kell részesíteni azokat a fejlesztéseket, ahol a kerékpárutak településeket kötnek össze
- Természetes ökoszisztémák közelében, védett területeken tiltani kell a fényreklámokat, a reklámcélú kivilágításokat a fényvonzásra érzékeny élővilág védelme érdekében.
- A támogatott turisztikai projektek hasznából gondoskodni kell a helyi természeti értékek megőrzéséről, a környezetterhelés csökkentéséről, ki nem váltható terhelések kompenzációjáról.
- A fejlesztett területeken olyan oktatási programokat kell szervezni, amelyek növelik a lakosság környezeti tudatosságát, ismereteit a környezetbarát életmódban.
- A fejlesztendő területeket olyan ismerethordozókkal, útmutatókkal kell ellátni, amelyek oktatják és nevelik a látogatókat, növelik környezeti tudatosságát. Fel kell hívni a figyelmet az alternatív, környezetbarát megoldásokra, szükséges, hogy a látogatott hely egésze és lakossága is helyes környezeti szemléletet sugározzon a látogató felé.
- Előnyben kell részesíteni az vezetett, szervezett és kiszámítható látogatói forgalmat vonzó fejlesztéseket, programokat az értékek megőrzése érdekében, illetve a világörökség jellegű kialakító természeti értékek megőrzését is elősegítő, és a szervesen fejlődő kulturális hagyományok felélesztésére és fenntartására építő programokat.
- Annak érdekében, hogy a fejlesztés ne szűkítse az összefüggő élőhelyeket és ne károsítsa a védett növény- és állatfajokat fel kell mérni a fejlesztés és környezetében található élőhelyeket, és igazolni kell, hogy a fejlesztés nem veszélyezteti azok kiterjedését és minőségét.

- Előnyben kell részesíteni azokat a fejlesztéseket, amelyek pótlólagos táj- és természetvédelmi, valamint erdőgazdálkodási törekvéseket is tartalmaznak (vagy a fejlesztés kapcsolódik az adott területen megvalósuló más természetvédelmi stb. projekthez)
- A marketing eszközök támogatásánál elő kell írni a turisztikai információkon kívül egyéb környezet- és természetvédelmi valamint kulturális értékek, ismeretek, szabályok ismertetését is, és fel kell hívni a környezettudatos életmód lehetőségeire és előnyeire a figyelmet.
- Előnyben részesítendő a térség adottságaihoz illeszkedő a kulturális örökség megőrzését és felélesztését is szolgáló közösségi szolgáltatásokon alapuló szolgáltatási háttér bővítése.
- A létesítmény működtetése során biztosítani kell az ártalommentes szennyvíztisztítást, illetve csak az a térség támogatható, ahol ez megoldható
- A táji vonzerő fenntartását segítheti, ha a szolgáltatás bővítése során a helyi adottságokra, mezőgazdasági termékekre és a helyi hagyományokra, a helyiek készségeire alapoznak.
- A működtetés során biztosítani kell a szelektív hulladékgyűjtés és hasznosítás feltételeit
- A működtetés során előnyben kell részesíteni a hulladékszegény technológiák alkalmazását
- A fejlesztések során meg kell valósítani az előírt környezet-egészségügyi feltételeket (kötelező zöldfelület-rendezés és növelés, allergén növények irtása, egészséges ivóvíz biztosítása)
- A leromlott állapotú, illetve szlökköszödött területeken található értékek rendbehozatalának előnyben részesítése a településrészek rehabilitációjának elősegítése érdekében
- A közlekedés növekedéséből származó zajterhelés csökkentésének előírása pl. elkerülő utak, zajárnyékoló falak, kerékpár utak stb.

Kistelepülések szennyvízkezelése

- Az alternatív szennyvízkezelési eljárások kiválasztása esetén figyelembe kell venni a szezonális terhelések szélsőségeit, valamint a helyi lakosság teherbíró képességét a fajlagos létesítési és üzemeltetési költségek tekintetében.

2. prioritás: Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése

2.1. Intézkedés: Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése

Általános megjegyzések:

A ROP beavatkozásainak tárgya az alsóbbrendű hálózat, amely nem bővítésre, hanem elsősorban rendbetételre szorul. Ezen belül meg kell különböztetni, azokat az utakat, amely a forgalmi igényeknek megfelelő nyomvonalúak és csak felújításra szorulnak, és azokat, amelyeknél a nyomvonal is módosításra szorul. Ez utóbbi jelentheti települések elkerülését, bizonyos nyomvonal szakaszok módosítását (például ívek korrigálása), vagy az út szélesítését, biztonságának növelését. Ezek a lépések adott esetben fontosabbak lehetnek a gyorsforgalmi utak mindenáron való

fejlesztésénél, illetve ahol ezek kiépültek az alsóbbrendű hálózat rendbetétele nélkül ott sem lehet a gyorsforgalmi úttól elvárt kedvező gazdasági hatásokat realizálni.

A hazai idegenforgalom jó adottságait gyakran jellemezzük azzal, miszerint a világ *nemzetközi idegenforgalmából* létszámát tekintve 2-3 % érinti Magyarországot. Másfelől az idegenforgalmi bevételeket tekintve egy nagyságrenddel kisebb arány, a világ nemzetközi idegenforgalmi bevételeinek 2-3 ezreléke jut az országra. Az eltérés jól jellemzi azt a kettősséget, ami az *átfolyó mennyiség* bőségessége és az országot belülről jellemző fogadókészség, azaz az ország idegenforgalmi *felszívóképessége* között fennáll. Az idegenforgalmi szakemberek számára ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a helyzetet nem a reklám növelése, még több ember idecsábítása javítja és oldhatja meg, hanem olyan intézkedések, amelyek az országon belüli felszívóképességet képesek növelni abban az irányban, hogy a már ma is az országba jövő turisták számára jobb kiszolgálást legyen képes a rendszer nyújtani.

Ugyanezt az összefüggést, a közlekedési ágazat koncepcióit készítő szakemberek kevésbé fogadják el, ott még él az az elképzelés, hogy az országon átfolyó áramlat növelése a legfontosabb. E mögött a gondolat mögött megbújik egy olyan illúzió, hogy a minél nagyobb átmenő forgalomból “majdcsak leesik valami” haszon itt az országban. Ezzel szemben éppen úgy, ahogy az idegenforgalomban, az áruszállításban sem a tranzitforgalom mértéke alapján nő a hazai bevétel, hanem a haszon megtermelhetősége a hazai ipar, infrastruktúra, közlekedéshálózat *felszívóképességén* múlik. Itt is be kellene látni, hogy a belső felszívóképesség és adaptivitás növeléséhez éppen a *belső kapcsolatrendszer* gazdagságára és gazdagítására van szükség. Ez tartalmi vonatkozásban a termelő, feldolgozó és szolgáltatási pontok egymás közötti kooperációs kapcsolatainak nagyobb sűrűségét kívánja meg, míg formális feltételként *a belső kapcsolatokat ellátó közlekedési kapcsolatok sűrűsége és megfelelő állapota válik fontossá*. A megfelelő és sűrű helyi kapcsolatrendszert nem helyettesíti az ország gerincvonalainak a kiépítése, sőt, ha a kettő között megbomlik a helyes arány, akkor a gerincvonalak megépítése ellenére hiába várhatja az ország, hogy a gazdaságában lecsapódjanak a többletforgalom előnyei.

A ROP általánosságban nagyon egyoldalúan értelmezi az elérhetőség fogalmát, azt gyakorlatilag azonosítja a közlekedéssel történő elérhetőséggel. Az a célkitűzés (ld. indikátor), hogy egy órányi járásra lévő térségközpont megközelítése három perccel csökkenjen, nem hisszük, hogy jelentős fejlődést eredményez bárki számára is. Semmilyen ökológiai szempontot nem szolgál ez az intézkedés pl. a központ 45 perces elérése a kistérség bármely pontjáról inkább a térkép átrajzolását igényelné, mintsem a hálózatfejlesztést.

Elismerve, hogy rossz állapotban vannak az alsórendű utak, azokat mindenképp korszerűsíteni kell, és **csak ritka esetben indokolt új hálózati elem kiépítése. Elsősorban akkor, ha szerkezeti szempontból racionalizál, vagy környezeti terhelést vált ki.** Az élővilág közvetlen pusztításának a legjelentősebb faktora a közúti közlekedés és szállítás. A térségi ökológiai kapcsolatok, az ökológiai hálózat működése konfrontál az úthálózat létevel. Ezzel együtt egyetértünk *az anyag azon állításával, hogy a mellékúthálózat és a hozzá kapcsolódó létesítmények fejlesztésével*

a települések környezeti terhelése csökken. Ez nyilván nem igaz az út közvetlen környezetére, ezzel szemben a környezet összes terhelése csökken, ha a helyi útépitésekkel kistérségi viszonylatok megbízható tömegközlekedési összekapcsolását sikerül biztosítani. Ennek a fejlesztésnek tehát a kistérségi szintű és sokirányú kapcsolatrendszer létrejöttét kell elősegítenie.

Az viszont ellentmondásos, ha a helyi fejlődést fenti értelmezése helyett a lakosság mobilitását úgy akarjuk növelni, hogy könnyebben tudjon ingázni lakóhelye valamint ennek központi települése, s a bevásárlóközpontok között. A dolog háttérében fontos strukturális kérdések húzódnak meg, ám hiba, ha a terv ezek strukturális megoldása helyett azon gondolkodik, hogy hogyan lehet a rossz struktúrát nagyobb mobilitással életben tartani.

Környezeti ártalmak

- ☞ Elsősorban olyan területeken nem létesülhetnek új utak, amelyek mindeddig összefüggő, természetes, természet közeli élőhely-komplexeket alkotnak. Itteni útfejlesztések negatív hatása többszöröse azokénak az utakénak, amelyek háborított területeken haladnak át.
- ☞ A szennyezési transzport által érintett terület nő hazánkban. Szennyezési transzport: emissziók, gyomok és kártevők széthurcolása, az utak, mint gyomfolyosók behatolnak az érintetlen természetbe.
- ☞ Nő az élővilág közvetlen pusztulása (balesetek).
- ☞ Csökken az ökológiai hálózat teljesítőképessége, új kereszteződési pontjok jönnek létre a két hálózat között.
- ☞ Nő az élőhelyi szegregáció.
- ☞ Az új hálózati elemek több közlekedést, szállítást generálnak, ezáltal többlet környezetterhelés keletkezik.
- ☞ Az utak építése és fenntartása anyagot és energiát igényel, környezeti terhelést állandósít.

Javaslatok a környezetvédelmi feltételekre

1. A fejlesztési forrásokat elsősorban a meglévő úthálózat környezeti szempontokat is figyelembe vevő felújítására kell fordítani.
2. Új hálózati elem ott tervezhető, ahol a települések közötti együttműködés valós szükséglet.
3. Új hálózati elem csak ott létesíthető, ahol az nem veszélyeztet természetes élőhelyeket, sem azok ökológiai jellemzőit nem változtatja meg, sem szegregációt nem okoz egy élőhelyen belül.

2.2. Intézkedés: Település-rehabilitációs akciók

Az intézkedés keretében a következő fő tevékenységcsoportok támogatása valósul meg: közterületek rehabilitációja és a települési zöldfelületek védelme és fejlesztése; a lakótelepek környezetének megújítása; gazdasági, szociális, kulturális, közösségi, közösségi-informatikai (pl. teleházak) valamint szabadidő- és sport szolgáltató

tevékenységeknek helyt adó létesítmények környezetbarát és fenntartható kialakítása, városrészek közbiztonságának növelése.

Általános megjegyzések:

Jelen intézkedésben továbbra is érvényesül a ROP gazdaságra koncentrááló szemlélete. A település-rehabilitációs akciók, amelyek elsősorban a települési életminőség javítását, egészséges, tiszta környezet kialakítását jelentik, a ROP szempontjából elsősorban azért szükségesek, mert a korábbi állapot „rontja a befektetői környezetet, a helyi lakosság munkához való jutását és lakókörnyezetét, valamint gátja a gazdasági fejlesztéseknek”. Kedvező befektetői környezetet egyébként nem a tiszta, sok zöldfelülettel és kulturális létesítménnyel rendelkező területeket értjük, hanem az adott régió gazdasági helyzetét, foglalkoztatást, infláció kedvező alakulását stb.– de kétségtelen, hogy mára az előnyös fizikai környezet szerepe a befektetői vonzás szempontjából is egyre nő. A közterületek, épületek gazdasági, szociális rehabilitációja természetesen kedvező hatással lehet a befektetésekre, de nem ez az egyedüli, és meghatározó feltétel. Az intézkedés gazdasági szemszögű megközelítése abból a szempontból is ellentmondásos, hogy az intézkedés alapján nyújtható támogatások „kedvezményezettjei nem vállalkozások, hanem non-profit szervezetek, melyek tevékenysége nem érinti a versenyt, illetve a támogatások segítségével megvalósuló infrastrukturális fejlesztések előnyeit szelektivitás nélkül egész közösségek élvezhetik.” Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy az intézkedés várható kedvező hatása a gazdaság élénkülése is, de semmiképpen sem lehet ez az elsődleges cél.

Célszerű lenne az intézkedések leírásában is az okokat, a problémákat, a célokat és az intézkedések hatásait logikailag szétválasztani. A probléma az elhanyagolt településeken az életszínvonal, a közbiztonság és az épületek állagának romlása, a magas munkanélküliség és az ezek következtében kialakuló egészség romlás és környezetszennyezés. Az okok között szerepel, természetesen a gazdasági fejlesztések elmaradása, de mint az intézkedésben is találunk rá utalást, az önkormányzatok forráshiánya is gyakran előidézője a közterületek, épületek romlásának stb. Célként a leromlott állapotú településrészek átfogó, több funkció betöltésére alkalmas fejlesztése fogalmazható meg, összhangban a településfejlesztési koncepciókkal. (lásd az intézkedés egyik célja: új funkciók megjelenésének ösztönzése). A többfunkciós terek kialakítása, mint ahogy a ROP intézkedés leírásában is megtaláljuk: „összetett módon hat[nak] a rehabilitált településrész életére. A beavatkozások nyomán egyrészt új gazdasági és közösségi funkciók megjelenése várható, továbbá olyan kedvező változások megindulása, [mint] a bűncselekmény-elkövetések csökkenése és a biztonságosabb települési környezet kialakulása, a települési környezet állapotának javulása, valamint a hátrányos helyzetű csoportok reintegrációja. A fejlesztések eredményeként javul a vállalkozások működésének környezete, felértékelődnek azok a területek, amelyek a vállalkozások közvetlen környezetét jelentik.”

Ha elfogadjuk azt a korábbi megállapításunkat, hogy a Regionális Operatív Program az NFT céljainak regionális megalapozását szolgálja, akkor a ROP olyan intézkedéseket is felvállalhat ami kifejezetten társadalmi, környezeti szempontból

fontos. Ezt egyébként a ROP is megengedi, hiszen a települési környezet fejlesztése önálló ROP specifikus cél. Az intézkedés indokai mögött tehát olyan valós célokat kell keresni, mint az életminőség és az élhető települési környezet, valamint a környezet egészségügy.

Az intézkedés a támogatásokat minden indoklás nélkül leszűkíti olyan térségi központokra, vagy részközpontokra, melyek a település és a környező térség gazdasági-társadalmi életére meghatározó hatással vannak. Mint már korábban kifejtettük, a települési környezet javítása nem csak a városokban indokolt és a települési környezet javítása nem csak a térségi központokban van meghatározó hatással egyes térségek gazdasági-társadalmi életére. **A ROP-nak fel kell vállalnia azt is, hogy nem tud ebben az időszakban mindent megoldani.** Ésszerűbb lenne a szűkítést az NFT rövid, három éves, első időszakával magyarázni, a fejlesztéseket ott kezdjük meg, ahol az új funkciók létrehozására a településeken a legnagyobb gazdasági, társadalmi és környezeti haszonnal jár, természetesen tudva azt, hogy további fejlesztések indokoltak. A magyarázat azért is szükséges, mert valahol meg kell indokolni, hogy egy regionális program, amelynek célja a kiegyenlített regionális fejlődés miért épp az egyébként is fejlettebb térségi központokra és városokra összpontosít.

Az intézkedés kedvező hatásait elemző bekezdésben (április 30-ai változat 73. oldal 1. és 5. bekezdés) találjuk a többszörösen hátrányos helyzetű csoportok helyzetének javítását. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy e különösen hátrányos helyzetű csoportok többségében nem a térségi központokban élnek, hanem a vidéki kistelepüléseken. Hosszú távon ez mindenképpen cél, de kétséges az, hogy ebben a rövid időszakban ezen intézkedéseken keresztül jelentős rétegek lennének megcélozhatók. Az intézkedés leírásában szét kellene választani a várható hosszabb távú eredményeket, az intézkedés rövid távú hatásaitól.

Az intézkedés leírásában egy értelmetlen mondatot találtunk: „A tevékenységek a település földrajzilag egybefüggő és egyértelműen lehatárolt fejlesztési célterületén valósulnak meg, egy jól meghatározott probléma megoldását célozzák és részét képezik a település egészére vonatkozó átfogó fejlesztési elképzelésnek.” A dőlten szedett kifejezés értelmetlen, de **véleményünk szerint, az egész mondat újragondolása szükséges.** Nyilván a tervezők arra gondoltak, hogy nagyobb összefüggő területeken, településrészekben olyan jól körülhatárolható intézkedések támogatása indokolt, amelyek több probléma (köztisztaság, közbiztonság, környezetvédelem, gazdasági fejlődés, kulturális, szabadidős tevékenységek lehetőségének biztosítása stb.) egyidejű megoldását szolgálják, és átfogóan hatnak a településen élő emberek életminőségére.

Javaslatok a környezetvédelmi feltételekre

- ☞ Az intézkedések során érvényesíteni kell a fenntartható fejlődés elvét, azaz a település fejlődésének harmonizálnia kell a környezeti értékek megtartásának igényével. A rehabilitáció nem járhat a meglévő környezeti értékek károsodásával
- ☞ Az új funkciók létrehozása során számolni kell azok forgalom vonzó hatásával. Az ennek következtében kialakuló többlet terhelés csak abban az esetben

elfogadható, ha az nem haladja meg a terület terhelhetőségét (pl. levegőtisztaságvédelmi határértékek)

- ☞ A városi közparkok növelése elsősorban a sűrűn lakott zöldterület-hiányos városközpontokban valósuljon meg. A belterületi zöldfelületek növelésére a káros hatásokat csökkentő (pl. levegőszennyezettség), kondicionáló képességük miatt is szükség van.
- ☞ A meglévő zöldfelületek megfelelő állapotának elérését támogatni szükséges. A zöldfelület növelésén túl a már létező parkok élőködöktől való megóvását is támogatni szükséges.
- ☞ A nagyobb területet érintő közterület rehabilitáció során minden esetben kerüljön kialakításra olyan zöldfelület, amely játszótérként, sportolási lehetőséget nyújtó területként is funkcionálhat, a környék lakóinak kikapcsolódási lehetőségét biztosítva.
- ☞ A településrészek rehabilitációja terjedjen ki a területen található allergén növények irtására, és a rehabilitáció járuljon hozzá az allergén növények okozta hatások csökkentéséhez. Állami támogatás indokolt azért, mert a különböző területek tulajdonosait mindeddig nem sikerült rávenni a tulajdonuk megfelelő kezelésére. Első lépésben meg kell teremteni az állami és önkormányzati példamutatást ezen a területen.

2.3. Intézkedés: Barnamezős területek újrahasznosítása

Az intézkedés e barnamezős területek (felhagyott, vagy alig működő ipartelepek, üres laktanyák) környezeti kármentesítését, újrahasznosítását és funkcióváltását támogatja. Olyan új funkciók megjelenését ösztönzi (pl. közösségi-, kulturális-, ipari-, adminisztratív-, turisztikai-, kereskedelmi funkciók), melyek szervesen illeszkednek a települések szerkezetéhez és biztosítják a hosszú távú fenntarthatóságot.

Általános megjegyzések

Az intézkedés leírásában itt is tagolni kellene az okokat, a problémákat és az intézkedések várható hatásait. A barnamezős területek rehabilitációja fontos környezetvédelmi, környezet-egészségügyi feladat, ennek nagyobb hangsúlyt kellene adni az intézkedés leírásában.

Az intézkedés leírásában ki kellene térni arra, hogy az állami támogatásban részesülő önkormányzatok településfejlesztési elképzeléseit az állami támogatás céljaival összhangban kell hozni. Ugyanis a barnamezős terület újrahasznosítása csak abban az esetben lesz sikeres, ha új funkciók tartósan és hosszabb távon megmaradnak a rehabilitált területen. Ennek hiányában a jelenleg fennálló problémák hamarosan újra jelentkezhetnek. Az önkormányzatoknak összhangba kell hozniuk a település területén engedélyezett zöldmezős és barnamezős fejlesztések arányát, ennek érdekében a zöldmezős beruházásokat valamilyen mértékben korlátozni szükséges.

Az intézkedés leírásában szükséges lenne kitérni az újrahasznosítás lehetséges és indokolt módjára. Ugyanis az, hogy milyen módon érdemes hasznosítani a területet mind környezetvédelmi, mind gazdasági szempontból, alapvetően függ attól is, hogy hol helyezkedik el a településszerkezetben. Az érintett területek nagyobbik része a

települések külterületén, peremén található, de számos esetben vannak ilyen területek a települések belső negyedeiben is. Általában a belső iparterületek és laktanyák eredetileg szintén a települések peremén helyezkedtek el, csak később a település terjeszkedése során váltak belső elhelyezkedésűvé azzal, hogy a település körbe nőtte őket. Amennyiben az érintett terület egy település belső részein található, nem célszerű annak újbóli termelői hasznosítását erőltetni, ehelyett valamely kulturális, szabadidős funkció kialakítása indokolt, növelve ezzel az általában amúgy is szűkös belterületi zöldfelületek arányát. Tehát a barnamezős területek elhelyezkedése mindenképpen funkció-meghatározó tényező.

Továbbá fontosnak tartjuk környezetvédelmi szempontból, hogy a kármentesítés és újrahasznosítás kérdései külön kerüljenek tárgyalásra. Ugyanis a kármentesítést újrahasznosítás nélkül is el kell végezni, továbbá nagyon fontos hogy a szennyeződés megfelelően ártalmatlanításra kerüljön. Talán hangsúlyozni kellene, hogy a támogatás egyszerre biztosítja mind a kármentesítést, mind az újrahasznosítás költségét. (Feltételezzük, hogy ez így van!)

A következő mondat félreérthető: „Különösen a hagyományosan ipari területeken a szennyezett területek a gazdasági szerkezetváltást is akadályozzák, mert lefoglalják a szerkezetváltáshoz szükséges területeket, ezért ezen területek kihasználása elengedhetetlen.” A szennyezett területek ugyanis nem csak a gazdasági szerkezetváltást akadályozzák, hanem minden más funkcióváltást (kulturális, sport, turisztikai stb.). A szennyezett talaj veszélyezteti a felszín alatti vizeket, de az emberi egészségre is káros hatású.

Javaslatok a környezetvédelmi feltételekre

- ☞ Ne mobilizálja a korábbi környezetszennyezést azzal, hogy megbolygatja a területet, vagy egy másik területre exportálja a problémát!
- ☞ A korábbi környezetszennyezést ne újabb szennyezéssel, környezetterheléssel váltsa ki, pl. erőforrás-felhasználás.
- ☞ Ahol barnamezős beruházást támogatnak, ott korlátozzák a zöldmezős beruházások engedélyezését.
- ☞ Ott végezzenek rehabilitációt, ahol az környezetileg is indokolt, s gazdasági szempontból is megalapozott. Környezetileg akkor indokolt egy rehabilitáció, ha az a szennyezés terjedésének a megelőzését szolgálja, vagy egészség veszélyeztetését szünteti meg.
- ☞ A belterületeken végzett rehabilitáció esetében a közösségi-, kulturális-, turisztikai funkcióváltást részesítsék előnyben.
- ☞ Ne végezzenek olyan helyen újrahasznosítást egyelőre, ahol a felhasználásra nincs hosszú távra előre lekötött igény.

3. prioritás: A régiók humán erőforrásainak fejlesztése

3.2. Intézkedés: A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása

Alintézkedések: Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását szolgáló szociális gazdaság típusú programok támogatása.

Non-profit foglalkoztatási projektek kidolgozásában és menedzselésében jártas szakemberek képzése, mintaprojektek kidolgozása, tapasztalatok elterjesztése, tanácsadói szolgáltatás működtetése

Általános megjegyzések:

A szociális gazdaság fogalma nem definiált a tervben, ám az körvonalazódik, hogy ez egy olyan gazdaság, amelyet a nonprofit szektor üzemeltet, s amelynek a célcsoportjai a hátrányos helyzetű rétegek (alacsony iskolai végzettségűek, tartós munkanélküliek, nők, stb.). Tevékenységi körébe a piaci alapon nem működtethető szociális, kulturális, környezetvédelmi szolgáltatási tevékenységek tartoznak, illetve termék előállítás, azaz termelő tevékenységek is.

A nem létező „szociális gazdaságban” jártas személyek tudják, hogy a leírtak **megvalósíthatósága kétséges, s ennek elsősorban szabályozási okai vannak. Fenntarthatósági szempontból is aggályosak a célkitűzések. A szociális gazdaság fogalma azt sugallja, hogy azok a tevékenységek, amelyek ugyan nélkülözhetetlenek a társadalom számára, de piaci alapon nem működtethetők, azokkal vergődjön a nonprofit szektor.** Más olyan szociális tevékenység is van, amely nem működne piaci alapon, ha az adófizetők pénzéből azt nem működtetnék piaci formában. Így nyilván a költségvetési források szűkössége miatt, maradnak olyan szociális és egyéb feladatok, amelyekre nem jut annyi pénz, hogy piaci alapon lehetne őket működtetni. Ha ez így van, hiba azt éreztetni, hogy „bezzeg” vannak piaci alapon működtethető szolgáltatások. Mindez előrevetíti, hogy a kevés elosztható forrás birtokában aligha lehet sikerárgazat a nonprofit szociális gazdaság. Erre tartós foglalkoztatást, jövedelmeket építeni kevésbé lehet.

Rendkívül aránytalan és igazságtalan, ha bizonyos szociális, egészségügyi, kulturális, környezetvédelmi szolgáltatások a közpénzekből piaci alapon működnek, míg másokat ezektől megkülönböztetünk, s hátrányos helyzetbe hozunk.

Jelentős fenntarthatósági következményekkel járó probléma, ha a tervezett szociális gazdaságot rossz mechanizmusok, folyamatok tartják fenn. **A szociális gazdaságra való berendezkedés egyben berendezkedés a problémák fenntartására is, ami azt jelenti, hogy nem kívánjuk megoldani a problémákat kiváltó strukturális okokat, hanem az okokat akarjuk tartósan gyógykezeltetni.** Ez a módszer csak a problémák fokozott újratermelésére alkalmas, s ezáltal a szociális gazdaságot eleve agonizálásra ítéli.

Szabályozási oldalon sincs meg a szociális gazdaság feltételrendszere, hiszen a nonprofit gazdaság két összetevője: a *nonprofit* és a *gazdaság* nem fér össze. A gyakorlatban ugyanis nincs megteremtve annak a lehetősége, hogy egy akár államtól, önkormányzatoktól kapott forrással „gazdálkodó” szervezet, tevékenységének hasznát visszaforgassa tevékenysége szerinti céljaira, arról nem is beszélve, hogy egy gazdasági tevékenységet ellátó szervezet visszaforgathassa pénzeszközeit szociális, környezeti célokra. Ez utóbbi a „valamilyen termék előállítására” vonatkozik, hiszen még ha szociális céllal bejegyzett szervezet állít is elő valamilyen terméket, az nem mentesíthető a versenyszféra termékeit terhelő adóterhektől. Vagyis a szociális gazdaság termékeinek a versenygazdaság termékeivel kell a piacon versenyezni.

Gyakran megfigyelhető, hogy a fejlesztők a *kézműves tevékenységeket* ajánlják a szociálisan hátrányos helyzetűek számára, mint kitörési pontot. Ez több szempontból sem megfelelő, sőt **nem is etikus**. Nyilván azért ajánlják, mert ezek kevés tőkével végezhető tevékenységek. (A szociális gazdaságot tehát tőkeszegény környezetbe kényszerítjük!) A helyi anyagokból dolgozó, többnyire kézzel, egyszerű eszközökkel végzett kézműves tevékenységek általában környezetbarátnak mondhatók, kevés negatív externáliát jelentenek a társadalom számára. Ám alacsony termelékenységűek, s nem képesek versenyezni a magas gépi termelékenységgel, iparszerű termeléssel. **Versenyhátrányban vannak abban a tekintetben is**, hogy míg ők ugyanazokat a terheket fizetik, mint bárki más, addig az intenzív termeléssel foglalkozók viszont nem fizetnek az általuk létrehozott magas negatív externáliákért. **Ezért nem etikus hátrányos rétegeket támogatással rávenni egy eleve reménytelen helyzet vállalására**. Jól látható, hogy az eddig kipróbálásra került szociális gazdasági modellek csak a támogatás állandósítása mellett maradnak fenn. Az a véleményünk, hogy a negatív externáliák szabályozásának kérdése nélkül a szociális gazdaság problémái nem oldhatók meg.

A szociális gazdaság környezeti veszélyei

A legnagyobb veszélyt a kellő környezeti szemlélet nélkül megtervezett projektek jelentik. A pataktisztítás, vízelvezető árok rendbetétel, útszélek kaszálása, szemétszedés és mozgatás adják az önkormányzati szociális foglalkoztatási tevékenységek gerincét a környezetvédelmi tevékenységek körében. Ezek gyakran párosulnak az élőhelyek rongálásával, vagy a hulladékok szakszerűtlen mozgatásával, elhelyezésével.

Szakismeretek, tanácsadás hiányában teljesen ötletszegény az ilyen irányú foglalkoztatás, amely rontja az amúgy is hiányos környezeti szemléletet. .

Másik kedvelt terület az erdőtelepítésekben való közreműködés, amely ugyancsak a szakismereti hiányosságok miatt okozhat környezeti és gazdasági kárt.

A környezeti rekultivációs projektek végrehajtása, függetlenül a benne résztvevők szakismeretétől, a legtöbb esetben nagyobb környezeti terhek keletkezésével jár, mint amennyit megold.

Javaslatok a környezetvédelmi feltételekre

Nyilván a szabályozási kérdések megoldása jelentené a választ a problémára, de ez a strukturális alapok keretében aligha megoldható (sajnos!)

Szemponatok a „szociális gazdaság” tevékenységéhez

„valamilyen termékek előállítására” fenntarthatósági szempontok figyelembe vételével:
A legtöbb támogatást a termékek tervezésére kellene fordítani, annak érdekében, hogy kompenzálni lehessen a szabályozásból adódó hiányokat, s a piacon versenyképes maradjon a hátrányos helyzetből induló termék. A tervezés szempontjai:

- Tőkeszegény folyamat, azaz tőke, nagyobb beruházás hiányában, egyszerű eszközökkel elkészíthető legyen a termék.
- Helyi erőforrást használjon fel, olyant, amelynek a kitermeléséhez, kinyerésére nincs szükség beruházásra, s amellyel nem veszélyezteti a helyi környezet fenntartható használatát.
- Anyag és energiaszegény előállítási folyamatot tervezzen.
- Erőforrásként használjon fel olyan hulladékokat, amelyek egészségre ártalmatlanok, újrahasznosíthatók.
- Magas legyen a szellemi hozzájárulás értéke, amelyet az árképzésben egyedüli haszonként lehet érvényesíteni. Az ötlet piacképessége!
- Hulladékszegény eljárásokat alkalmazzon, minimalizálja környezeti kibocsátásait, kevés negatív externáliát termeljen.
- A tervezés térjen ki az egész életciklusra.
- Tartós, magas minőséget állítson elő.
- Piacképes legyen, lehetőleg a helyi, térségi piacra termeljen.
- Unikális, egyedi legyen.
- Variálható, állandóan megújítható legyen.
- A vásárlónak legyen valódi ismerete a termékkel kapcsolatban, ismerje meg annak alkotói, természeti környezetét.

A nonprofit környezetvédelmi szektor számára ajánlott, támogatandó tevékenységek

Az integrált fenntarthatósági elemzések elvégzése A különböző tervek/programok és az ezekhez tartozó projektek olyan vizsgálata, amely segít megelőzni a környezeti károsodások létrejöttét. Feladata, hogy minimalizálja a folyamatok anyag és energiaigényét, csökkentse negatív externális hatásukat, választási alternatívákat adjon a döntéshozók számára.

Környezet-állapotértékelés és környezeti monitoring: A helyi lakosság része az adott környezetnek, benne, belőle és vele él. Ismeri a környezet változásait, mert az életének része. Ezt a potenciált kell kihasználni a környezet állapot feltérképezésében és nyomon követésében.

Lakossági tájékoztatás, környezeti tudatformálás, környezeti tanácsadás: A civil szféra hitelessége, elfogadottsága nagyobb a társadalomban, ezért eredményesebben folytathatja a fenti tevékenységeket. Az emberek között él, mivel maga a társadalom.

Részvétel a programok/projektek értékelésében: Az elfogulatlan értékelés biztosíthatja a programok/projektek javuló minőségét.

Részvétel a fenntartó erőforrás-gazdálkodásban: Azok az erőforrás-gazdálkodási módok, amelyek nem járnak a környezet eltartóképességének csökkenésével. A fenntartó földhasználat, erdő és mezőgazdálkodás az egyik elsődleges cél terület. A nonprofit szféra modellértékű kezdeményezéseit kell támogatni.

Alternatív technológiák, lakossági szintű alkalmazásának elterjesztése: Elsősorban az energia, szennyvíz és hulladékgazdálkodás területén számos olyan technológia áll rendelkezésre, amelyek egyaránt segítik a lakosság szociális jobblétét a megtakarításokon keresztül, illetve csökkentik a környezeti terhelést. Ebben jelentős szerepet játszhat a nonprofit szféra.

Természetes élőhelyek rehabilitációja, kártalanítás: Ezek a tevékenységek olyan közhasznú tevékenységek, amelyek a múlt negatív örökségeit számolják fel, ellenkező esetben azok hatása térben és időben kiteljesedhet. Szakszerűséget igényel. A társadalmi munka jelentős hozzáadott érték lehet, amelynek beszámíthatóságáról gondoskodni kell.

5.3. Környezeti tartalmat is hordozó, közvetlen környezeti hatások nélküli intézkedések

2. prioritás: Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése

2.4. Intézkedés Regionális tudásközpontok infrastruktúrájának fejlesztése

(Az intézkedésnek egy alintézkedése van: „A közösségi funkciót is ellátó regionális tudásközpontok kialakulását gátló infrastrukturális akadályok felszámolása”)

Általános megjegyzések

Az intézkedés specifikus célját az alábbiakban fogalmazza meg: Az intézkedés a közösségi funkciót is betöltő regionális tudásközpontok kialakításának infrastrukturális akadályait kívánja felszámolni. Véleményünk szerint **az intézkedés leírásában a megfogalmazott specifikus célnál sokkal előremutatóbb törekvés húzódik meg**, nevezetesen az oktató-, és kutatóhelyeket a társadalmi, gazdasági kapcsolatok erősítésére és fejlesztésére is alkalmassá kell tenni. Az „infrastrukturális akadály” kifejezés e tekintetben félrevezető, amelyek alatt a hagyományos infrastrukturális beruházások érthetők.

A ROP-ban az intézkedés tartalma nem jelenik meg átfogóan, csak utalásokat találunk tervezett projektekre, mint pl. „...a képzés infrastruktúrájának (pl. oktató és kutató helyek) mennyiségi és minőségi fejlesztése, ... a lakosság számára is hozzáférhető központi egyetemi könyvtárak kialakítása, kulturális események lebonyolítására alkalmas termek kialakítása ... az intézmények informatikai rendszerének hálózati kapcsolatának fejlesztése ...”. Lényegében egy olyan fizikai vagy virtuális tér létrehozása a cél, ahol a „tudásközpontok”-ban felhalmozott ismeretanyag megfelelő hatékonysággal átadható. *A fentiek miatt javasoljuk a specifikus cél átfogalmazását és az intézkedés konkrét tartalmának jobb megfogalmazását.*

A tudásközpontoknak jelentős szerepe van a szemléletformálásban. **A fenti fejlesztések kialakítása során hangsúlyozni kellene, hogy olyan „tereket” szabad csak létrehozni, ahol lehetőség van fenntartható módon működő „tudásközpont” kialakítására.** Egyrészt a fejlesztéseknek magukban kell foglalniuk a fenntartható

üzemeltetési formák kialakítását (szelektív hulladékgyűjtés, napenergia alkalmazása stb.), ami megfelelő ismereteket nyújthat a környezettudatos, anyag- és energiatakarékos intézményi működtetési lehetőségekről, másrészt meg kell teremteniük annak lehetőségét, hogy a majd felálló tudásközpont alkalmas legyen a fenntartható fogyasztási és termelési hagyományok megőrzésére, ismeretek terjesztésére, a környezettudatos életmód stb. megismertetésére. *Ugyanis az intézkedésnek többnek kell lennie mint információt szolgáltató központnak, annak szemléletet és értékrendet tükrözőnek is kell lennie nem csak tartalmában, hanem infrastruktúrájában is.*

A szolgáltató típusú tudásközpontok pusztán az oktató, kutató helyek fejlesztésével nem jönnek létre. Szükséges olyan projektek indítása, amelyek a tudományos és gyakorlati eredményeket, ismereteket és szemléletet tudják a gazdasági szereplők és a lakosság felé közvetíteni. Gyakran, – és nem csak a környezetvédelmi szempontok integrálása esetében, hanem más innovációk esetében is – az a legnagyobb probléma, hogy a tudományos eredmények, gyakorlati lehetőségek a vállalkozók és a lakosság számára rejtve maradnak. A tudásközpontok épp e hídszerepet tölthetik be a tudomány és gazdaság között. *Ösztönözni kell, hogy pl. a környezetvédelmi felügyelőségek, nemzeti parkok, vízügyi igazgatóságok stb. által közösen fenntartott „tudásközpontok” jöjjenek létre.*

Javaslatok az intézkedés környezetvédelmi tartalmára

A fenntartható fogyasztási és termelési hagyományok és eljárások bemutatására szolgáló bemutató központok létrehozásának támogatása (megj. a termek, könyvtárak fejlesztése mellett)

A tervezésnél gondoskodjanak a legjobb rendelkezésre álló építési technológiáról, környezetbarát építőanyagokról, alternatív épületgépészeti megoldásokról, hogy egy takarékosan üzemeltethető létesítmény jöjjön létre, amely létével támogatja a benne dolgozók, tanulók környezeti szemléletének helyes alakulását.

A fenntartható működési és üzemeltetési formák (szelektív hulladékgyűjtés, napenergia alkalmazása, EMAS alkalmazása stb.), mint fenntartható infrastruktúra fejlesztések előnyben részesítése a fenntartható és környezettudatos magatartásminták közvetítése érdekében.

3. prioritás: A régiók humán erőforrásainak fejlesztése

3.1. intézkedés: A helyi közigazgatás és a civil szervezetek kapacitásépítése

Általános megjegyzések

A fenntarthatósági/környezeti szempontok integrációjának két kézzel fogható eszköze létezik az Unióban, az EMAS 2001, illetve a SEA, amely mindkettő eszközként szolgálhat a civil szférával való együttműködés javítására is. Fontos, hogy ezek az integrált intézményrendszerek minél hamarabb megvalósuljanak, hogy a

fejlesztéssel kapcsolatos tervezésben a fenntarthatósági szempontok a legkorábbi, még koncepcionális fázisban érvényesülni tudjanak.

Különösen fontosnak tartjuk az EMAS bevezetését az önkormányzatok esetében, ami egybeesik a ROP azon szándékával, hogy megerősítse az önkormányzati minősítési rendszereket. A SEA alkalmazási ismeretei helyet kell, hogy kapjanak a projektek előkészítésében és végrehajtásában résztvevők képzésekor. *Mindkét eszköz tudatos alkalmazása szolgálja a civil szférával és bármely más érdekelt féllel való kapcsolatépítést. Mindkét eszköz felfogható tervezési eszközként is, ami széles beleszólási, tájékoztatói lehetőséget biztosít a társadalom számára.*

A megadott **indikátorok** között jó lenne szerepeltetni, hogy hány önkormányzat vezette be az EMAS-t és hány szerzett minősítést közülük.

Környezeti veszély:

Amennyiben nem érvényesülnek a környezeti szempontok a fejlesztési politikákban, nem alakul ki az integrált intézményrendszer az önkormányzatoknál, a társadalom nem kap lehetőséget, vagy nem igényli a beleszólás lehetőségét a döntésekben, megismétlődhet az eddigi gyakorlat: a fejlesztések során a rövidtávú gazdasági érdek kap elsőbbséget.

Javaslatok az intézkedés környezetvédelmi tartalmára

Ahhoz, hogy a környezettudatos programozás napi gyakorlattá váljon az önkormányzatoknál, hogy a meghatározásra kerülő fejlesztési projektek valóban fenntarthatósági célokat szolgáljanak, a következő intézkedések támogatása javasolható:

1. A képzések során meg kell ismertetni az önkormányzati dolgozókkal és a civilek képviselőivel az EMAS 2001 és SEA intézményeit.
2. Az intézkedés támogassa az önkormányzatok EMAS 2001 szerinti minősítését
3. Be kell vezetni a környezettudatos irányítás rendszerét, és célul kitűzni a minősítés megszerzését.
4. Létre kell hozni az önkormányzaton belül egy bizottságot, munkacsoportot, mely kimondottan a környezetvédelmi kérdések más területekkel kapcsolatos harmonizációjáért felelős, s amely biztosítja a különböző szakterületeken dolgozók folyamatos kommunikációját.
5. Azoknál a kisebb önkormányzatoknál, amelyek nem rendelkeznek nagyobb intézményrendszerrel, környezetvédelmi felelőst kell megbízni (még a kistelepülések is felkérhetnek valakit a helyi lakosok közül), vagy önkormányzati társulás formájában kell kialakítani a megfelelő környezetvédelmi intézményt.

6. Együttműködési megállapodások létrehozása a helyi illetékességű Környezetvédelmi Felügyelőséggel, ÁNTSZ-el a környezeti, környezet-egészségügyi információk megszerzése érdekében.
7. Kapcsolatok létesítése környezetvédő társadalmi, vagy szakmai szervezetekkel, az önkormányzati munka folyamatos támogatása érdekében.
8. A helyi társadalmi szervezetekkel való tudatos együttműködés az önkormányzat külső környezetvédelmi kapcsolatainak lebonyolítása érdekében.
9. Környezetvédelmi számítógépes információs adatbázis létrehozása, folyamatos fejlesztése.
10. Jelentések készítése a helyi környezet állapotáról.
11. Lakosság jobb tájékoztatása a környezeti ártalmakról, a mérések eredményéről, nyílt napok és közmeghallgatások szervezése.
12. Olyan mechanizmus kialakítása, mellyel bevonható a lakosság a környezetvédelmi tervezés ill. a tervek megvalósításának a folyamatába.
13. Az önkormányzati költségvetés környezetvédelmi vizsgálata, és környezetvédelmi költségvetés készítése.
14. Felmérés az önkormányzati politika környezetvédelmi hatásáról.
15. A környezetvédelmi szempontokat figyelembe vevő, un. zöld közbeszerzési program készítése.
16. Az önkormányzat saját fejlesztési programjainak, terveinek, beruházásainak környezetvédelmi felülvizsgálata, a döntéseket megelőzően.
17. Egyértelmű visszacsatolási rendszer kiépítése a környezetvédelmi szempontból ártalmas ill. hasznos tevékenységekre vonatkozóan, a környezetvédelmi és fejlesztési intézkedések eredményességének mérése, nyomon követése, indikátorok kialakítása.

3.3. Intézkedés: Regionális tudásközpontok kialakítása

Az intézkedésnek két alintézkedése:

A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése, a régiós igényekhez való illesztése

A felsőoktatási intézmények és a vállalkozások közötti kapcsolat erősítése

Általános megjegyzések

Elsősorban felhívjuk a figyelmet arra, hogy a 3. és 4. intézkedés tartalmában átfedések vannak, valamint a tartalom nem fedi az intézkedések címét, ami már az intézkedések specifikus célkitűzéseinek összevetésénél is szembetűnik:

„3. A regionális tudásközpontok kialakítása” intézkedés specifikus célja, nevezetesen „A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése a régiós igényekhez való illesztésével” megegyezik a 4. intézkedés címével, azaz a „Régió specifikus szakmai képzések támogatása”-val. Ezen intézkedés pedig saját specifikus céljával nem azonos, azaz a munkavállalók szakmai ismeretének bővítésével.

A két intézkedésben az oktatással, képzéssel kapcsolatos fogalmak keverednek:

- A szakmák, képzések (mint kínálat) alkalmazkodása (3. intézkedés foglalkozik vele, ahelyett hogy a címének megfelelően a tudásközpontok szakmai tartalmának kialakításával foglalkozna),
- a munkavállalók szakmai képzése, ami gyakorlatilag átképzést, továbbképzést jelent, az iskolarendszeren kívüli oktatást foglalja magában (4. intézkedés)
- a piaci igényeknek megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező, alkalmazkodásra képes munkaerő biztosítása (4. intézkedés)
- A munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése (így pl. szemléletformálás stb.)

Az intézkedések elnevezése és tartalmának átfedései és eltérései kiigazítására az alábbiakat javasoljuk (és a környezeti elemzést is a javasolt elnevezések és tartalmak alapján adjuk meg a továbbiakban):

Eredeti intézkedések és tartalma		Javasolt intézkedések és tartalma	
3. intézkedés: Regionális tudásközpontok kialakítása	- A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése, a régiós igényekhez való illesztése	3. intézkedés: Regionális tudásközpontok kialakítása	- <i>A regionális tudásközpontok szakmai, tudományos szerepének megalapozása</i>
	- A felsőoktatási intézmények és a vállalkozások közötti kapcsolat erősítése		- A felsőoktatási intézmények és a vállalkozások, lakosság közötti kapcsolat erősítése
4. intézkedés: Régió specifikus szakmai képzések támogatása	- A munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése, különös tekintettel a turisztikai vállalkozások alkalmazottaira	4. intézkedés: Régió specifikus szakmai képzések támogatása	- A munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése
			- <i>A felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése, a régiós igényekhez való illesztése</i>

A „Regionális tudásközpontok fejlesztése” intézkedés specifikus céljai a felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítése és a régiós igényekhez való illesztése, valamint a felsőoktatási intézmények és a vállalkozások közötti kapcsolat erősítése. Mint ahogy azt fent bemutattuk a képzési kínálat fejlesztése nem függ össze szorosan a tudásközpontok létrehozásával, így annak specifikus célként történő kiemelése értelmetlen.

Másrészt e specifikus cél létjogosultságához felsorakoztatott érvek nem állják meg a helyüket. A ROP a regionális tudásközpontok kialakításának alapvető célját abban látja, hogy „a képzési rendszer szakma struktúrája megfeleljen a megváltozott gazdasági körülményeknek és a régiók munkaerő-piaci igényeinek”. **E célkitűzés logikailag sem állja meg a helyét, és bizonyos elemei ellentmondásban vannak a fenntarthatósági célkitűzésekkel.** Itt megint megjelenik a már a helyzetértékelés során elemzett téves megfontolás, a gazdaság szempontjából való értékelés kizárólagossága.

A „megváltozott gazdasági körülmények” ugyanis a legtöbb esetben a külföldi tőke és multinacionális vállalatok megtelepedésének következménye, ami nem a helyi értékeken és termelési kultúrán alapszik, hanem az „importált gazdálkodási formán”. Ha az oktatás és képzés minden fenntarthatósági megfontolás nélkül alkalmazkodik e megváltozott és gyakran átmeneti feltételhez, hosszabb távon, pl. a külföldi tőke esetleges kivonulása után épp olyan vagy még nagyobb mértékű helyi munkanélküliségre számíthat, mint azt megelőzően.

Éppen ezért a képzési rendszer szakma struktúrájának sokkal inkább hosszabb távú regionális gazdaságfejlesztési politikára kell támaszkodnia, amely a lehetőségek határain belül a helyi erőforrásokon és a helyi hagyományos termelési szerkezeten alapuló gazdálkodás megvalósítására törekszik. *A regionális tudásközpontoknak a feladata éppen az lehet, hogy a regionális kutatóműhelyekben a helyi ismeretek figyelembevételével ösztönözzék a régió fenntartható fejlesztését,* ami a helyi társadalmi, gazdasági és környezeti szempontokat egyaránt figyelembe veszi, miközben természetesen ugyancsak tekintettel van a gazdaság (globalizáció, konjunktúrák stb.) változásaira.

Másrészt az intézkedés tartalma mintha ellentmondana az intézkedés céljának. A tudásközpont lényege abban kellene, hogy megnyilvánuljon, hogy a megszerzett ismereteket, tudományos eredményeket, információkat összegyűjti és a tapasztalatokat közvetíti a tudományos élet szereplői között, valamint „szolgáltató” módon a gazdálkodók és lakosság felé. **E „szolgáltató típusú intézmények” gyakorlati megvalósításának lehetséges módozatai nem szerepelnek az intézkedés leírásában.** Fenntarthatósági és környezetvédelmi szempontból kiemelkedően fontos, hogy mind a környezetvédelmi információk, mind a környezettudatos életmódot vagy vállalatirányítást stb. terjesztő ismeretanyag eljusson az érintettekhez. De az intézményeknek a modern gazdaság és a tudásalapú társadalom megvalósításában is kiemelkedő szerephez kellene jutnia.

Az intézkedés továbbá tartalmában csak a szakmák mennyiségi „alkalmazkodására”, és nem a fejlesztésére koncentrál. A képzési és oktatási rendszer minőségi megújulását szorgalmazó intézkedéseket szintén ösztönözni szükséges. Az információ robbanás korszakában csak azok a képzettséggel rendelkező emberek válhatnak a regionális fejlődés motorjaivá, akik integrált szemlélettel rendelkeznek. *A megfelelő környezetvédelmi ismeretek, fenntartható termelési és fogyasztási szokások és lehetőségek követése az integrált szemlélet részét képezi, amit minden képzési formába integrálni szükséges.*

Másrészt a ROP a regionális tudásközpontok kialakulásának akadályaként a főváros központú oktatási rendszert említi meg: „A területi koncentráció oldása érdekében az intézkedés elsősorban a vidéki felsőoktatási intézmények képzési kínálatának bővítésére koncentrál”. A területi koncentráció nyilvánvaló jellemzője a

magyar oktatási rendszernek, de *hiba azt gondolni, hogy önmagában attól, hogy csökkentjük a területi koncentrátságot (például új szakok indításával a vidéki felsőoktatási intézményekben), a regionális oktatási intézmények tudásközponttá fejlődnének.*

A tudásközpontok létrehozásának szükségességét (specifikus céljait) az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A regionális tudásközpontok szakmai, tudományos szerepének megalapozása: megfelelő tudományos, műszaki ismereteket összefogó intézmények hálózatának kialakítása (felsőoktatási intézmények, gazdasági érdekképviselők, környezet- és természetvédelmi hatóságok stb.), annak érdekében hogy a régióban a régió lehetőségeinek és igényeinek leginkább megfelelő, és fenntartható fejlesztési törekvések valósuljanak meg, megőrizve a régió hagyományos természeti, táji és kulturális értékeit.

Itt jegyezzük meg, hogy jelenleg az intézkedés a tudásközpontok fejlesztésének indokát kizárólag abban látja, hogy „a regionális tudásközpontok kialakulása növeli a régiók gazdasági teljesítőképességét és hozzájárul az ország kiegyensúlyozott területi fejlődéséhez”. A tudásközpontok létrehozását pusztán a gazdaságfejlesztési törekvések támogatására létrehozni felesleges. A tudásközpontoknak a szociális, kulturális, környezeti érdekeket éppúgy szolgálniuk kell, mint a gazdaságiakat.

A felsőoktatási intézmények, valamint a lakosság és a vállalkozások közötti kapcsolat erősítése: Az eredeti anyag szintén csak a regionális gazdaság szellemi potenciállal történő ellátását szorgalmazza, ahelyett, hogy nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom számára is szolgáltatson megfelelő tudományos, műszaki ismereteket, erkölcsi, etikai normákat, környezettudatos magatartási formákat, fenntartható szemléletmódot, hagyományőrzést stb.

Javaslatok az intézkedés környezetvédelmi tartalmára

Az oktató-kutató-szolgáltató intézmények különösen alkalmasak lehetnek a környezetvédelmi ismeretek és szemlélet elmélyítésére, továbbá a környezet-orientált gazdasági tevékenységek beindítására. Kiemelten kell kezelni a következő együttműködések:

- a) A környezetvédelmi iparral kapcsolatos együttműködések (pl. napkollektor, szélenergia, hulladékártalmatlanító technológiák stb.)
- b) Anyag-, víz- és energiatakarékos technológiák alkalmazása (különösen a járműiparban, az élelmiszeriparban, építőiparban)
- c) Un. tisztább termelési technológiák elterjesztése (újrahasznosítás, szemétből áru” technológiák stb.)

- d) A fenntartható fejlődés helyi szempontjainak érvényesítése (helyi ökológiai adottságok, termelési, fogyasztási szokások, életmód, fejlesztési törekvések összhangba hozása)

3.4. Intézkedés: Régió specifikus szakmai képzések támogatása

Az intézkedésnek egy alintézkedése azonosítható. A munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése, különös tekintettel a turisztikai vállalkozások alkalmazottaira

Általános megjegyzések:

Mint azt az előző intézkedésnél tárgyaltuk, az intézkedés keveri a szakképzést a továbbképzéssel. Véleményünk szerint szükséges ennek következetes szétválasztása.

Másrésről az általánosan megfogalmazott cím, mint a tartalomból kiderül, valójában a turizmus területére koncentrál, míg a szakmai képzési rendszer átfogó támogatására a Humán Erőforrás Operatív Program jogosult. Ennek világos és egyértelmű tisztázása szükséges. Nem mindegy, hogy kizárólag a turizmus ágazatban működő gazdálkodók, és munkavállalók szakmai ismereteinek bővítése a cél, vagy a kérdés más ágazatban működőkre is kiterjed-e.

Ezen intézkedésben is továbbvonul az a szemlélet, hogy a piaci igényeknek megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező, alkalmazkodóképes munkaerő biztosítása „pusztán” a régiók gazdasági versenyképességének javításához indokolt. Véleményünk szerint megfelelő szakmai ismeretek ahhoz is szükségesek, hogy olyan gazdálkodási formák jöjjenek létre, amelyek nemcsak a gazdasági feltételekhez, hanem a környezeti, természeti feltételekhez is igazodnak (a társadalomról nem is beszélve). Konkrétabban tehát, figyelembe veszik a helyi természeti adottságokat, a helyi természeti erőforrásokkal történő fenntartható gazdálkodást, a táj terhelhetőségét, a kialakult tájszerkezet megőrzését, az anyag- és energiatakarékos technológiák alkalmazásának lehetőségeit stb. A munkavállalók tekintetében pedig szükséges a környezettudatos szemlélet kialakítása, az alapfokú környezetvédelmi ismeretek megszerzése, a fenntartható életmód választási lehetőségek bemutatása stb.

Javaslatok az intézkedés környezetvédelmi tartalmára (különösen a turizmus ágazat vonatkozásában)

A szakképzési programokban fokozott figyelmet kell fordítani az ökológiai szemlélet-formálásra és a környezetvédelmi jogszabályok alapfokú ismeretére.

- e) A turisztikai fejlesztésbe bevont területeken (pl. kistérségi szervezésben) olyan képzési programokat kell indítani, amelyek növelik az érintettek környezeti tudatosságát, ismereteit a környezetbarát életmódról. E képzési programokon az 1. prioritás alatt kedvezményezett KKV-k vezetőinek részvétele kötelező.
- f) A turisztikai fejlesztésbe bevont területeken az idegenforgalmi létesítményeket (fürdők, hotelek, sípálya stb.) olyan ismerethordozókkal, útmutatókkal kell ellátni, amelyek oktatják és nevelik a látogatókat, növelik környezeti tudatosságukat. Ehhez olyan állandó képzési kínálatot kell biztosítani, ami

ösztönzi a nem kedvezményezett, de a térségben érintett idegenforgalmi létesítmények szakembereinek a részvételét.

- g) Azok a szakképzési programok kapjanak prioritást, amelyek kiterjednek:
- h) Az ökoturizmus, az egészséges életmód és a környezetbarát szabadidős tevékenységek megismertetésére,
- i) A fenntartható turizmus üzleti vetületeinek (projekttervezés, forrás térképezés stb.) oktatására
- j) Az idegenforgalomban alkalmazott környezetirányítási rendszerek bevezetésére

6. INDIKÁTOROK ALKALMAZÁSA A KÖRNYEZETVÉDELMI CÉLRENDSZER ÉS ANNAK TELJESÜLÉSE VONATKOZÁSÁBAN

Az értékeléshez három fajta mutatót lehet általában használni:

- a) a környezet állapotának alakulását jellemző adatokat
- b) az egyes hatótényezők alakulását jellemző adatokat
- c) valamilyen intézkedés működését, alkalmazását, eredményeit jellemző adatokat.

A lényegi kérdés a környezeti vizsgálat elvégzésekor a környezeti állapot alakulása, de a gyakorlatban sajnos a b) és c) pont mutatóit inkább használják miután ezek könnyebben meghatározhatók, és használatukkal az intézkedések hatékonysága is elkenhető. A prioritások esetében csak az állapotmutatóknak van értelme.

6.1. A prioritásokhoz rendelt indikátorok elemzése

A ROP jelenlegi szerkezetében csak a három prioritáshoz van 3-4 indikátor rendelve. Ezek az indikátorok ha célzottan nem is, de lényegében majdnem mind megfeleltethetők egy-egy intézkedésnek. A ROP-ban az indikátorok jelenlegi megfogalmazása félreértésre adhat okot. Ugyanis a tervezés során alkalmazott indikátorok lényege a következő. A tervezés megfogalmazza az elérni kívánt célt. Hogy az elérés sikerét mérni tudjuk, kiválasztunk egy vagy több mutatót, amelynek alakulásából relatíve gyorsabb következtetést tudunk levonni, mint a projektek ellenőrzéséből és összesítéséből. Meghatározzuk az indikátor (az intézkedés megvalósítása során) várható értékét. Az intézkedés megvalósulása után a várható és a tényleges érték különbsége jelzi az intézkedés teljesülését. A ROP-ban az indikátorok várható értéke szerepel.

Természetesen egy adatból a tényleges és konkrét intézkedések eredményeire teljeskörűen nem következtethetünk (pl. térbeli elosztás, hatékonyság, közvetlen és közvetett gazdasági, társadalmi, környezeti hatások stb.) Így a ROP alapvető céljaira, a kiegyensúlyozott fejlődésre, vagy a némileg háttérbe szorult területi különbségek mérséklésére ezekből az indikátorokból biztosan nem következtethetünk.

Az ROP-ban szereplő indikátorok jellegüket tekintve „intézkedés (teljesítmény) indikátorok”, amelyek az intézkedés megvalósulását, tehát a tervezett beavatkozások eredményét mérik. **Miután az intézkedéshez csak teljesítmény indikátor tartozik, olyan várható hatásokat, mint a környezetterhelés, területi kiegyenlítődség, fenntarthatóság a ROP jelenlegi formájában nem mér.**

A 2. prioritáshoz a térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése esetében választott indikátorok eltérnek a teljesítmény típusú indikátoroktól, ugyanakkor a választott hatás jellegű indikátorok nem szerencsések. *Az elérhetőség javításának* többértelműségéből a nem kellő körültekintéssel történő tervezés és megvalósítás során több negatívum származhat, mint haszon, ahogy erre már az intézkedések

értékelésénél rámutattunk. A mutató hiába mutat javulást, a hatások összességében negatívak lehetnek.

A "regionális tudásközpontok infrastruktúrájának fejlesztése" intézkedéshez kapcsolható indikátor, nevezetesen hogy hány felsőfokú oktatási intézmény részesül infrastruktúra-fejlesztési támogatásban gyakorlatilag nem mutat semmit. Nem tudjuk biztosan, hogy az adott célra egyáltalán felhasználásra kerültek-e a támogatások, és főként, hogy milyen eredménnyel.

A harmadik mutató pedig szintén egy gazdasági mutató (a támogatott településrészen megtelepült vállalkozások száma) miközben a prioritás címében is a települési környezet fejlesztése szerepel, a kapcsolódó intézkedések pedig a település-rehabilitációs akciók és a barnamezős területek hasznosítása. Az indikátor megint azt feltételezi, hogy akkor sikerült jól egy elhanyagolt, szennyezett terület rehabilitációja, ha helyükön újabb vállalkozások „nőnek ki”, holott az intézkedés a gazdasági létesítmények mellett „kulturális, közösségi, közösségi-informatikai, valamint szabadidő- és sport szolgáltató tevékenységeknek helyi adó létesítmények kialakítását” is támogatja.

6.2. Az intézkedési indikátorok

Az intézkedések mellé rendelt környezeti indikátorok kettős feladatot látnak el, egyrészt jelzik a tényleges tevékenységek környezeti hatásait, másrészt információkat nyújtanak a környezet állapotának alakulásáról egy-egy területre vonatkozóan, ami lehetőséget nyújt általánosabb értékelések elvégzésére.

Ennek megfelelően a fejezetben szereplő táblázatok az indikátorok két szintjét adják meg. A felsőbb szint a fenntarthatóság szempontjából értékeli a prioritásokhoz tartozó intézkedés csoport egészét, a másik a már konkrétan megfogalmazott intézkedéseknél kívánja jelezni a lehetőségek szerint a környezet állapot alakulását és a hatótényezők változásait. Mint jeleztük számunkra az állapotindikátorok a legfontosabbak.

Az indikátorok egy része becsülhető egy pályázat, vagy ami talán még fontosabb egy-egy területet érintő pályázatok összességének tekintetében. Ez utóbbi gyakran azért fontosabb, mert sok önmagában kis hatású beavatkozás együtt komoly problémák forrása lehet. Az indikátorok alakulásának becslése adott esetben a pályázat kötelező része is lehet.

A megelőzési feladat mellett az utólagos értékelés az indikátorok használatának másik területe, bár itt az is fontos kérdés, hogy kedvezőtlen tapasztalatok esetében mit lehet utólag korrigálni. A vizsgálat arra mindenképpen alkalmat teremt, hogy a későbbiekben ne kövessük el a már megismert hibákat.

Fenntarthatósági indikátorok

1. prioritás: A turisztikai potenciál erősítése		
<i>A turisztikai vonzerők verseny-képességének növelése⁸</i>	→	A vonzerőhöz társítható (terhelhetőségre alapozott) kívánatos forgalom és a tényleges forgalom eltérése A helyben lakó népesség számának alakulása az érintett településeken
<i>Turisztikai fogadóképesség javítása</i>	→	A helyi hagyományokra és adottságokra alapozottak szolgáltatások száma Az érintett területen lévő, a turisztikához kapcsolódó kis közép vállalkozások bevételeinek alakulása
<i>Kistelepülések szennyvíz kezelése</i>	→	Az alternatív szennyvízkezelési eljárásokkal érintett háztartások száma
2. prioritás: Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése		
<i>Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése</i>	→	Az ingázók számának változása, ebből a tömegközlekedést igénybevevők aránya A településeket érintő gépkocsiforgalom alakulása egységjárműben az érintett térségben. A megszüntetett vasúti szárnyvonalak hossza az érintett területen
<i>Település rehabilitációs akciók</i>	→	A helyben lakó népesség számának alakulása az érintett településeken
<i>Barnamezős területek újrahasznosítása</i>	→	Az újra hasznosított területek nagysága és a környezetbarát megoldások aránya Az évente megvalósuló zöldmezős beruházások területfoglalásának alakulása
<i>A regionális tudásközpontok infrastruktúrájának fejlesztése</i>	→	A fenntartható és hagyományos termelési és fogyasztási szokásokat és életmódot népszerűsítő események száma
3. prioritás: A régiók humán erőforrásának fejlesztése		
<i>A helyi közigazgatás és a civil szervezetek kapacitásépítése</i>	→	Az EMAS-t bevezető önkormányzatok száma
<i>A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása</i>	→	A helyi hagyományokra és erőforrásokra alapuló kezdeményezések száma (pl. öko-gazdálkodás stb.)
<i>Regionális tudásközpontok kialakítása</i>	→	A környezetvédelmi szemléletformálást tartalmazó új képzések, továbbképzések száma
<i>Régió specifikus szakmai képzések támogatása</i>	→	

⁸ A dőlten szedett intézkedések környezetvédelmi hatású intézkedések.

Az intézkedések környezeti indikátorai

Intézkedés (indikátor)	Hatótényező indikátor	Állapot indikátor	
<p>A turisztikai vonzerők versenyképességének növelése:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kulturális örökség és kiemelt természeti értékek hasznosításához kapcsolódó beruházások támogatása - Turisztikai vonzerőkhöz vezető bekötő utak felújítása, kiépítése - Turisztikai vonzerőkhöz kapcsolódó kerékpárutak kiépítése - A turizmushoz kapcsolódó marketing eszközök támogatás <p><i>Jelenlegi intézkedés indikátor:</i> A vendégejszakák száma évi mintegy 2%-kal növekszik a támogatott területeken 2004-2008 között</p> <p>Turisztikai fogadóképesség javítása</p> <ul style="list-style-type: none"> - A szálláshelyek színvonalának javítása - Vonzerőkhöz kapcsolódó szolgáltatások (beruházási elem) fejlesztése <p><i>Jelenlegi intézkedés indikátor:</i> 2004-2006 között a 2001-ben meglévő összes kereskedelmi szálláshely mintegy 3%-ának létesítése vagy felújítása</p>		Gépkocsiforgalom változása a célterületeken egységjárműben és az érintett lakosság nagysága → A levegőminőségi állapot szezonális eltérése a nitrogén-oxid tekintetében.	
		A nem megfelelően tisztított szennyvizek arányának alakulása a célterületen → Fürdésre alkalmas élővizek tápanyagháztartási és bakteriológiai mutatói	
		Felszíni vizekbe bevezetett használt termálvizek mennyisége	
		Megszüntetett és létesített erdőterületek nagyságának eltérése a célterületeken → Az összefüggő természetes-természetközeli élőhely-együttesek arányának változása a célterületeken	
		Beépített területek arányának változása →	
	→		Az attrakcióként kezelt kulturális örökség részét képező épületek, település részek, világörökségi objektumok állapota (Felújított, újra-élesztett kulturális értékek (épületek, építmények, egyéb művi elemek száma) →
	→		
	→		A szálláshelyek közelében a területhasználati változások jellege és kiterjedtsége →
	→		Az attrakcióként kezelt természeti értékek (fajok, élőhelyek, tájak, képződmények) állapota →
		A szelektív hulladékkezelés aránya az érintett településeken.	
<p>Kistélepülések szennyvíz kezelése:</p> <p>Turisztikailag frekventált 2000 lakos-egyenérték terhelés alatti települések ártalommentes szennyvízelhelyezési megoldásai</p> <p><i>Jelenlegi intézkedés indikátor:</i> A 2004-2006 között a szennyvízkezelésbe bevont turizmus által érintett települések száma 20 település</p>	→	Az intézkedések által érintett települések összes szennyvizéből az ártalommentes kezelési eljárásom átment mennyiség aránya → Az 50 mg/l nitrátkoncentrációt meghaladó mértékben szennyezett vízműutak száma	
		Az intézkedések által érintett települések összes szennyvizéből az ártalommentes kezelési eljárásom átment mennyiség aránya → A felszíni vízminőségi állapot alakulása	

Intézkedés (indikátor)		Hatótényező indikátor		Állapot indikátor
Térségi kapcsolatrendszer fejlesztése: - Alsóbbrendű közúthálózat fejlesztése - Gazdasági létesítmények elérhetőségének javítása - Helyi és helyközi tömegközlekedés infrastruktúrájának javítása <i>Jelenlegi intézkedés indikátor: A 2004-2006 között támogatott települések elérési ideje a legközelebbi térségközpontból 5%-kal csökken</i>	→	Gépkocsiforgalom változása a célterületeken egységjárműben és az érintett lakosság nagysága	→	A levegőminőségi állapot nitrogén-oxid tekintetében.
	→	A tömegközlekedést igénybe vevők számának alakulása a célterületen		
	→	Az érintett területen élők személygépkocsi használatának változása megtett km/év		
	→	Felújított és az új építésű utak aránya	→	Az összefüggő természetes-természetközeli élőhely-együttesek arányának változása a célterületeken
Település rehabilitációs akciók Közterületek rehabilitációja és települési zöldfelületek fejlesztése; lakótelepek környezetének megújítása; gazdasági, kulturális, közösségi, közösségi-informatikai, valamint szabadidő- és sport szolgáltató tevékenységeknek helyi adó létesítmények kialakítása; városrészek közbiztonságának növelése <i>Jelenlegi intézkedés indikátor: nincs</i>	→		→	Közhasználatú városi zöldterületek nagyságának változása
			→	A szlökközpontú városi belterületek arányának változása az érintett településeken
			→	A pollen allergiás megbetegedések számának alakulása az érintett településeken
Barnamezős területek újrahasznosítása: Barnamezős területek újrahasznosítása a területek funkcióváltása érdekében (pl. közösségi- kulturális-, ipari-, adminisztratív, turisztikai-kereskedelmi funkciók) <i>Jelenlegi intézkedés indikátor: 5%-kal növekszik a támogatott településrészen megtelepült vállalkozások száma 2004-2006 között</i>			→	A megfelelően tekinthető állapotjellemzőkkel rendelkező (felújított, újraélesztett) művi elemek, épületek, építmények száma
			→	A megfelelő változásokkal érintett terület aránya, lakosság száma

Intézkedés (indikátor)		Hatótényező indikátor		Állapot indikátor
<p>A helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását szolgáló szociális gazdaság típusú programok támogatása. - Non-profit foglalkoztatási projektek kidolgozásában és menedzselésében jártas szakemberek képzése, mintaprojektek kidolgozása, tapasztalatok elterjesztése, tanácsadói szolgáltatás működtetése <p>Jelenlegi intézkedés indikátor: <i>A támogatások révén mintegy 2500 fő foglalkoztatása a szociális gazdaságban 2004 és 2006 között</i></p>	→	<p>A non-profit projekteken belül a környezetvédelmi, környezettudatosságot fejlesztő projektek száma</p>	→	<p>A környezetállapot javítással járó akciók által érintett terület kiterjedése.</p>

MELLÉKLETEK

I. MELLÉKLET:

A FENNTARTHATÓSÁG ÉRTÉKRENDJE A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSEK VONATKOZÁSÁBAN

Mottó: „Minden ma létező probléma egy korábbi jóakarató fejlesztés eredménye.”

Axióma:

Minden fejlesztésnek a fenntartható fejlődést kell támogatnia!

Definíció:

A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jobblét megvalósítása, anélkül, hogy a környezet eltartó-képességét veszélyeztetnénk.

A fogalom tartalmának megértése:

- **A fenntartható fejlődés az emberi társadalomra vonatkozik**, s nem az univerzumra, s nem az örökké valóságra. Arról szól, hogyan tudunk a jelenben úgy élni: termelni; fogyasztani; együtt élni embertársainkkal és környezetünkkel, hogy **életünk eredménye a szociális jobbléthez, a jövő generációk bővülő lehetőségeihez vezessen.**
- A fenntartható fejlődés célja a folytonos szociális jobblét. Ennek a jobblétnek a megvalósulásához a **gazdaság eszköz, a környezet pedig feltétel.**
- **A gazdaság nem válhat a társadalmi tevékenység céljává.** A jelenlegi értékrendben a gazdaság a cél, s a jó gazdaság érdekében az ember és a környezet eszközzé válik.
- A környezet a fenntarthatóság olyan feltétele, amely azt jelenti, hogy adott tudományos és technikai színvonalon nem haladhatjuk meg környezetünk eltartó-képességét.
- A fenntartható fejlődés integrált fogalom. Integráltsága azt jelenti, hogy **a környezet és a fejlődés minden kérdése összefügg.**
- A fenntartható fejlődés **nem szinonimája a környezetvédelemnek.** A környezetvédelem a fejlődés következtében létrejött környezeti károk felszámolására kialakított ágazat, míg a fenntartható fejlődés az összes emberi tevékenységet igyekszik tervezni oly módon, hogy azok ne okozzanak társadalmi és környezeti problémákat.

A legtöbb vitát a szociális jobblét fogalma okozhatja, amin valószínűleg az életminőség valamilyen speciális javulását lehet érteni. Ennek kifejtésekor és elfogadtatásakor azonban gyakorta azzal kerülünk szembe, hogy a fejlődés fogalma burkoltan megegyezik a gazdasági növekedéssel, és még inkább a fogyasztás

növekedésének alakulásával. A piacgazdaság lételemé a fogyasztás növekedésére épülő gazdasági növekedés, e nélkül nem képes működni. Szélsőségesen fogalmazva: a fenntartható fejlődés fogalma mögött gyakran az a törekvés fedezhető fel, hogy: miként lehet a fogyasztást úgy növelni, hogy a felhasznált, illetve érintett természeti erőforrások fajlagosai csökkenjenek. Ez a fajta megközelítés már csak azért is problémás, mert ez a törekvés sem érvényesíthető a végtelenségig. Ettől válik a fogalom nehezen kezelhetővé, mert valamiféle folytonos javulást tételez fel egy végeredményben korlátos rendszerben.

Ha viszont a „fejlődés” fogalma alatt az életminőség komplex javítását értjük, akkor felmerül a kérdés: a dzsungelben háborítatlanul élő amazonasi indián életminősége rosszabb-e például a miénknél? Valószínűleg nem, csak másmilyen, viszont ez egyértelműen fenntartható, de fenntarthatóság ára a változás hiánya. Ez arra mutat rá, hogy az életminőség, illetve az életminőség javításának, fejlődésének értelmezése attól függ, hogy milyen igényei vannak a társadalom tagjainak. A piacgazdaság esetében az maga növeli ezeket az igényeket, saját fennmaradása érdekében. A fentiek miatt elmondható, hogy véleményem szerint **minél jobban közelítünk a világgazdaság szintjétől a helyi szint felé, a fenntartható fejlődés fogalma annál inkább válik kezelhetővé, annál inkább lesz reális tartalma.**

A továbbiakban meg kell határoznunk azokat a prioritásokat, célokat, amelyeket a munkánk során, mint az összehasonlítás alapját jelentő értékrendet alkalmazunk. A továbbiakban ezek témakörönként jelennek meg. A következő fejezetben a prioritásokat 3 formátummal jelöljük:

- ☞ Vastagon szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket a tartalmi elemzésekhez használni kívánunk.
- ☞ Dőlt betűvel szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket esetlegesen a tervezési módszer elemzésére használhatók.
- ☞ Normál módon szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket nem használunk az értékelésekhez, miután a vizsgálat tárgyától nem számonkérhetőek.

1. A természet és az ember nem szemlélhető csak erőforrásként

A természet és sajnos maga az ember is a gazdaság számára természetesen elsősorban erőforrást jelent. A természet léte is, az ember elsősorban szellemi lény. Ehhez kapcsolódóan a nem anyagi értékeknek az anyagiakkal legalább egyenrangú helye van a fenntartható fejlődésre törekvő fejlesztésben. A nem anyagi javak megléte előfeltétele az egyének és társadalom anyagi gazdagságának. A természeti erőforrások biztonsága, a környezet teljesítőképességének megőrzése, az iható víz, a tiszta levegő, a szennyezés-mentes környezet, a táj esztétikuma mind-mind létezésünkhöz szükséges, pénzben nem kifejezhető értékek.

A természetet önmagáért kell óvnunk, mert minden amit belőle elpusztítunk, azt magunkból pusztítjuk el. Elő kell segíteni olyan erkölcsi normák kialakulását, amelynek révén felismerjük, hogy nemcsak arra a közvetlen környezetünkre kell

odafigyelnünk, amely romlása közvetlenül súlyosan érintheti az embert. Tisztelettel és felelősséggel kell, hogy adózzunk a tradicionális (kultúr és természetes) táji értékeink előtt.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ A fejlesztések során a környezetgazdasági érdekeken kívül a nem forintosítható etikai megfontolásokat is figyelembe kell venni. Az etikai szempontokat figyelembe vevő fejlesztésnek el kell ismeri a megóvandó értékek gazdasági érdekeken felül álló létjogosultságát, és azok "ügyvédjeként" kell eljárnia.
- ☞ **A lételemnek tekintett, feltételeken megújuló környezeti elemek (levegő, víz, föld, élővilág) készleteit és állapotát, valamint az általuk alkotott környezeti rendszer potenciálját, önszabályozó képességét, a rendszer terhelhetőségének határán belül fenn kell tartani, illetve ahol ez szükséges és lehetséges, állapotukat javítani kell.**
- ☞ **A biológiai sokféleség megőrzésének feltételeit: a természetes és természetszerű élőhelyek sokszínűségét, és térbeli koherenciáját biztosítani kell.**
- ☞ **A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek. Így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.**

2. Minden fejlesztés végső célja a területen élők számára elérni, hogy jobb legyen ott élni, mint eddig!

Minél jobban közelítünk a világgazdaság szintjétől a regionális, majd a helyi szint felé, a fenntartható fejlődés fogalma annál inkább válik kezelhetővé, annál inkább lesz reális tartalma. A helyi emberek érdekei, a helyi kezdeményezések, az alulról építkező tervezés prioritást kell, hogy kapjon. A helyi és tágabb közösségi érdekek kiegyensúlyozottsága alapfeltétele a fejlesztéseknek. Lényegesen nagyobb teret kell engedni a szubszidiaritásnak, hogy a társadalom helyi szinten tudja ütköztetni és egyeztetni a különböző érdekeket, intézni saját ügyeit. *A helyi közösséget nem bevonni kell a fejlesztésbe, hanem engedni kell fejleszteni.* Tehát itt a szubszidiaritás nem csak a döntésekre, hanem a tevékenységekre is vonatkozik.

Építeni kell a lakosság helyi kötődésére, öntudatára. (Nem szükségszerűen jó az, hogy ha pl. Győrben bezárja egy vállalat valamely üzemét és elvárja, hogy a dolgozók költözzenek át Nyíregyházára, ahol a másik üzem működik. Nem kell amerikai szintű mobilitás, ahol mondjuk 2 évre szól egy állás és utána lehet, hogy az ország másik felébe költöznek. Ez a „gyökértelenség”, ezt el kell kerülni.) Érték tehát a jelenleg még (főként vidéken) meglévő közösségi tudat, összetartás megléte.

Erősíteni kell az emberekben a „régión tudatot”. A régióknak valóban gazdasági-földrajzi egységet kellene ehhez alkotniuk. Jelenleg pl. Esztergomból vonattal Székesfehérvárra csak Pesten keresztül lehet eljutni, tehát egy másik régió keresztül. Hol van itt tehát a „szerves” kapcsolat a régió két nagyvárosa közt? Ha „vonalzóval” politikusok rajzolják a régióhatárokat, attól az emberek nem érzik sajátjuknak a rájuk erőltetett rendszert, nem fogják megérteni, szeretni a regionalizmust.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ **Minden a környezetgazdálkodással összefüggő tevékenységet azon a szinten kell megvalósítani, ahol a probléma kezelése a legnagyobb környezeti és egyéb haszonnal, és a legkisebb környezeti kockázattal ill. kárral jár.**
- ☞ A helyi tőke, a helyi piac, a helyi kereskedelem, a helyi erőforrások fenntartható használata, a helyi kultúra megőrzése, a helyi közösség fejlesztése és önmeghatározó képessége nem lehet kiszolgáltatottja kizárólagosan a külső érdekeknek.
- ☞ **A természeti erőforrások felhasználásának egyensúlyban kell lennie a régióban létrehozott, illetve az ott élők által elsajátított új értékekkel.**
- ☞ **A fejlesztésnek meg kell őriznie az alkalmazkodott helyi kultúrát, azokat a termelői és fogyasztói mintázatokat, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki, s hosszú távon biztosították a helyi közösség és környezet harmóniáját.**
- ☞ A helyi szinten kezelhető erőforrások használata a helyi közösség hasznát szolgálja!
- ☞ *A fejlesztéssel kapcsolatos igények, tervek a helyi közösség által fogalmazódnak meg.*
- ☞ **A helyi közösségeknek ne szűküljenek a lehetőségei az igényelt és választható életmódok tekintetében, amennyiben ezek nem zárják ki egymást, és megfelelnek mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés kritériumainak.**
- ☞ A fejlesztéseknek elsőbbséget kell biztosítani a helyi fejlesztési szereplők intellektuális befektetéseinek a tőkeintenzív befektetésekkal szemben, az anyag és energiaszegény termelői, szolgáltatói, fogyasztói mintázatokkal kapcsolatos innovációt kell támogatni
- ☞ *A döntési folyamatokat a helyzetelemzés, az alternatívák megfogalmazása és kidolgozása, valamint az érdekegyeztetés kell, hogy bevezesse.*

3. Összefogásra képes, autonóm, alkalmazkodó és innovatív közösségekre épülhet a rendszer!

A fenntartható társadalom a teljes jogú egyénből és azok közösségeiből építkezik rendszerré. Az egyén érdekeinek megvalósulása a közösségen keresztül ütközik, vagy azonosul más egyének vagy közösségek érdekeivel, s a különböző érdekek szelekcióját a kölcsönösség adja. A kölcsönös nagylelkűség, a közösségi érzés újraéledése ebben a szerkezetben nem a közösség kötelező diktátuma, hanem az egyén egzisztenciális létének kiteljesedési lehetősége. A mindenkire kötelező parancsokat osztogató monolit hatalmi struktúrával szemben, amely a kölcsönösség elszegényedéséhez, egyéni és csoportérdekek kialakulásához vezetett, *a fenntartható társadalom szerkezetében az egyén vágyai válnak a közösség szervező erőivé, ahol a helyi közösség egy decentralizált irányítási rendszerben intézi saját ügyeit.* A döntés áthelyeződik a döntés közvetlen határfelületére, csökken a központi felelősség és a sematizálásból adódó tévedési lehetőség. Nő a szabadságérzet és a tényleges beleszólás a közösség sorsának intézésében.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ Lényeges, hogy a helyi közösségek (egyének, vállalkozók, intézmények stb.) „adaptációs készsége” fejlődjék. (Adaptáció alatt a változó gazdasági viszonyokhoz való jobb alkalmazkodóképességet értjük.) Jelentős érték a magyar találékonyság, innovációs hajlam, de még az egyszemélyes vállalkozásoknak is fontos lehet az „önmenedzselés képességének”, a prezentációs stb. készségeknél az elsajátítása.
- ☞ Erősíteni kell a hitet, hogy van autonómia; az embereknek érdemes részt venni a közéletben, esetünkben pedig: szűkebb környezet (régió) dolgainak alakításában. (Jó lenne, ha hinnék az emberek, hogy nem az aktuálisan kormányon lévő „hadak” valamely tagjának kegyes jóindulatától függ, hogy egy Budapeستől 200 km-re lévő faluban lebetonoznak-e 20 méter járdát vagy nem.)

4. A felelős és holisztikus szemléletű tervezés primátusa

A fejlesztésekre irányuló tervezésnek a problémák okainak feltárása és azok megválaszolására kell törekednie. A fejlesztésnek az újabb problémák létrejöttét kell megelőznie. Az okozatok kezelésére irányuló problémamegoldás elmélyíti a válságot. *Csak a holisztikus látásmód biztosíthatja, hogy megszűnjenek azok a „megoldási” gyakorlatok, amelyek a helyi problémákat a globális környezetre, a környezet minőségéről az erőforrásokra, egyik környezeti szféráról a másikra helyezik át.* A tervezésnek figyelembe kell venni a jövő generációkra ható hosszú távú hatásokat. A pillanatnyi érdekek kielégítése, a jelenben jónak látszó megoldások a hosszú távú hatások meg gondolása nélkül csökkentik a fenntarthatósági kilátásokat. A felelős tervezés figyelembe veszi az adott terület ökológiai adottságait, nem az adottságok ellen fejleszt, hanem azokra alapot, oly módon, hogy az ne változtassa meg a környezet ökológiai jellemzőit.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ *A felelős tervezésnek egyszerre kell kielégíteni a természetes rendszerek stabilitásának és sokféleségének igényét. A biológiai sokféleség megőrzése a természetes fajok, illetve a hagyományos fajták fenntartása kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon a tervezésnél. A biológiai sokféleség, a természeti erőforrások sokfélesége, a sok lábon álló gazda(g)ságot kínálja a számunkra. Minél több elemét hasznosítjuk a természetnek, annál változatosabb a termékszerkezetünk, annál több elem megőrzésében vagyunk érdekeltek. A rendszerek sokfunkciós használata egyaránt növeli gazdaságunk stabilitását, a sokféle haszonvétel lehetőségén keresztül a helyi társadalom fejlődését, s lehetővé teszi a természetes sokféleség fenntartását is.*
- ☞ Az agrobiodiverzitás megőrzése a kulturális és a táji hagyományok megőrzésével együtt kell, hogy járjon. A védett természeti értékek esetében különös figyelmet kell fordítani a fejlesztésekre, ahol a természetvédelmi érdekeknek kell az elsőbbségét biztosítani, s vigyázni arra, hogy a fejlesztések ne generáljanak a terület eltartó-, illetve tűrőképességénél nagyobb terheléseket (pl. turizmus)
- ☞ *A tervezésnek gondoskodnia kell a térszerkezet olyan módon történő alakítására, hogy a természetes élőhelyek koherenciája ne sérüljön, az ökológiai hálózat teljesíteni tudja az élővilág elterjedésében játszott szerepét. A területhasználatban elsőbbséget kell biztosítani az ökológiai tájgazdálkodásnak, melyben fel kell használni a történelmi*

ismereteket, különös tekintettel az ártéri- és fok-, a hegyaljai-, a hegyvidéki-, illetve a pusztai gazdálkodás hagyományait. A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.

- ☞ A tervezésekor ki kell térni a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismeretek és a szemlélet fejlesztési módjára, lehetőségeire is. A környezeti válság megoldása és kezelése csak egy szemléletében megváltozott, tudatos társadalomban elképzelhető. Ez feltételezi az egész oktatási-nevelési folyamat átértékelését céljaiban, módszereiben és tudásanyagában egyaránt.
- ☞ Az okok és következmények egy rendszerben léteznek, ezért ezeket csak integrált módon lehet kezelni. Nem lehet továbbra is széttagolt intézményrendszerrel, különálló politikákkal kezelni. Új intézményrendszerre van szükség, amely képes biztosítani az elkülönült politikák, jogrendszer, szabályozási rendszer, szektorális gondolkodás integrációját

5. A környezethasználó egyén és szervezet „helyes” magatartása

A környezet és a természeti erőforrások használóinak erkölcsi kötelessége a természet közös értékeit előrelátó értékvédő gondoskodással kezelni. Más szóval Magyarország ezer éves kultúrája, a hagyomány, a mélyen gyökerező európai eszmerendszerek kellő alapot adnak ahhoz, hogy Európa közepén polgáraink, vállalatunk és politikai döntéshozóink is higgyenek abban, hogy etikai kötelességük is megőrizniük és javítaniuk a környezet állapotát.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének ”ellenőrzési” lehetőségei

- ☞ **A fejlesztéseknek a fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítását kell támogatni. A termelői és fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegényen keresztül, a tudás és kultúra termelésének, fogyasztásának irányába kell, hogy mutasson.**
- ☞ **Nem nőhet a természetbe hulladékként visszakerülő anyagok mennyisége, miközben ezek veszélyességének csökkenni kell**
- ☞ Pozitív és helyi köztudatnak kell kialakulnia az „értelmes munkavégzésről” Jelenleg többségében olyan termelői folyamatok működnek, hogy a monotonitástól, és attól, hogy egy alkatrészt szerel be valaki a 20 ezerből az az érzete támad – jogosan – hogy teljesen felesleges a munkája, egyáltalán: a személye. Ez nyilván kihat munka után a családi életre, a munkához való viszonyra stb.
- ☞ **A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.**

Egy általános, minden eddigire vonatkozó kritérium

- ☞ **A régió, nem veszélyezteteti - sem közvetlen, sem közvetett formában - más régiókban ugyanezeknek a követelményeknek az érvényesülését**

6. Tudatos, értékvédő, igényes életmód „divatja”

Nagy szükség van az igényes, tudatos életmód megjelenésére már az „átlagemberek” szintjén. Nem elég, ha néhány tíz fős „elit” látja mélységében a globális folyamatokat és tudja felismerni a helyi szintű megnyilvánulásait (fenntarthatóság vs. globalizáció). Nem szabad, hogy a kóla-típusú mondanivaló legyen domináns az átlagemberek szemléletformálásában. (Jelenlegi arány a reklámra és környezeti nevelésre fordított összegek között 1000 : 1.) Biztos, hogy nem lehetnek sikeres a fenntarthatósági törekvések, ha a szereplői nem tudják, hogy minek is a részesei

- ☞ **Meg vannak az eszközök ahhoz, hogy a fenntarthatóság elvei tudatosuljanak, és erkölcsi normává váljanak a társadalom tagjaiban, és ezzel párhuzamosan az érintetteknek a döntésekben való részvétele biztosítva legyen.**

II. MELLÉKLET:

KÖRNYEZETI PROBLÉMA ÉS CÉLFA A REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAMOKHOZ

Ebben a mellékletben megkísérlünk egy – a ROP tartalmának ismeretében, de attól mégis függetlenül – egy „univerzális (tehát nem régióspecifikus) probléma és célfa prototípust felvázolni. E prototípusok alkotják azt az etalont, amihez „mérjük” az egyes régiók egyedi probléma- és célfáit. Az előbbiekhöz hasonlóan megállapításaink a munka jelenlegi állásánál kerültek azonosításra és későbbiekben lényegesen módosulhatnak

Regionális operatív program általános probléma fa

A társadalmi tudati kérdések összekapcsoltsága a környezet állapotával

- ☞ A feltörekvő fogyasztói társadalomban a társadalom anyagi értékrendje és az ehhez kapcsolódó etikai válság miatt a környezeti tudat fejletlen marad.
- ☞ A fogyasztók nem értékelik természetes környezetük viszonylagos jó állapotát, és nem ismerik fel az összefüggést a fogyasztás növekedése és a környezet állapotának esetleges romlása között.
- ☞ Esetleges és személyfüggő, hogy mely településen és mely lakossági rétegeket érint a környezeti tudatformálás.
- ☞ A tőkebefektetőknek nincs azonosságtudata a helyi környezettel, ezért esetleges, hogy törődik-e a fejlesztés környezeti hatásaival, főleg azokkal, amikre jogszabály nem kényszeríti.

A társadalmi intézményi tényezők összekapcsoltsága a környezet állapotával

- ☞ Regionális szinten teljesen hiányoznak a környezet és fejlődés kérdéseit együtt kezelő intézmények.
- ☞ Még nemzeti szinten sem valósult meg a környezetpolitika szektorális integrációja, a helyi közigazgatási szinten pedig még a lehetősége sem vetődött fel.
- ☞ A környezet megőrzésére szakosodott intézményrendszer helyi szinten jelentős deficitekkel küzd, a szabályozás, az anyagiak és a kapacitások területén egyaránt.
- ☞ Nincs olyan mechanizmus, amely képes lenne kiszűrni azokat a negatív környezeti hatásokat, amelyek a különböző fejlesztési programok megvalósítása során keletkeznek. (Az egyes környezeti hatásvizsgálatokból nem adható össze egy fejlesztési program környezeti hatása).
- ☞ Sem nemzeti, sem helyi szinten nincs olyan szabályozó intézmény, sem a jogi, sem a közgazdasági szabályozás tekintetében, amely képes lenne a környezeti, társadalmi és gazdasági kérdések együttes kezelésére.

Közösségi, társadalom-szerkezeti feltételek környezeti vonatkozásai

- ☞ A fogyasztói társadalmakat jellemző globalizálódó kultúra, a szerves kultúra, azaz a hagyományos környezetviszony felbomlásához, a nem fenntartható termelői, fogyasztói mintázatok kialakulásához vezet vidéken is.

- ☞ A multinacionális nagytőke uniformizálttá teszi a térséget (eltűnő félben van a térségre jellemző életmód, kultúra a „nemzetközi egyformaság” népszerűsége miatt), elnyomja a helyi sajátságokat, amelyek az egyedi fejlődési út erőforrásai lehetnének.
- ☞ A globalizáció következtében felbomlik a város és környezetének termelői, szolgáltatói, fogyasztói kapcsolata, mivel a városokat növekvő részben multinacionális cégek látják el globális termékekkel. A vidék a város piacává válik, míg áru termelői, szolgáltatói funkciói fölöslegessé válnak. A vidéki áru termelés megszűntével a táj átalakul.
- ☞ A gazdaság szerkezet átalakulása miatt a lakosság jelentős részének ismerete, szaktudása alkalmatlan az új szerkezeti irányok követésére, kiszolgálására.
- ☞ Az iparból felszabadult dolgozók elvesztették azokat az ismereteket, amelyek a hagyományos paraszti élethez nélkülözhetetlenek, sem ismereteik, sem eszközeik nincsenek a mezőgazdasági termeléshez.
- ☞ A roma lakosság elvesztette hagyományos tevékenységeit a modernizáció miatt (vályog-vetés, cserép, cigány-tégla, agyagosság, teknő, famunkák, stb.), s a felborult munkamegosztásban nincs helye a tevékenységének. A helyi erőforrások alacsony negatív externáliával járó feldolgozása ezzel csorbát szenvedett.
- ☞ A fejlettség területi egyenlőtlensége a fejlesztési góccok és a perifériák között alakul ki. A marginalizálódott területeken a szegénység környezeti kapcsolata közvetlenné válik, az emberek egy része a természeti erőforrások közvetlen használatára kényszerül.
- ☞ A marginalizálódott területek a fejlesztésben további hátrányokat szenvednek a saját források hiányának következtében.
- ☞ A kisebbség tagozódása a helyi közösségbe nem történik meg, a hagyományos közösségi élet szinterei, intézményei amúgy is megszűntek.
- ☞ Nagyon alacsony fokú a helyi közösségek önmeghatározó képessége, hozzászórtak a külső feltételeknek való kiszolgáltatottsághoz, várják, hogy ezek határozzák meg, jobbítsák sorsukat. A fejlődés külső meghatározottsága azonban általában környezetidegen, mert nem a helyi környezet ismeretén alapul.

Az egyén viselkedésének környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A fogyasztói társadalomra jellemző fogyasztói szokások átvétele anyag és energiapocsékoláshoz és a hulladékok fokozott termeléséhez vezet.
- ☞ A fogyasztók nem ismerik az általuk felhasznált termék fogyasztása és használata kapcsán felmerülő környezeti problémákat, a vásárlásnál nem, vagy csak alig szempont a környezet és létminőség.
- ☞ Csak kevesen vannak tudatában a környezetkímélő mezőgazdaság és az életminőség kapcsolatának, ezért az ételminőség és a környezet egyaránt károkat szenved a mezőgazdasági árutermelés területén.

Ismereti hiányok környezeti összekapcsoltsága

- ☞ Nem áll rendelkezésre megfelelő környezeti információ, a környezet és fejlődés ügyének összekapcsoltságáról. Nincs regionális szintű információ, az információk nem összegezhető alacsonyabb szintekről.

- ☞ Nem léteznek azok az adatstruktúrák és információfeldolgozási módszerek, amelyek a helyi közösségről, környezetéről és környezet viszonyáról hiteles információval szolgálnának.
- ☞ A statisztikai hivatal által működtetett adatszolgáltató rendszert nem a fenntarthatóság vizsgálatára alakították ki, így a belőle levont következtetések torzák lehetnek.
- ☞ A helyi tervek megfogalmazásánál statisztikai adatokból következtetnek az egyes kis települések sajátosságaira, holott azok nagyon is egyediek.

A szociális problémák környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A szociális olló nyílásának a következménye, hogy a gazdagok indokolatlan igényeikkel, a szegények megélhetési kényszerük miatt az eltartóképességen túl terhelik meg a környezetet.
- ☞ Számos ember demoralizálódott a tartós munkanélküliség, a kilátástalanság és az elszegényedés miatt. Nekik nincsenek saját fejlesztési forrásaik, termelő eszközeik, sem kedvük az átképzéshez, új ismeretek megszerzéséhez. Megélhetésük érdekében a természetes környezet ellen fordulnak.
- ☞ A régiók fejlettségének kiegyenlítési törekvése nem oldja meg a régiókon belüli területi fejlettségbeli különbségeket.
- ☞ Nincsenek olyan fejlesztési szabályok, amelyek biztosítanák a természeti erőforrásokhoz való hozzájutás egyenlő lehetőségét. A helyi közösségek közös tulajdonát gyakran egyéni gazdasági célokra sajátítják ki.
- ☞ A marginalizálódott területeken a jövedelemszerzési lehetőségek szűkössége a települések korstruktúrájának elöregedéséhez, a „vállalkozó kedvű” családok elvándorlásához, összességében a népesség kontraszelekciójához vezet.
- ☞ A szegénység szegénységet szül, a szegények lakta településeken az önkormányzat is szegény marad.
- ☞ A még fennmaradt hagyományos fogyasztási mintázatokat a szegénység kényszere szüli, így a fogyasztást nem a fenntartható fogyasztói tudat, hanem az anyagi lehetőségek korlátozzák.

A szektorok szerepe a környezeti problémák kialakításában

- ☞ A mezőgazdálkodás szerkezete nem igazodik az agroökológiai feltételekhez. (termőhelyi adottságok: domborzat, termőföld minősége, klíma, stb.) A nem adekvát környezethasználat irreverzibilis változásokhoz vezet.
- ☞ Nem ismerjük a fenntartó erőforrás-használat módjait. Nincsenek olyan tájközpontok, amelyek integrálnák a tájgazdálkodási tevékenységeket.
- ☞ Folyamatosan csökken az agrobiodiverzitás, a géntechnológia úton létrehozott fajok további veszélyt jelentenek a biológiai sokféleségre, illetve az élelmiszer- és környezetbiztonságra.
- ☞ Nincs megfelelő minőség-ellenőrzés a helyi termékek körében.
- ☞ Az erdőgazdálkodásban, különösen a magánbirtokosságok esetében, a tőke és ismeretek hiánya az igénytelen (monokultúrás, tájidegen fajok, stb.) gazdálkodás irányába mutat.
- ☞ Az erdősítési kedvnek gyakran magas diverzitású, természeti szempontból értékes gyeppek, másodlagos szukcessziók, nedves területek esnek áldozatul.

- ☞ A közgazdasági szabályozás elégtelensége miatt azok a termelői és szolgáltatói technológiák élveznek előnyt, amelyek magas negatív külső környezeti társadalmi költséggel járnak. Az alacsony externális hatású kézműipar versenyképtelenné válik.
- ☞ Gyakori az olyan ipari tevékenységek meghonosítása, amely veszélyezteti a helyi kulturális, táji, természeti adottságokat. Az ipari parkok létesítésének nincsenek ilyen átfogó szempontjai.
- ☞ A beruházók előnybe részesítik a zöldmezős beruházásokat, míg kicsi a kedv a rozsdáövezetek hasznosítására.
- ☞ A rohamszerűen megvalósított „környezetvédelmi” infrastrukturális beruházások (szennyvízcsatornázás és centralizált szennyvízkezelés, regionális hulladéklerakók) gyakran több környezeti terhelést generálnak, mint amennyit megoldanak, továbbá jelentős költségekbe hajthatják az amúgy is küszködő önkormányzatokat és lakosságot.
- ☞ Ugyanakkor nincsenek meg az elfogadott és már bizonyítást nyert megfelelő alternatív megoldások, s hiányzik az azok bevezetését, elterjesztését szolgáló ösztönző rendszer is.
- ☞ A lakossági energiatakarékosság nem tudatos, a szegénység miatt spórolnak az elektromos energiával vagy tüzelőanyaggal, ugyanakkor alacsony hatásfokú berendezéseket használnak, az épületek rosszul szigeteltek, stb.
- ☞ Nem használják ki a megújuló energiaforrások által nyújtotta változatos lehetőségeket, vagy nem a helyi erőforrásokon alapuló (biomassza, napenergia), hanem egyoldalú energiaszolgáltatás alakult ki, a gáz, és az elektromos energia vált meghatározóvá.
- ☞ A tőkehiány és a megfelelő támogatási konstrukciók nélkül lehetetlenné válik, hogy helyi megújuló energiahordozókra alapuló helyi energiaellátó rendszerek jöjjenek létre
- ☞ A globalizációval együtt növekvő közlekedési szektor környezeti terhelése és erőforrás fogyasztás mindenhol növekszik, s túlkompenzálja a más területeken jelentkező, esetleges javulását a környezeti terhelésnek.
- ☞ Az egyéni közlekedési módok csábításával és gyakran kényszerével nem képes versenyt tartani a színvonalában gyengülő tömegközlekedés.
- ☞ A turizmus különböző fajtáinak térhódítása, kétségtelen gazdasági előnyük mellett veszélyt jelent a természeti értékekre, különösen védett területekre, amennyiben azt időben megfelelő módon nem szabályozzák.

A térszerkezeti változások környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A közlekedési, szállítási infrastruktúra térfoglalása, összefüggő és kiterjedt hálózattá váló szerveződése, valamint a terület-felhasználás fokozódó igényei (agglomerációk létrejötte, zöldmezős beruházások, településrendezések) lerontják a természetes térszerkezetet, csökkentik a természetes élőhelyek koherenciáját, az ökológiai hálózat működésének lehetőségét.

A „külső” hatótényezők környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A globális klímaváltozás fokozott terhek elé állítja az embert, amelyek elhárítási kényszere további környezeti terhelést eredményez (pl. árvizek vagy aszályok

elleni védekezés, hűtés, stb.). Ezek ugyan növelik a GDP-t, de csökkentik a természeti tőkét.

- ☞ A jövő jelentős, de már jelen lévő kihívása az invázív, agresszíven terjedő fajok térhódítása, s az ezzel együtt járó élőhelyi átrendeződés, vagy embernek okozott kellemetlenségek (pl. kártevők, allergének, stb.)
- ☞ Gondot okoz a határon túlról származó rendkívüli szennyezések kezelése (pl. Tisza – cián, nehézfém), illetve a reguláris külső környezeti terhelések csökkentése.

Regionális operatív program általános célja

A társadalom környezeti tudatának javítása

- ☞ A környezeti tudatformálás esetleges jellegét át kell formálni rendszeressé. A közoktatás egész vertikumában rendszeressé kell tenni a környezeti tudatformálást.
- ☞ A szervezett oktatáson kívül tág teret kell engedni azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek az életen keresztül történő tanulás, művelődés lehetőségeit biztosítják.
- ☞ Az intézményesített környezeti nevelésben elsajátított tudatot meg kell, hogy erősítse a mindennapi élet történése, a nevelés és a valós élet nem nyújthat különböző mintázatokat. Ennek érdekében a szabályozókat kell átalakítani úgy, hogy azok tükrözzék a környezet értékét.

A környezet és fejlődés intézményrendszerének megteremtése

- ☞ A környezet és fejlődés kérdéseinek együtt kezelése a közigazgatás minden szintjén, a környezeti szempontok integrációjának megvalósulása.
- ☞ A környezet ügyét hatékonyan képviselni tudó helyi környezetvédelmi intézményrendszer megteremtése.
- ☞ A negatív környezeti folyamatokat indukáló fejlesztések kiszűrése a döntéshozás stádiumában.

A közösségfejlesztés elsőbbsége

- ☞ A szerves kultúra megőrzését, a harmonikus ember-környezet viszonyt biztosító helyi közösségek kialakulása.
- ☞ A helyi közösség önmeghatározó képességének kialakítása.
- ☞ A helyi közösség érdekeit szolgáló fejlesztések elsőbbségének érvényesítése.
- ☞ A szomszédsági kapcsolatok elsőbbségének biztosítása az árúk és szolgáltatások áramlása során.
- ☞ A helyi közösség fenntarthatósági ismereteinek bővítése.
- ☞ A hátrányos helyzetű kisebbségek, különösen a roma közösségek identitásának visszaadása.
- ☞ A fejlesztési forrásokból a legrászorultabbak részesedjenek.
- ☞ Közösségi intézmények létrehozása.

A környezettudatos viselkedés feltételeinek kialakítása

- ☞ Az árak utaljanak a természeti erőforrások értékére, és az okozott környezeti terhelésre, ezáltal legyenek jelzésértékűek a fogyasztók számára.
- ☞ A fogyasztók ismerjék meg az általuk felhasznált termék fogyasztása és használata kapcsán felmerülő környezeti problémákat.
- ☞ A fogyasztó a mezőgazdasági árutermelőtől a környezet és életminőség biztosítását követelje meg.

A környezettel kapcsolatos ismerethiányok pótlása

- ☞ Megbízható környezeti információ, az információ hozzáférésehez való jog széleskörű biztosítása.
- ☞ A fenntarthatóságra utaló adat és információstruktúrák létrehozása, képesség a fenntarthatóság indikálására.
- ☞ A megbízható és szükséges információ rendelkezésre állása a helyi tervek megfogalmazásához.

A szociális olló zárása

- ☞ A szegénység és a környezetkárosítás összekapcsoltságának felszámolása.
- ☞ A területi kiegyenlítés ökoszociális szempontjainak érvényesítése.
- ☞ A helyi közösségek primátusának biztosítása a helyi erőforrások fenntartható használatában.
- ☞ A makroszintű területi kiegyenlítés mikro szintű hátrányos következményeinek kiküszöbölése.
- ☞ Az önkormányzatok képessé tétele az ökoszociális szerep vállalására.

Az egyes szektorok környezeti integrációja

- ☞ Az agroökológiai feltételekhez igazodó mezőgazdálkodás feltételeinek megteremtése.
- ☞ A fenntartó erőforrás-használatot megalapozó K+F tevékenység támogatása.
- ☞ A táji szinten működő integráció megteremtése, az árú termelés, a piac, a terület-felhasználás, stb., összehangolása érdekében.
- ☞ Az agrobiodiverzitás növelése a termékdiverzifikálással összefüggésben.
- ☞ A minőségi mezőgazdasági termelés ösztönzése az élelmiszerminőség ellenőrzésének megerősítésén keresztül.
- ☞ Az erdőállomány faji és korösszetételének javítása.
- ☞ Az erdősítési célkitűzések összehangolása a természetvédelmi érdekekkel.
- ☞ Az ipari tevékenységek negatív externális hatásának minimalizálása.
- ☞ Az ipari tevékenységek fenntarthatósági mutatóinak javítása, az integrált termékpolitika alkalmazása.
- ☞ A rozsdadövezetek hasznosításának az elsőbbsége a zöldmezős beruházások helyett.
- ☞ A „környezetvédelmi” infrastrukturális beruházások teljes körű fenntarthatósági elemzése, a hatékonysági és fajlagossági mutatók optimalizálása a beruházások során.
- ☞ Az alternatív szennyvízkezelési technológiák alkalmazási feltételének megteremtése.
- ☞ A hulladékminimalizálás elsőbbsége a hulladékgazdálkodásban.
- ☞ A lakossági környezetvédelmi beruházások ösztönzése.
- ☞ A helyi, megújuló energiaforrásokra alapozott energiaellátó és termelő rendszerek létesítésének ösztönzése.
- ☞ A közlekedési problémák strukturális eszközökkel történő kezelése.
- ☞ A tömegközlekedés színvonalának és kínálatának növelése.
- ☞ A turizmus növekedése által előidézhető környezeti károk megelőzése.

A térszerkezet javítása

- ☞ A természetes élőhelyek koherenciájának, az ökológiai hálózat működőképességének biztosítása.

A „külső” hatótényezők kezelése

- ☞ A globális klímaváltozásra adható helyi válaszok kimunkálása.
- ☞ Az invázív fajok terjedésének megakadályozása ökológiai eszközökkel.
- ☞ A váratlan és sokszerű szennyező transzportok megelőzése, a határokon túlnyúló környezetvédelmi együttműködés kiszélesítése.